De heksenvriend

Helga Ruebsamen

bron
Helga Ruebsamen, *De heksenvriend*. Querido, Amsterdam 1966

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/rueb001heks01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

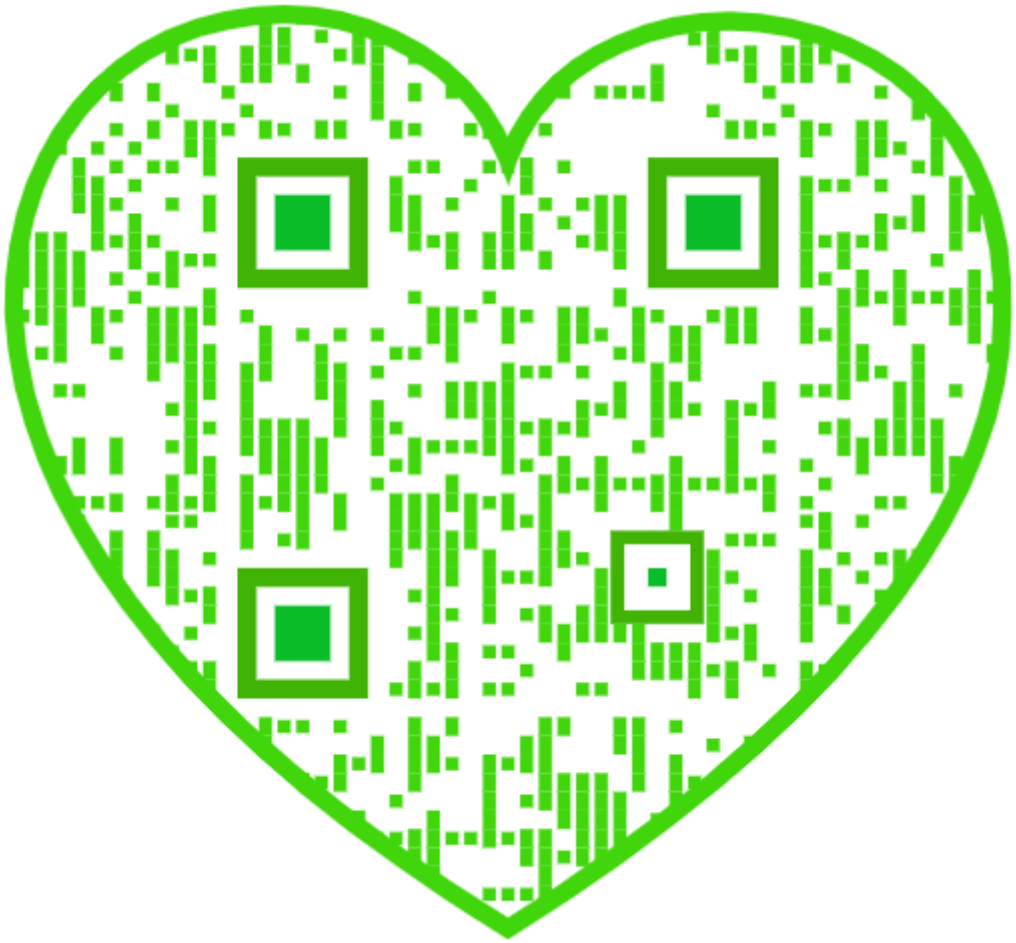

Uitspraken van een losbandig kasteelheer, die langgeleden een argeloos dorp opscheepte met een onheilsbeeld.

De hoop? U mag de hoop nooit laten varen - ze is allerminst zeewaardig.

Het geloof? Zorgt ervoor het geloof nimmer te verliezen. U zult, als een hert door de honden, levenslang worden nagejaagd door de eerlijke vinders.

En de liefde? De liefde is blind. Hoedt u voor de getekenden.

De Heksenvriend

Als de heksen om d'r vrijer dansen, zeiden de dorpelingen, komen er ongelukken van. Wie dan verliefd is, zal zijn lief verliezen en wie niet verliefd is, zal in vuur en vlam raken voor een dwerg of een zwijn, een bultenaar of een bedelaar. De kinderen, die in zo'n nacht geboren worden hebben wolfsoren en horrelvoeten en de stervenden krijgen niet de kans in vrede te ontslapen; tot aan de Dag des Oordeels zullen ze aan 't kreperen blijven.

In de herfst dansten de heksen bijna elke avond om het Cupidobeeld. In gesloten gelederen kwamen ze in hun witte en grijze gewaden van damp en nevel uit de roggevelden, de bossen, de hei en de weilanden. Ze drongen het dorp in en vierden geruisloze festijnen op het plein.

't Was een godswonder, dat - voor zover bekend - geen enkele inwoner van het dorp verliefd was op een zwijn, dat er niemand rondliep met wolfsoren en horrelvoeten en dat er gewoon gestorven en begraven werd.

Toch was op een dag, op last van de burgemeester, het beeld van het plein verwijderd. Per bakfiets werd het enige kilometers verderop naar het bos gevoerd en daar neergezet, in dicht geboomte, bij de verzameling beelden van het kasteel. De heksen gingen in het bos nog danig tekeer. Ze tilden hun rokken op, klommen in de Cupido, gingen op zijn hoofd zitten en probeerden pijl en boog uit zijn handen te wringen, maar voor de dorpelingen gold: wat niet weet, wat niet deert en 't is ver van m'n bed.

Of de burgemeester zelf in de mare geloofde?

Hij had een ongelukkig huwelijk, dat wel. Soms vlogen door de ruiten van de ambtswoning potten en pannen naar

buiten en éénmaal was de burgervader midden in de nacht naakt de straat opgestormd, tierend dat hij er een eind aan ging maken. (Kort daarna was het Cupidobeeld van het dorpsplein verwijderd.)

Spotters, van die mensen die je ook nooit in de kerk zag, fluisterden dat hij tijdens de veelbesproken nachtelijke gelegenheid wel zijn ambtsketen had gedragen.

Toen het beeld ging verdwijnen, had hij toegekeken, niet in officieel costuum. Hij had geroepen: 'Nou, nou, zo voorzichtig hoeft het niet, er is niks aan dat monster te bederven.' Daarin had hij gelijk. Waarom de burgemeester zijn daad ook had gesteld, het esthetisch belang was er stellig mee gediend.

Langgeleden, niemand wist precies hoe lang geleden (men zou het in de archieven kunnen naslaan, maar in de archieven heerste een wanorde waarvoor zelfs de vurigste historicus terugdeinsde), laat het omstreeks 1850 zijn geweest, had een malicieuze kasteelheer het dorp met dat beeld opgescheept. De hemel zij dank, dat dat lichtzinnige heerschap en de zijnen en hun broed nu waren gestorven of verpauperd.

Uit de overleveringen trad de graaf naar voren als een niets ontziende booswicht. Neen, vertelden grootouders aan hun kleinkinderen, niet zoéen die er met de zweep op losranselde, dát was nog te dragen geweest. Dan wist je waar je aan toe was. Neen, hij liep kalmweg door het dorp, zijn rechterhand tegen het hart gedrukt, zoals Napoleon, de linkerhand in de zak van zijn rijbroek. Hij vroeg naar het welzijn van ieder, die op zijn pad kwam. Jawel, maar met een valse grijns. En hij had verdorven gewoonten. Op zondag, elke zondag, behalve als het zéer slecht weer was, nestelde hij zich op de bank tegenover de kerk. De kerkgan-

gers durfden het Godshuis bijna niet te verlaten. Want onverbiddelijk, bij het uitgaan, greep meneer één of méer van hen bij de lurven en voegde hun zijn godslasterlijke uitspraken toe. Duivelse uitspraken, waar trouwens geen mens iets van begreep. Maar schandelijker nog was het, dat de kasteelheer soms zélf ter kerke ging, vergezeld door zijn twee vrouwen, tweelingzusters nog wel. Het drietal bezette de ereplaatsen. De graaf zat gedurende de hele dienst om zich heen te kijken - de rechterhand steeds op het hart gedrukt - en luidop grappen te maken en de zusters kibbelden zonder ophouden.

Deze heer nu had op een goeie dag te kennen gegeven, het dorpsplein van een beeld te zullen voorzien. Het plein was hem te kaal. Die pomp, die paar stenen banken en een hand vol reuzeneiken waren niet genoeg voor zijn dorp.

Het zou een Cupidobeeld worden, besliste hij, want - dit wederom met zijn valse grijns - de liefde was toch 't mooiste en verhevenste dat bestond. Zwakke protesten van de vroede vaderen en de geestelijkheid waren met een breed gebaar weggevaagd.

‘Maar dominee,’ sprak hij, kwasi-verbaasd, ‘u, die ik zovaak heb horen zeggen, dat God liefde is, moet het toch met mij eens zijn?’

In hoeverre deze geschiedenis waar was, kon niemand meer nagaan. In elk geval zat het dorp toch maar jaren achtereen met een plein dat geregeerd werd door een monster. De duizendjarige eiken, in hun dreigende houdingen, konden het niet opnemen tegen Cupido. Ieders blik werd, tegen wil en dank, tot het gedrocht getrokken. Geen wonder dus, dat de heksen van heinde en verre op zo'n minnaar afkwamen en alle kansen grepen om met hem onheil en verderf te zaaien.

De witte wieven, die zich anders over het gehele dorp verspreidden en er 'n enkele keer, als men niet op zijn hoede was, in slaagden een huis binnen te dringen, toonden nu uitsluitend belangstelling voor hun stenen vriend. Op herfstavonden omringden ze hem zo gretig, dat hij totaal aan het oog van een per ongeluk passerende voetganger was onttrokken. Die voetganger was, na in de dorpskroeg hortend en stotend zijn verhaal te hebben verteld, nog dezelfde nacht dood in een greppel gevonden.

De Heksenvrijer, fluisterde men. Het ging van mond tot mond en slechts één, een ketter, die in geen God of gebod, in geen Christus of Cupido, in de hele bliksemse boel meer geloofde, had spottend opgemerkt dat Derk als gewoonlijk teveel gezopen had. ‘Wie onheil krijgt, zoekt en maakt het zélf,’ zei de ketter en daarbij voederde hij rustig de mussen die, in alle onschuld, daags op het Cupidobeeld neerstreken en die zich er heel wel thuis bleken te voelen, alsof het niet verschilde van de pomp of de bomen of de banken.

Wie onheil krijgt, zoekt en maakt het zelf?

Vergeet het maar.

Het geloof in de kwade machten van het beeld schoot met de jaren steeds dieper wortel en toen eindelijk een vooruitstrevende burgervader de moed had het ding goed en diep in het bos te laten verdwijnen, werd er veel en opgelucht gezucht. Kinderen zouden voortaan zonder wolfsoren en horrelvoeten worden geboren; stervenden mochten in vrede ontslapen.

Toch nog gingen de bewoners van het dorp met een boog om de lege plek op het plein heen. Vreemdelingen die nietsvermoedend door de kring heenstapten, werden hoofdschuddend nageoogd.

De enkelingen die het aandurfden het bos binnen te gaan, vertelden dat de Cupido er in zijn verbanningsoord niet mooier op werd. Allengs raakte zijn vette, angstaanjagende lijf overwoekerd met zweren en gezwellen van schimmel en mos en de zwammen waren al tot aan zijn voeten omhoog gekropen.

Groot-Kommer

‘Daar is de gravin,’ zei oude Anton. Hij knipperde nauwelijks met zijn oogleden en bleef even roerloos naar de lucht staren als hij al een kwartier lang aan het doen was.

Over de kiezels gingen twee mensen, de man achter het beige meisje dat zonder aarzelen naar een van de tafeltjes tussen de bomen liep. Ze waren alweer aan het oog onttrokken toen Frits vroeg:

‘Ken je ze?’ Een opmerkelijke vraag voor een inboorling van dit dorp, maar hij was er jaren uit geweest (en er, godzalhembijstaan, niet voor zijn plezier teruggekeerd) en de oude Anton, een stadsmens, woonde er sinds vijf seizoenen, wél voor zijn plezier, wie-weet.

‘Háar.’ In Antons dof, okerkleurig masker van papier-mâché kwamen er een paar kreuken bij, een teken dat hij grijnsde, een zo ongewoon iets, dat Frits zijn onverschillige houding liet varen en bijna zijns ondanks vroeg:

‘Nou én?’

‘Gek.’

‘O.’

Frits rechtte zijn rug, streek het servet over zijn arm glad en wandelde onpersoonlijk, eventu2023eel bereid tot dienstverlening maar allerminst in staat tot medeleven, naar het tafeltje tussen de bomen om de bestelling op te nemen.

Ze zaten achteraan, in een nis waarvan de muren door boomstammen en het dak door takken en bladeren werd gevormd. Het meisje trok juist haar beige jumper uit, daaronder had ze een donkergestreept badpak aan. De man, in een korenblauw costuum, zat onhandig zijn houding te bepalen, hij gluurde naar de kelner, maar op het gezicht van de kelner viel niets te lezen. De man streek maar eens over

zijn zwarte, glanzende haar en in één beweging door over zijn houtskoolsnor en vroeg kwasi-opgewekt: ‘Wat gaan we drinken?

Het hoofd van het meisje kwam tevoorschijn.

Frits keek haar beleefd niet aan. Tijdens zijn scholing en tijdens zijn omzwervingen had hij geleerd iedere waarneming ongemerkt te verrichten. Hij kon zich nu beheersen als een robot, het was alsof hij een tweede stel zintuigen had ontwikkeld, die in het geniep hun werk deden. Langs andere kanalen dan via zijn uitdrukkingloze ogen werd het gezicht van het meisje detail voor detail naar hem doorgeseind. Een Modigliani-gezicht met de expressie van een clown, een ongehoord contrast.

‘Eerst twee jenevers voor ik ga zwemmen, dan lijkt het minder koud.’ Ze keek de kelner onzeker aan (‘bezopen’ dacht de kelner). Hij zei: ‘Een dubbele jenever voor mevrouw en u meneer, u wenst?’

‘Nee!’ schreeuwde het meisje in badpak, ‘Géen dubbele jenever, meneer. Twee glazen jenever.’ Ze wees het met wijsvingers en duimen van beide handen aan, alsof hij doofstom was. ‘De tafel moet straks vol glazen staan, da's leuk.’

‘Whisky-soda,’ zei de korenblauwe man gehaast.

Frits zocht, na de bestelling te hebben afgeleverd, weer het gezelschap van oude Anton, die nog steeds in het restaurant door het raam naar de egaalgrijze lucht tuurde.

Deze dag was, als zoveel dagen daarvoor, doodgeboren. Er had niets bewogen, zelfs het licht niet. De ochtend en de middag waren niet van elkaar te onderscheiden geweest. Pas nu, nu het tegen half vijf liep, luwde er hier en daar een flauwe hoop dat het toch nog avond zou worden.

Godverdomme, dacht de kelner, wat een kankerland. Wat een teringetterpestenpokkeland. Hij zei die dingen meestal

hardop, maar dit keer voelde hij het leeftijdsverschil tussen hem - hij was vierentwintig - en Anton als een belemmering. Die Anton, die maar berustend in dat gore grijs stond te staren alsof er een zak met goud of een kooi vol naakte wijven of voor zijn part de heirscharen van Attila uit zouden vallen, die Anton gunde hij op dit moment geen hardop vloeken. Laat-ie zelf maar eens uit de hoek komen, godverdomme, ging hij in stilte voort en hervatte de draad van zonet: ik sta hier te kreperen, over een paar jaar zie ik eruit als dat lijk naast me, de tent vermolmt onder onze poten en allemaal omdat ik een oude moeder heb.

'Naar je ouwe moer,' mopperde hij in het oor van Anton, die daar niet meer op reageerde.

'Hoezo gek?' vroeg hij toen.

Zijn collega haalde enkel de schouders op.

'Is ze een gravin?'

Anton wendde met moeite zijn ogen van de hemel af. Hij staarde naar de grond, vervolgens naar zijn manchet, daarna zelfs naar Frits, hij deed voor zijn doen zeer geanimeerd.

'Nee,' antwoordde hij tenslotte. Zijn duim ging in de richting van het kasteel dat op een kleine heuvel, omgeven door een uitgedroogde gracht, boven de bossen stond. De bossen waren tamelijk uitgestrekt en tamelijk dicht, aan de rand ervan lag het natuurbad. De bomen verspreidden zich verder in steeds kleinere groepen, de enkelingen stonden als schutters langs de niet al te brede, niet al te best geplaveide verkeersweg. De weg voerde door roggevelden en hei naar het stadje, dat alleen door excentrieke vreemdelingen pittoresk werd genoemd.

Toeristen kwamen er wel, want het stadje bezat in zijn onmiddellijke omgeving twee hunebedden waarop het zeer zuinig en trots was. Zomers werden de kolossale keien in de

prille morgen, eens per week, door mannen van de reinigingsdienst met nietkrassende schuurmiddelen terdege geschrobd, van onderen en van boven. En toen eenmaal baldadige, dronken dorpelingen hadden gepoogd een van de keien van zijn plaats te futselen waren de burgemeester en het bijna voltallige gemeentebestuur zelf achter de vandalen aangegaan. Met knuppels en twee geladen jachtgeweren.

Maar het bekoorlijke kerkje stond al tijdenlang op instorten, in het belendende gemeentehuis kon alleen nog in het voorportaal vergaderd worden omdat alle andere vertrekken levensgevaar opleverden en het statige hotel ging er van jaar tot jaar zwarter en dreigender uitzien, of het uitsluitend nog bereid was grafkamers te verhuren.

Zo'n erg armoedig stadje was het overigens niet. Een bescheiden industrie in de nabijheid had het vroegere dorp doen aanzwellen met reeksen woningen, die in hun bouwstijlen vermeldden dat deze groei dateerde van 1920 en nadien, hoewel traag, was voortgegaan tot op heden. Waarom het betrekkelijk nieuwe gedeelte er even vervallen en groezelig uitzag als het oude, was onverklaarbaar. Wél zo goed echter. Want nu konden autochtonen en nieuwelingen zich zonder standsbezwaren mengen. Men ging over en weer op bezoek, roddelde eensgezind, men bezocht elkaars kroegen, drentelde op elkaars pleinen en straten. En ook maakte men, zonder dat er bitse opmerkingen of vechtpartijen van kwamen, unaniem gebruik van de geelbruin uitgeslagen tram, een wonderlijk gevaarte dat thuishoorde in de grote stad bezuiden. Die tram was eigenlijk mede van het oude dorp, jaren her had men zich in de grote stad in de berekeningen vergist en daarom was het eindpunt (of het beginpunt, zo men wil) terecht gekomen in het hart van het toen

nietszeggende dorp. De dorpelingen kostte het moeite en jaren aan de tram te wennen, indertijd was het logge monster bij jong en oud meer gevreesd dan alle weerwolven, heksen, trollen en witte wieven ter wereld. De verkeersweg die naar het dorp voerde, kon ook in andere richting worden afgelegd al was dat niet aan te bevelen. Na de door stokoude bomen omzoomde brink, na de drie laatste huisjes, na het éne hunebed links en het andere hunebed rechts wachtten slechts twee min of meer bewoonde, min of meer bruikbare pleisterplaatsen. De één was, naar de afgebladderde letters op de gevel te raden gaven, Hotel-Café-Restaurant Groot-Sommer, de ander het kasteel. Daarna rolde men van de aarde af.

Frits was gewend lang op antwoord te wachten. Behalve zelfbeheersing had hij ook geleerd nooit aan te dringen, vroeger of later kwam alles dat eruit moest er toch uit.

‘De vroegere gravin, de echte...’ zei oude Anton en dreigde weer in zwijgen te vervallen, maar hij bedacht zich, trok zijn duim uit de richting van het kasteel weg en krabde ermee op zijn schedel, ‘die heeft zich verhangen. In een hotelkamertje aan de Rivièra of in Zwitserland. Dat vertellen ze hier. En de vent die het heeft gekocht, het kasteel, die deed iets in de oorlog, in beton of zo of bunkerbouwer. Z'n dochter, die er zit, als die een gravin is dan ben ik er ook één. Meer vragen op 't kompas?’

‘Ik vroeg je niks, ouwehoer,’ snauwde Frits.

Hij ging enkele passen van Anton af staan, vlak voor de stoffige ramen. De ramen waren even grijs als de lucht buiten. Het was binnen even grijs als buiten. Misschien was er geen binnen, misschien bestond Groot-Sommer allang niet meer en doolden hier alleen maar een paar schimmen

rond van verdoemde knechten. Knechten die gejat hadden of gedronken hadden of met de duvelinnen hadden gedanst. De fantasie van Frits hield halt. Wat konden knechten nog meer dan deze onbenullige wandaden? En wat een flauwekul dat Groot-Sommer niet zou bestaan. Al deed de baas dan niks om de schijn op te houden, wat díe betrof kon het net zo goed niet bestaan, bestónd het maar liever niet, trouwens. Dan hadden z'n mooie zus en z'n ouwe moer mooi praten gehad. Hem hier naar toe lokken en vastlijmen.

Hij dwong zich niet wederom in vloeken uit te barsten. Hij keerde terug tot Anton.

'Poen genoeg natuurlijk,' zei hij.

'Balen.' Anton kneep in het masker van papier-mâché de ogen dicht. Pas op, je smoel scheurt, dacht Frits. Zou zoiets kunnen? Als het met magen en longen kan?

'Die meid weet niet wat ze ermee moet beginnen,' stelde Anton vast en geeuwde.

'Jezes...'

'Ach, Jezes?' Anton had zijn belangstelling verloren. Van een mededeelzame collega veranderde hij kalmaan in een berustende, doch nog niet op zijn achterhoofd gevallen hoofdkelner.

'Weet je dat je de vogeltjes moet gaan voeren, jij?' zeurde hij en keek Frits met zijn watergrijze ogen zo strak mogelijk aan.

Frits tierde en balde de vuisten, maar uiterlijk was er niets aan hem te merken. Misschien zag de oude, ervaren Anton wel dat zijn oogleden 'n tikkeltje knipperden.

'Voer jij die vogeltjes zelf, ouwe lul,' zei hij rustig, ging breeduit op de rand van een tafel zitten en begon zuchtend op zijn horloge te kijken.

Oude Anton slofte weg.

Anton daalde af in een keldertje achter de bar. In het keldertje stonden een vat bier en nog een vat bier, er lagen gereedschappen, trechters, smerige lappen en kapot aardewerk. Anton had er zijn eigen hoekje met een voorraad drank.

In de loop der tijden had hij er verschillende glazen neergezet, cognacglazen, jeneverglazen, bierglazen. Eerst immers dronk hij uit misplaatst schuldgevoel uit een toevallig aangetroffen metalen kroesje, maar dat was je ware niet, dat wàs geen drinken. Nu leek zijn hoek in de schemerige, vochtige ruimte op een spookachtige, kleine bar zonder gasten. Anton was tapper en klant tegelijk, voerde ook de gesprekken tussen beiden en voelde er zich zeer thuis. Beter dan thuis, al stond thuis een televisie.

Hij schonk een glas cognac in, nipte er voorzichtig aan, maar dronk het toen, zo vol welbehagen dat hij er van kokhalsde, in een ruk leeg. Hij zette het niet neer, hij hield het in zijn vingers en draaide het rond. Hij had nou eenmaal zijn eigen tempo, ook hier.

Maar ja, wat moet zo'n jongen hier nou ook, dacht hij. Dat denkt heel wat te zijn en heel wat te weten en heel wat van de wereld te hebben gezien en dat slibt hier dan aan als een nodeloos brok. Het is zielig, want hij heeft bijna niks geleerd en hij weet niets en gezien heeft hij nog geen miljoenste van wat er te zien zou zijn als je nou echt wat wil zien en van wat je moet zien, nou, daar heeft hij nog geen honderdste van gezien. Dat voelt zo'n jongen zelf wel en daar zit 'm het gif.

Anton schudde het hoofd en schonk een tweede glas in.

Neem mij, ik heb genoeg geleerd en ik weet genoeg, dat is te zeggen, ik hoef van het één niet meer en van 't ander

niet meer en wat ik gezien heb hoef ik voor geen tweede keer te zien, al zetten ze 't in een gouden lijst en leggen ze 't in met diamant. Als ik nóoit meer iets zou zien zou ik er geen kik om geven. Maar de jongen huivert van de zenuwen om hier uit te komen, die denkt dat-ie hier is begraven. Dat is-ie natuurlijk ook. Mij kan 't niet schelen. Groot-Sommer, Klein-Sommer, Lik-me-Reet-Sommer, dat doet 't 'm mij niet meer. Ik heb m'n rust, ik zit buiten, wat ik hier te doen heb kun je geen werken noemen, 'n beetje over die tafeltjes aaien, nou ja, maar voor zo'n jongen is dat niks.

Hij had het glas leeg en vulde het derde. Dit ging in één teug naar binnen. Hij trok een tevreden gezicht. Dat zit erin, dat kunnen ze me niet meer afnemen. Niet dat ik zo'n buitenman ben, in de allergrootste stad geboren en getogen om maar niet van die andere steden overal te praten, achgod, die jongen heeft óok gevaren -

hij slokte het vierde glas naar binnen alsof hem iets hoogst onaangenaams overkwam.

Gevaren, 't is toch erg. Want evenzogoed, (dit zei hij hardop) *is* dit natuurlijk een grafzaak.

Een grafzaak, een zonde voor God. Dat dat nou zomaar wordt getolereerd. Daar staan we met z'n tweeën - en dan hokken vol krengen van vogeltjes, logisch dat-ie ze niet wou voeren, voor mij blíjft-ie het vergeten - met z'n tweëen en een zooi leipe, je kop vantussen je oren uit krijsende vogeltjes. Als er een eetklant komt, kan één van ons even op de fiets naar het dorp om de kok van z'n bietenveld te plukken. En meteen boodschappen doen voor de bestelling. Want in huis hebben we niks. Ja, we zullen daar wat in huis hebben, het bederft maar. Of dacht u soms dat wij het vreten? We vreten niet wat we serveren. Met z'n

tweeën! In een zaak met terras voor en terras achter, kroeg, biljart, eetzaal, tapkast van hier tot ginder, maar leun 'r niet op want de wormen vreten het glas uit je hand, twaalf kamers boven en zes met balkon, niet om op te zitten want hup daar gá je, een zolder en een kelder en twee keukens en een bijkeuken en, verdomd, een heel paviljoen stikstampendvol mesjogge vogeltjes.

Anton opende wijd zijn ogen en keek verbaasd naar de wituitgeslagen muur. Hij schonk en dronk machinaal.

Groot-Sommer. Wat een lef. Groot-Kommer, meneer, dát is het, Groot-Kommer, bediening van twee koppen, ja, niet te vergeten dat krijsende zoodje in 't paviljoen. De papegaaien kennen kunstjes, die zeggen koppiekrauw en één zegt godverdomme, maar die gaat onder de doek als er kindertjes komen. Het kreng zou van de jongen anders nog wel wat gevloek kunnen leren. Ik heb eens een papegaai meegemaakt in Bombay of was het in, in... in Istanboel.

Hij soesde weg, maar richtte zich bijtijds kordaat op om het volgende glas met fraaie vanzelfsprekendheid in te vullen. Voor mij geeft het niks, maar zo'n kind, wat moet dat nou? Ik vraag me eigenlijk af, het interesseert me niks, maar ik vraag me toch af wat er met deze rotzaak gebeuren moet. Heb je de baas gezien? Nooit gezien? Nou, die heeft anders toch een hart voor z'n zaak, anders. Komt eens in 't half jaar 'n beetje ronddrentelen. Doet of-ie de boeken controleert, zwatelt onzin in zichzelf en weet niet hoe gauw-ie weg moet wezen. De boekhouder kwam vroeger eens in de maand, die hebben we helemaal niet meer gezien.

Anton barstte plotseling in een schaterlach uit, wat voor hém een schaterlach was. Het was een droge, zachte kinkhoest.

Uit. Op. Vorzietaimbiejing.

Hij drukte de kurk stevig op de fles, zette zijn glas omgekeerd weg, trok zijn gezicht in de vereiste plooien - die kende hij van buiten, al minstens veertig jaar lang, al was het lastig dat er de laatste tijd zoveel nieuwe bij kwamen - en slofte weg. Aan de arbeid, werk aan de winkel.

Frits volgde op zijn horloge het verloop van vijf minuten. Hij hardde zichzelf, dit waren vijf minuten waaraan hij niets deed en waarín hij niets deed, 'n beetje ademen misschien, maar vooral niet denken. Prompt toen de vijf minuten voorbij waren sprong hij op en rende naar het paviljoen, een lelijke uitbouw van het toch al niet mooie, droeve pand. Hij moest een trapje op en een trapje af en een gang door, in die gang nam hij uit een kast in vliegende vaart een grote plastic bak met verschillende vakjes. De verschillende vakjes droegen etiketten waarop in stuntelig handschrift was genoteerd: parkieten, kanariepieten, zebravinken, mosduiven, papegaaien, zonneslaanders, scharrelvee, oranjestaarten. ‘Ja hallo,’ zei Frits, zoals iedere keer, ‘ja hallo, jullie allemaal op dieet zetten, zodat jullie nog grotere smoelen krijgen.’ Hij graaide naar willekeur in de plastic bak en wierp hier en daar door 't gaas handenvol korrels naar binnen. De bizarre, bonte beestjes in hun kooien langs de wanden en de papegaaien in hun ijzeren ringen schitterden, fladderden, krijsten. Sommige grepen zich met hun klauwen vast in het gaas, persten hun buiken er tegenaan en klapwiekten woedend met hun vleugels, de papegaaien lieten zich, de kop naar beneden, aan hun kettingen omlaag vallen.

De rotanstoelen in het paviljoen waren leeg. Op de tafeltjes, bedekt met kanariegele kleedjes, stonden blinkende nikkelen asbakken. Frits was het enige - en zich ernstig

bedreigd voelende - menselijke wezen in het paviljoen. Zotkoppen, aasgieren, ogepikkers, riep hij, terwijl hij zich in hoog tempo van het voederen afmaakte. In een oogwenk was de bak leeg, maar het gekrijs bleef vijandig aanhouden. Aan het einde van het paviljoen, dat voor het grootste deel uit glas en hout bestond, zagen drie grote, tot de grond reikende vensters uit op het natuurbad. De houten kleedhokjes eromheen leken op een rij beklagenswaardige ouden van dagen. Enkelen hielden zich met pijn overeind in vormloze pantoffels van mos, anderen waren reddeloos in 't zand verzakt. Allemaal vertoonden zij scheuren en gaten en schimmel. Het loket was een blind oog. Het bos, dat nog niet in aanraking was gekomen met orde, netheid en gezag, wandelpaden, fietspaden, aangelijnde honden en papiermanden was begerig opgerukt tot vlak aan de oevers van het bad. Twee of drie oude maar vitale bomen hadden hun wortels zover naar het water uitgestrekt, dat op zomerdagen rondstoeiende kinderen voortdurend onverhoeds vielen en eigenlijk geen bezoeker, hoogbejaard of piepjong, het bad verliet zonder blauwe plekken en builen.

Het water zelf scheen onder deze opdringerige aandacht van het bos niet te lijden. Het bleef vroom en toegewijd de hemel weerspiegelen, in welke gedaante die zich ook vertoonde. En omdat baders schaars waren kon het water zich in bijna ascetische afzondering dag en nacht van die taak kwijten. Daarom leek het geheimzinnig en zelfs gevaarlijk, alsof het op zijn bodem glimlachend een eigen leven aan het ontwikkelen was, waarmee het op een kwade dag tevoorschijn zou komen. Dat kon nooit veel goeds worden, dat zou me natuurlijk een cavalcade worden van stomme gedrochten, vleesetende gewassen, grinnikende nimfen en

met stenen speren gewapende vismensen. Ik hoop die dag niet te beleven, dacht Frits zonder het te willen denken. De Cupido uit het vroegere park droeg ook iets, dat op een stenen speer leek. In plaats van een lieflijk, scherp op zijn boog gespannen pijltje. Frits had een grondige afkeer van dat beeldhouwwerk, maar het vroegere park monterde hem vaak op. Voornamelijk omdat het van vroeger was en omdat er nu geen mens kwam, bijna niet kón komen: de paadjes waren overwoekerd door laaggroeiende klimop en doornige uitschieters van struiken. Diezelfde struiken verstrengelden zich op ooghoogte zo innig met elkaar dat geen oningewijde er doorheen liep zonder daarvoor te boeten met een opengekrabd gezicht.

Het park was het restant van het - uiteraard tot verdoemenis voorbestemde - grafelijke lustoord. Er was, zeiden de oude dorpelingen, een rozentuin, met alle rozen van Redouté, die de rozen schilderde van Joséphine, blaadje voor blaadje, net echt, je ziet ze bij stadse mensen wel aan de muren en in de gang of soms zelfs op de plee en dat die rozen hier wilden groeien was een wonder van de duivel. Er was een Chinese tuin met biddende bronzen beelden (weggehaald in de oorlog, dat spreekt) en een vijver met witte zwanen, zwarte zwanen en rose zwanen, allemaal dood nu, kortom het was een hof waar je wel eens over droomt als je er tenminste wel eens over gelezen hebt, als kind.

Het enige dat in het verwilderde park nog op de sprookjesachtige afkomst wees, waren de beelden. Ze waren zonder systeem op een kleine oppervlakte samengetroept, het leek of iemand de onsamenhangende groepen bijelkaar had gebracht om ze op een geschikt moment allemaal tegelijk te laten weghalen. Doch het geschikte moment was blijkbaar nooit aangebroken.

Nu dus stonden ze er doelloos bij, de faunen, de halfnaakte godinnen, de centauren, de met elkaar worstelende halfgoden, de ondefinieerbare ondieren - half wolf, half mens - met hun opgetrokken bovenlippen en de in groteske dansen betrapte sirenen.

De fut was er uit bij die beelden. De meesten hielden zich angstvallig schuil onder weke, groenige bedeksels en rottende bladeren, stuk voor stuk waren ze onherstelbaar beschadigd en van bijna geen enkele viel meer met zekerheid te zeggen wat hij of zij ooit had moeten voorstellen.

Maar zeker was, dat de beelden ook in hun glorietijd geen opwekkende aanblik hadden geboden. De faunen waren allerminst lichtvoetig, integendeel, ze leken op zojuist uit de klompen en het doordeweekse goed gestapte boerenjongens en de halfnaakte godinnen, in hun hartstochtelijke omhelzingen, waren eigenlijk uit de kluiten gewassen vrouwspersonen die elkander stevig op de heupen kletsten. Dat ze zo op 'n hoopje te zamen waren gedrongen, verbloemde de ontoereikendheid van hun voorstelling nog enigszins.

Een was er die alleen stond en die aan zijn eenzame plaats een lugubere fierheid ontleende, de Cupido, die de aanvoerder van de stoet gebrekkigen had kunnen zijn. Hij stond vooraan in het park en zijn onaantrekkelijke gestalte was vanuit het vogelpaviljoen te zien.

De kelner Frits vermaakte zich wel eens met het spel dat hij in zijn kindertijd, op die en dezelfde plaats, had bedreven. Hij zette zich in luie houding op een stenen bank die een meter of vier van de Cupido was verwijderd en wierp stenen naar het geknakte hoofd. Op een gelukkig ogenblik zou dit hoofd vallen, de hals vertoonde al diepe scheuren. Was hij extra balorig dan mikte Frits op de hangbuik van

deze onordentelijke liefdesgod die, hoe was het mogelijk, een afzakkende korte broek droeg. Maar die zich overigens, getuige zijn afgestompt en arrogant gelaat, noch van die bejegening, noch van zijn eigen belachelijke uiterlijk 'n zier aantrok.

Frits repte zich na het efficiënte voederen van de vogeltjes naar het drietal grote vensters aan het einde van het paviljoen. Hij trok hier en daar een dor blad van de als een fluwelen overgordijn zo dikke klimplant af, maar hield ondertussen het zwembad scherp in de gaten.

Toen het magere meisje met het lange, zwarte haar in zicht kwam liet hij zijn bezigheden voor wat ze waren, hij richtte zich stram rechtop en bleef bewegingloos staan. Hij was nu weer de robot, in een zwart-witte uitvoering, met een stalen voorhoofd en een kale blik en hij zou geen stap verzetten, ook al stortte het dak op hem in.

Het meisje had een bruinverbrande huid, brutaal bruingebrand in dit land waar een zomer lang geen zon had geschenen. Frits voelde de jaloezie opkomen en hij schimpte op het magere, zelfverzekerd lijkende schepsel dat zich van de kant af in het water liet zakken, voorzichtig, centimeter voor centimeter.

‘Raar hoertje,’ mompelde hij, maar hij bedacht, dat ze geen hoertje was en vermoedelijk eerder voor die snor daarginds zou betalen. Ze zwemt als een schooljuffrouw, stelde hij vast, langzaam en stakerig, drie rondjes per dag, een gezonde lichaamsbeweging. Het meisje zwom niet eens één rondje. Ze greep het touw, dat het bad in tweeën deelde en stroopte met de andere hand het badpak uit. Ze hing het over het touw. Toen ze weer ging zwemmen waren haar bewegingen minder horterig. Ze speelde met zichtbaar plezier in het water, af en toe gooide ze haar magere

lijf naar boven, als een dolfijn. Soms dreef ze een paar sekonden op haar rug, het lange haar als een vangnet om haar heen.

De kelner, zonder zijn neus tegen de ruit plat te drukken, nam met gefronste wenkbrauwen waar hoe haar borsten op de puntzakjes leken waar hij vroeger bij de drogist drop in kreeg.

Hij moest nu eigenlijk teveel tegelijk doen, minachting en misprijzen onderdrukken en daarna vertedering en opwinding en bij dat al nog letten op de puntzakjes, de platte, witte buik - waarom heeft ze er die niet bij gelegd, in de zon, dacht hij korzelig - en op een kathedraal van kroeshaar, die de gluurder de indruk gaf dat het meisje een vreemd, zwart dier op schoot had dat zijn voor- en achterpoten aanhankelijk over haar dijbenen had gelegd. Jawel, zei de kelner, alles moet mij op deze leeftijd overkomen. Men heeft niet kunnen wachten tot ik aftands, seniel en blind zou zijn.

Maar als perfecte robot vertrok hij geen spier, al was er in het vogelpaviljoen niemand die hem om zijn zelfbeheersing kon bewonderen.

Hij deed pas, onwillig en ietwat geschrokken, enkele stappen achteruit toen de korenblauwe metgezel, de snor, zich bij het zwembad vertoonde. Frits greep terstond hardhandig een pijnlijke opwelling in de lurven. Daar stond geen mededinger. Dit was alleen maar een onbehouwen gast die een ijl samenzijn verstoorde. De reactie van het meisje maakte het hem niet makkelijker zijn boosheid te bedwingen. Ze klom rap de wal op en stond naakt en nat naast de pompeuze figuur die haar rustig van top tot teen keurde. Haar rug was naar Frits toegekeerd, hij zag de uitstekende schouderbladen en alle wervels van de ruggegraat, een

deerniswekkende rug, die hem met zorg vervulde en die de boosheid en opwinding verdreef. Hij liet toen de emoties maar voor wat zij waren en bepaalde zich tot registreren. Waar anders was hij hier voor. Wat had hij ermee te maken?

Ze gaf de vent een arm en huppelde naast hem voort. De buik stak een ietsje naar voren, maar het zwarte dier hief kroezig en hautain zijn kop, het eiste nog meer dan zonet en nu onverstoorbaar, alsof het zo hoorde, de aandacht en zelfs toen de twee zich omdraaiden zag Frits nog hoe het zachtlachend, omvangrijk, meewaggelde.

Hoewel het meisje liep als een hertje, op dunne, gracieuze benen.

De kelner was precies op tijd om de volgende bestelling op te nemen. ‘Twee jenever, in twee glazen graag,’ zei ze. Ze was aangekleed. Zonder make-up waren de Modgliani en de clown gedempter, er was nu ook ongemerkt een verouderd, vaal kindergezicht tevoorschijn gekomen. De man had zijn hand op haar knie gelegd.

Zodra ik weg ben vallen ze opelkaar aan, dacht Frits. Ze grijpen elkaar vast en ze bijten elkaar en het kan ze niks verdommen. Maar wat kan mij dat schelen, zolang ze maar betalen?

Anton had in het verlaten restaurant schemerlampen aangeknipt. Onder één van de lampen volgde hij het cirkelen van een nazomermug.

‘De krengen worden fel bij 't scheiden,’ zei hij, meer in zichzelf dan tegen Frits, die zich gewoontegetrouw naast hem had opgesteld. De korenblauwe man kwam afrekenen.

‘Ober!’ riep hij, harder dan nodig was.

Frits verroerde zich niet. Ach, val dood. Ober jézelf.

‘En gemeen,’ antwoordde hij. ‘Ze brengen van alles over. Malaria en bloedkoorts en sief. En er is geen uitroeien aan, ouwe.’

‘Ober!’ riep de man in de deuropening.

‘Bovendien,’ fluisterde Frits zonder zijn lippen te bewegen, ‘voorspellen ze een ongelukkig leven als ze de kans krijgen je te steken. Maar ja, die paar maanden maken voor jou niet zoveel meer uit, hè?’ Hij sloeg een mug weg van de verschrompelde hals van Anton.

Anton knikte. ‘Er wil geloof ik iemand betalen.’

‘Ober!’

‘Nee maar,’ fluisterde Frits. ‘Dit is een loopzaakje, hoor. Ik heb geen seconde rust.’

Hij begaf zich in gezwinde, zakelijke pas naar de roodaangelopen gast.

‘Meneer wenst?’

Er werd afgerekend. Frits verrichtte de van hem vereiste handelingen, maar hij sprak er ditmaal geen woord bij. Er waren grenzen.

‘Kijk,’ zei Anton na korte tijd, ‘daar gaat de gravin weer.’ Voor het Hotel-Café-Restaurant Groot-Sommer werd een lijvige, witte Thunderbird op dat moment met nogal veel kabaal gestart. De blauwe man zat naast de gravin en probeerde haar, met een overmaat aan gebaren, iets uit te leggen.

De witte wagen stoof weg, stofwolkjes achterlatend zoals het alleen in stripverhalen kan, de weg op die door de bossen liep, naar de heuvel, naar het kasteel.

Moeder

De oude vrouw ligt al jaren op bed en ontwijkt met succes de zeis.

Drie jaren geleden schudde eerst de ene, daarna de tweede en vervolgens de derde dokter het hoofd. In de gang mompelden ze alledrie: ‘Afgelopen’ en ze noteerden iets in een boekje. Of ze streepten deze patiënt alvast maar door.

Er werden kaarsen in huis gehaald - de stervende was immers Rooms gedoopt. Wel had ze bij leven en welzijn op haar eigen krachtdadige manier gefoeterd op alle papen en hun Paus, maar zo op het laatste nippertje, je kon niet weten. Vazen, die bemoste bodems hadden - ma hield niet van bloemen, rottende rompslomp - werden gereinigd. In de keuken waste Hillegien, de dochter, stiekem de gordijnen, één voor één.

Doch niets ervan.

De kaarsen werden, zij het met enige aarzeling, gebruikt toen de stoppen van het licht waren doorgeslagen en de gordijnen waren alweer vuil en moeder lag er nog precies zo bij als op de dag na haar beroerte. Nee, niet precies zo. Ze was wel driemaal zo dik geworden. Zo dik zelfs, dat de dekens niet meer aan de zijkanten van het bed konden worden ingestopt, ze lagen los op haar kolossale lichaam. De kinderen durfden het niet aan, nieuwe dekens aan te schaffen, elke dag kon de laatste zijn en als die dingen per postorder besteld en afgeleverd waren was het natuurlijk net te laat.

Moeder werd wel van haar slaapkamer overgebracht naar de huiskamer.

Daar stond in wat vroeger een bedstee was geweest een

dressoir met veel spiegels, verguldsels en nodeloze laatjes. Hillegien en Frits hadden, van jongs af aan, een gruwelijke hekel aan het meubel. Ze sleepten het met schijnheilige gezichten weg en tilden het bed van moeder in de leeggekomen hoek. Zonder elkaar aan te kijken zeiden ze: 'Dan heeft ze meer gezelligheid.'

'Ja, net of ze nog gewoon meedoet.'

Frits hakte op de binnenplaats het dressoir, een erfstuk van zijn grootmoeder, aan mootjes en de spiegeltjes trapte hij met veel genoegen aan gruizels.

In het eerste jaar waren belangstellenden uit het dorp dagelijks naar de toestand komen vragen. Met begrijpende gezichten, meewarige hoofdknikjes en veelbetekenende fluisterstemmen.

'Hoe staat het er nu mee?'

Het werd beschamend om steeds te antwoorden dát het er nog mee stond - hoewel het elk uur gedaan kon zijn.

De uren rijden zich aaneen tot dagen, maanden, jaren. In januari van het tweede jaar leek het of de dorpelingen op hun lijst van goede voornemens hadden gezet, dat zij zich nu niet langer meer door de oude zouden laten bedotten. Ze bleven eensgezind weg.

In het tweede jaar besloot Hillegien te huwen en ze was noch met woorden noch met daden - en daarvan verspilde Frits er heel wat - van het plan af te brengen. Frits keerde mokkend naar zijn geboortedorp terug.

De oude vrouw ligt in bed, onder rafelende dekens, die haar ternauwernood bedekken, tussen beige lakens en op een groot, grijs kussen dat de vorm heeft van een rustend nijlpaard.

Niets wijst erop dat ze van zins is te overlijden. Ze heeft

vlagen van kindsheid, waarin ze monotoon deels onbegrijpelijke, deels obscene, deels klagende uitroepen en verwijten zingt. Een blues die iemand de rillingen over de rug doet lopen, maar waar men aan went, die men zelfs mist in stille perioden. Er zijn ook ogenblikken, waarop het bewustzijn de werkelijkheid weer raakt. Die zijn erg. Dan maakt de zieke grollen, waar ze alleen zelf om schatert en ze haalt herinneringen op, die elke toehoorder het schaamrood naar de kaken jagen. Ze heeft op haar sterfbed een satanisch talent ontwikkeld in het opsporen van gebeurtenissen die voor de betrokken luisteraar onaangenaam zijn. Frits heeft zich gehard, maar vragen naar het dressoir vreest hij nog steeds. En die vragen komen onherroepelijk.
‘Waar hebben jullie het dressoir gelaten?’

‘Boven, moeder.’

‘Haal het naar beneden.’

‘Er is hier geen plaats meer, moeder.’

‘Geen plaats? Gooi die prullen van oom Hendrik er maar uit en het bureau van je vader zaliger zet je maar zolang op de gang.’

‘Zolang? Hoelang?’ Dat was met gelijke munt betalen, maar ze liet zich nimmer van haar stuk brengen.

‘Totdat ik beter ben. Zeg, wat hebben jullie eigenlijk met het dressoir gedaan?’ Dreigend.

Gespeeld ongeduld bij de andere partij: ‘Wat zouden we nou met het dressoir gedaan moeten hebben?’

‘Jaja! Wat zouden jullie ermee gedaan moeten hebben. Ik weet nog goed hoe jij je vaders boeken in de stad hebt verkocht.’

‘Verkopen? Dat dressoir? Daar geeft geen hond wat voor.’

‘Geen hond? Geen hond! Haha, geen hond. Nee, maar ík geef er wat voor. Ik heb zoveel met dat dressoir meege-

maakt. Ja, jullie stopte ik als kleine kinderen in het middenvak als jullie vervelend waren. Dat deed mijn moeder ook. Ik hoefde maar te kikken en ze kwam aan met het gouden sleuteltje. Ik beloof je, dat ik wel leerde gehoorzaam te zijn.'

Het middenvak waar je gekromd in moest zitten, opgevouwen als een embryo en waarin je naar lucht moest happen. Om maar niet te spreken van de andere naargeestige geheimen die het dressoir nog bevatte.

'Ik sloot je gewoon op als je lastig was en schreeuwen kon je niet anders zou je stikken en trommelen of trappelen kon je ook niet, want daar was geen plaats voor. Maar het was een mooie ruimte, jij paste er op je tiende nog in want je was 'n kleintje, hoofden kleiner dan de andere jongens van je klas. Ik heb het middenvak daarvoor altijd bewaard, al had ik er wat goed het linnen in kunnen bergen. Ja jongen, gehoorzaamheid heb ik je geleerd en daar zul je me dankbaar voor zijn. Zeg me nu waar het dressoir gebleven is.'

'Boven, moeder.'

Het gesprek verloopt altijd in cirkels.

'Háál het dan.'

Geen antwoord. Weer van voren af aan beginnen. God huichelachtig om bijstand smeken. God, verlos haar uit haar lijden.

De beproeving wordt elke keer besloten met een geschreeuwd dreigement.

'Ik verlaat dit bed niet en deze kamer niet, voordat het dressoir weer op zijn plaats staat.'

Hoewel ze zelden bij bewustzijn was, zag ze toch kans het bij iedere gelegenheid tot en met dat slotwoord te redden. Daarna liet ze het logge hoofd voldaan op het kussen val-

len - meer bewegingen kon ze niet maken -, ze sloot de ogen en liet de purperen lippen gemakzuchtig open hangen.

Het voederen.

Zodra Frits thuiskwam, rees de buurvrouw op, gaf hem een stug knikje en rolde een ellenlange, rose lap breiwerk om de pennen. Het breiwerk was rose aan de bovenkant, de rest zag goor van vuil en vet en was bezaaid met etensvlekken. Verharde restanten van vermoedelijk alle maaltijden die buurvrouw in de laatste tien jaren van haar leven had genoten.

‘Wat breit u daar toch?’ vroeg Frits eens, ‘Een slab voor een mammoet?’

‘Jij leest te veel, jongen,’ zei de buurvrouw en knipte haar brilletje van haar neus.

‘Je moeder gaat er niet op vooruit.’

‘Achteruit gaat ze ook niet,’ antwoordde Frits zonder een bepaalde intonatie. Maar de buurvrouw keek hem verachtelijk en enigszins smalend aan.

‘Als ik zo'n zoon had.’

Dat waren de enige woorden, die er in anderhalf jaar tussen de buurvrouw en Frits waren gewisseld.

Nu knikt ze alleen nog en met een duim, die een dun steeltje heeft en een kogelronde top, wijst ze naar de keuken. Het is elke dag hetzelfde en elke dag staat in hetzelfde pannetje hetzelfde koude voedsel klaar. In het begin deed deze of gene nog wel eens moeite iets te koken. Er werden soepen gebrouwen en smakelijke, versterkende hapjes bereid, er werd ook gezorgd voor servetten en voor lepels en vorken. Geen messen, want dooienden worden licht mal in het hoofd.

Sinds echter bleek, dat de zieke niet zozeer op kwaliteit als wel op massa lette, werd in de verpleging terdege verandering gebracht.

Hoewel hij het al anderhalf jaar bijna dag in, dag uit onder ogen krijgt, weigert Frits de samenstelling van het voedsel te onderzoeken. Zijn vermoeden dat het bestaat uit aardappelen en peen, een enkele maal afgewisseld door kool, gekookt in vet spek, komt waarschijnlijk het dichtst bij de waarheid. De substantie is bleekbruin, onvermurwbaar in koude toestand, na opwarmen en roeren glibberig tot op het vloeibare af. 'n Paar weken geleden had hij een ontdekking gedaan. De gruwelen, die zich in hem hadden vastgehaakt en die hem slapeloze nachten en plotselinge trillingen hadden bezorgd, waren losgeraakt en een eigen leven gaan leiden, in de gestalte van allerlei niet nader te vertellen verbeeldingen. In zo'n verbeelding ontdekte hij dat het pannetje zijn moeder bevatte. Zo waar ik hier sta, zei hij, opgetogen lachend en sneller roerend, ze lijken precies opelkaar. Want het lichaam in de huiskamer was óok bleekbruin en glazig en het zwol uit alle voor het mensenoog bevattelijke proporties. Het vulde allengs de hele hoek die eens een bedstee was geweest.

De meeste stervenden schrompelen fatsoenlijk ineen, zij trekken zich terug op hun geraamte, zoals het behoort. En zij geven de nabestaanden geen kopzorg over wat er nu eigenlijk met hun gaande is. Hun gezicht valt weg in zeven gaten en de huid van het lichaam zinkt als een zijden vlies tussen de beenderen, de buik ligt, met hier en daar een oneffenheid, een rimpeling als van een neergedaalde parachute op de ruggegraat. De diagnose geeft geen problemen. Maar moeder heeft verkozen het andersom te doen. Inplaats van te slinken zwelt zij en inplaats van haar skelet

prijs te geven, verbergt zij het steeds dieper, onvindbaarder in lagen gelei en vet. En inplaats van te sterven blijft ze, dat moet Frits toegeven, léven. Als dit een nieuwe tactiek is in de strijd met de dood is het geen slechte tactiek. Achter haar bolwerk ligt ze kalm in het defensief en af en toe ziet ze nog kans vanachter de verschansingen anderen te beschreeuwen en te beledigen.

Frits herinnert zich zijn moeder, een pezige, schonkige vrouw, niet groot en niet klein, eerder mager dan dik. Wat er op het sterfbed ligt valt daar niet mee te vergelijken.

En we houden haar maar in leven, denkt hij dagelijks, opgewonden in het pannetje blazend. Elke dag wikkelen we haar in een nieuwe laag kool en spek en aardappelen, we balsemen haar net zolang met spek en peen en aardappelen tot ze onsterfelijk is. Ze is nu louter aardappelen en spek en kool en ze neemt, de kannibaliste, niet anders tot zich dan aardappelen, spek en kool. Hoelang moet dit nog duren?

Het voederritueel, dat na Hillegiens huwelijk is gewijzigd, vergt weinig inspanning. Nadat de buurvrouw had gemerkt, dat de zieke niet besefte wat ze at doch er alleen op uit was, als een varken aan de trog, zoveel ze maar kon naar binnen te slobberen, had ze korte metten gemaakt met alle poespas. Eén ferme maaltijd, elke dag dezelfde, zo van de pan in een metalen nap gegoten, een handzame, grote lepel en kom, hap, hap, naar binnen. Servetten, dat gaf maar omslag, we leggen er een krantje onder. Het *Nieuwsblad van het Oosten* of een reclamefolder: hoe kom ik toch aan die fraaie teint, vraagt een mooi lachend meisje met een strohoed; zus, jij komt ook aan je end. Frits heeft, geleidelijk, de procedure van het voederen nog weten te vereenvoudigen.

Hij wacht nu tot de stamppot pruttelt, neemt dan het pannetje van het gasstel en verzinkt lange tijd in gepeins. Hij voelt, door zijn pink in de blubber te steken of de temperatuur ermee door kan. De temperatuur kan er altijd mee door, want als hij eenmaal zijn pink eraan heeft gewaagd, heeft hij niet de minste zin dat nog eens te doen. De oude weet, als een stom, blind en doof dier zo precies, wanneer de maaltijd wordt opgediend. Is hij iets te vroeg, dan kraait ze aangenaam verrast. Is hij te laat dan komen er van verre uit het lijf opstandige, klokkende geluiden.

Een krant wordt zover mogelijk onder een zestal onderkinnen geschoven. Eigenlijk boden die onderkinnen voldoende bescherming tegen morsen en Frits overweegt keer op keer nu ook de krant achterwege te laten. Na afloop kan hij immers de kinnen even met een vaatdoekje afnemen. Wie oog in oog staat met de dood maalt niet om étiquette; die wordt uiterst functioneel.

De lepel was afgeschaft. Frits had een van de geniale flitsen gekregen, die hem in zijn beroep op hachelijke momenten ook zo vaak te pas waren gekomen. Een trechter. Het gegoochel met de lepel, het precieze richten en mikken alsof het een wedstrijd prijsschieten was en het geknoei dat er toch nog van kwam, hadden zijn zenuwen te zwaar beproefd. Zijn handen waren gaan beven, niet alleen tijdens het voeren, maar de hele nacht door, tot aan de morgen toe. De grote, plastic trechter bood een ideale oplossing.

Hij schuifelt voorzichtig, het pannetje op armsafstand van zich afhoudend, de huiskamer in. Hij is vroeg vanavond, want Anton had hem na het voederen der vogeltjes gezegd, dat hij het nu verder alleen afkon.

De gordijnen hoeven nog niet dicht, de dode dag hangt nog steeds buiten. Maar de nacht, die aan de horizon met

een arsenaal van sterren en een sikkeltje maan op de loer ligt, zint op een manier om het kadaver in één zwaai op te ruimen. Geen licht maken, schemering, dat verzacht de kwelling. Uit de keuken haalt hij de trechter. Routine laat hem naar de stapel kranten grijpen, maar nee, vandaag niet. Het is op de een of andere manier toch een bijzondere dag. Achteraf zal het wel weer een bijzondere rotdag blijken te zijn, niettemin, zo'n dag heeft een accent nodig. Vaarwel krant. Zo beperkt men zich meer en meer tot het hoogstnoodzakelijke en op een zalig moment ervaart men dat de bedrijvigheid van het voedselinnemen overbodig is. Een protserige luxe, iets voor parvenueën en geperverteerden. Men verschuilt zich als een broodmagere monnik in de spleten van een rots, vouwt de handen en blijft tot in der eeuwigheid in gebed en in leven door nu en dan een teugje te ademen.

'Mahap!' zegt hij luid, vlak boven het hoofdkussen. Daar reageert ze op. Het doet hem aan de kreten uit zijn jeugd denken, toen hij Indiaantje speelde. Als hij maar vijf minuten te laat was voor het eten ranselde ze hem af met een boomstok, zo dik als een mannenpols. De stompen van de zijtakken zaten er nog aan. Zijn vader kwam soms op het getier af, hij kwam niet verder dan de drempel van de keukendeur. Hij staarde met verschrikte ogen achter een ijzeromrand brilletje naar de tuchtiging, die in de openlucht op het erf geschiedde en hij riep met een piepstem: 'Gien, hou op, Gien, zo is het genoeg.' Vast pandoer, dat Gien dan nog enige minuten langer zou doorgaan dan ze van plan was geweest.

'Ga aan je werk,' riep ze, het slaan geen minuut onderbrekend, 'bemoei je met je eigen zaken, heb je niet genoeg aan je schriften en je sprookjes?'

Zijn vader, de schoolmeester die door iedereen werd gesard, bleef op de drempel staan. Hij staarde verschrikt maar al gefascineerder naar het schouwspel en zijn oogjes werden kleiner en kleiner. Misschien stelde hij zich voor hoe hij ook eens zo een van die treiterkoppen uit zijn klas te grazen zou nemen. Maar later zag Frits dat de tranen over zijn rose hangwangen dropen. Hij was lange tijd ontroerd, wel een half jaar lang, tot hij gewaar werd dat zijn vader om de haverklap huilde. Thuis, op school, op straat en overal. Op een schoolfeest, waar vader voor Sinterklaas speelde, had hij zijn baard van witte watten van zijn gezicht afgeweend en een hele generatie daarmee afdoend het geloof in de Goedheiligman ontnomen. Aan dat drama kon Frits tot nog toe niet denken, zonder door de grond te willen gaan van schaamte en medelijden.

‘Mahap!’

Hij verwacht soms, dat er geen reactie zal komen. Een hoop, die met de dag flauwer wordt: Als dat zo doorging overleefde ze hém in elk geval. Tenzij hij tijdig het hazenpad koos, een gedachte die steeds aanlokkelijker werd.

De trechter erin. Aanschuiven op de stoel naast het bed. Langzaam ingieten, even laten ademhalen, trechter verwijderen, door die trechter wordt het morsen ook tot een minimum beperkt, het is toch maar een grandioos idee geweest, trechter terug, nieuwe voorraad laden.

Op zijn horloge, dat hij van zijn laatste loon dat hem in de stad werd uit gereikt heeft gekocht, een juweel van een horloge met wijzertjes voor alles wat er in tijdseenheden te meten valt, houdt hij de stand bij. Ze heeft haar vlugge en langzame dagen. Het snelheidsrecord is negen minuten en vierentwintig sekonden, het traagheidsrecord drie kwartier, een minuut en zes sekonden. Als een van beide records

wordt gebroken, zal hij dat als een teken van Hogerhand beschouwen - hij heeft, met een beleefde glimlach Onze Lieve Heer hierover al ingelicht - en er onverbiddelijk de brui aan gegeven.

Daarna valt de vrije avond. De verveling is eindeloos. Kauwgumdraden van verveling hebben hem in een cocon gesponnen, hij kan niet meer dan zuchtend op bed blijven liggen. Wat te doen? Slapen, lezen, onaneren, een brief aan Hillegien schrijven?

Lieve Hillegien, nog steeds heeft God de Vader het sein niet gegeven. Hij wil haar nog niet tot zich roepen en ik kan hem daar geen ongelijk in geven, maar ondertussen zit ík er maar mee.

Want je hoeft niet te denken, dat vrouw Tjadema nog een poot uitsteekt.

Als je 't mij vraagt gaat ze hier vijf minuten voor ik kom aan tafel zitten breien, ik kan het controleren, want die lap komt geen steek verder. Het eten maakt ze natuurlijk thuis klaar en verder heeft ze geen omkijken naar moeder. Bovendien heeft ze een grote bek. Ik slijt hier mijn dagen in ledigheid, maar dat zal jou wel niks kunnen schelen, jou en die mooie bovenmeester van je...

Hij draait zich om en kijkt aandachtig naar het behang. Zijn leven is als behang, stelt hij vast, hetzelfde patroon eindeloos herhaald. En Hillegien maar zwierig de dame uithangen in Amsterdam. Wis en zeker zou ze de bovenmeester bedriegen met de een of andere flinke tramconducteur of met een brievenbesteller die een baard heeft of wie-weet zit ze model voor de een of andere kunstjongen of ze laat zich stiekem geld toestoppen door een fabrikant met een diamanten pinkring. Dorpsmeisjes als Hillegien,

die hogerop willen, deinzen voor niets terug. Heel goed mogelijk dat ze ze allemaal tegelijk aankan, de tramconducteur en de baard en de schilder en de diamant. De bovenmeester, het mannetje maakte indertijd op hem een zeer jaloerse, achterdochtige indruk, stoomde alle brieven open, daar was Frits van overtuigd.

In gedachten schrijft hij voort: ...hoewel je natuurlijk je eigen moeilijkheden hebt. Als je niet weet van wie het kind is, zou ik me er verder niet druk over maken. Misschien hebben ze er met z'n allen 'n beetje aan meegewerkt, die tramconducteur en de brievenbesteller en het genie en de rijkaard. Jammer dat Dirk impotent is, ik keek er werkelijk van op toen je me dat schreef, jammer is het, het zal nu enige moeite kosten hem het vaderschap aan te wrijven. Troost je er maar mee dat de Geschiedenis een groot voorbeeld heeft gegeven en dat daar nu al bijna 2000 jaar over wordt gesproken.

Hij stelt zich de verbijsterde ogen voor van Hillegien. Ze zal deze passage drie keer overlezen, moeizaam spellend. Kind? Ze voelt, reflexgebaar, aan haar buik. Tramconducteur? Brievenbesteller? Ze wordt rood van inspanning. Waar heeft-ie het over? Wat bedoelt-ie? Ze kijkt weer naar het adres op de enveloppe. Ja, de brief is aan haar gericht. En daar staat de naam Dirk. Dirk die impotent - ze wordt nu purper en frommelt ineens haastig de brief in de zak van haar schort. Niet vlug genoeg! Aha. Volkstoneel: Dirk treedt juist opgeruimd binnen, ook met paarse konen, maar gezond paars, van een noordwesterbriesje dat daar natuurlijk wél waait terwijl hier in de binnenlanden alles zo bladstil is of iedereen allang dood en begraven is.

‘Tjtjtjtj...’ Dirk maakt van die geluidjes, ‘Wat stopt mijn vrouwtje daar zo hoepetiefloepetie-gauw weg?’

‘Niks.’ Grote angst in de schorre stem van Hillegien.

‘Geef eens aan mannetje. Gauwgauw.’ Waarom moest die ellendelaar altijd kleutertaal brabbelen. Hij stond toch zeker voor een zesde klas, hij kleuterde toch niet. Hij deed het hier aan tafel ook. Zelfs tegen moeder. Die hem, dat was zeven jaar geleden en ze leek zo krachtig als een eik - nou, dat was ze blijkbaar ook -, vol verachting aankeek en plotseling in haar bord spuugde, een ferme klodder.

‘'t Is een rekening.’ Hillegien beheerst enkel nog de laagste registers, prachtig, net een ontstemd kerkorgel.

‘Rekening aan pappie laten zien, foei toutertje.’

Hillegien maakt rechtsomkeert en hij springt haar achterna, ja die schoolmeester is snel en lenig als een tijger. Pakt haar bij schouders, op divan vallen, speels en woest gevecht tot schort door Dirk is veroverd, zegevierend omhooghouden van het verkreukelde papier. ‘Kijk 'ns aan, 'n brief van broertje Frits. Wat zou de kleine man ons te vertellen hebben?’

Lees maar eens, mompelt Frits en sluit moedeloos de ogen. Met een paar van dit soort acties moet het mogelijk zijn Hillegien naar het dorp terug te krijgen. Hij zal echter een loyale broer zijn en haar nog een kans geven. Die ze niet verdient. Zo sluw als ze zich hier uit heeft gedraaid. ‘Hoor nou 'ns, Frits, Dirk en ik zijn nou al vijf jaar verloofd en nu hij zo'n goeie baan krijgt. Jij móet hier komen om op moeder te passen. Buurvrouw heeft haar eigen huishouden en die kan hier 's nachts niet blijven. Er moet 's nachts iemand zijn. Je weet toch, dat het maar voor even is?’

Voor even, jawel. Anderhalf jaar ondertussen, anderhalf jaar behang. En alle kansen gaan zijn neus voorbij.

Z'n eigen kamer op zolder kon hij ook niet terugkrijgen. Hij moest in de kamer naast moeder, voor als 's nachts en-

zovoorts, hoofd aan hoofd met haar, alleen door een dunne muur van het uitgesteld lijk gescheiden. 's Nachts hoort hij een bijkans bronstige ademhaling onderbroken door dof rochelen, een vulkaan op punt van uitbarsten. Hij legt zijn hoofdkussen dan resoluut aan het voeteneinde en probeert weer in slaap te vallen. Geen wonder dat hij blauwe en gele en groene kringen, regenbogen, onder zijn ogen heeft.

Oude Anton kijkt er soms naar en vraagt somber: ‘Hoe is 't ermee?’

‘Zelfde.’

‘Houd je niet van je moeder?’

‘Ze heeft het er nooit naar gemaakt en op het ogenblik doet ze er helemaal haar best niet voor.’

Wat als ikzelf eens ging trouwen, zusje?

Trouwen. Hij heeft er nooit eerder werkelijk aan gedacht en als dat eens terloops gebeurde dan louter met een pertinente afkeer. Hij poogt aan een of ander meisje te denken, maar niets wil hem te binnen schieten dan die malle gravin van vanmiddag die geen gravin was. Het was een waarschuwingssignaal: het stond er ernstiger met hem voor dan hij wel vermoedde. De brief aan Hillegien moet zonder uitstel worden geschreven.

Een schoolschriftvelletje is voldoende.

Beste Hillegien, we zullen met z'n allen een verpleegster moeten betalen, willen jullie straks mij nog niet ook tot last krijgen. Vroeger of later draai ik het gesticht in en hier is geen woord van gelogen (en geen Spaans bij). Opdokken, jij en Dirk, tenslotte heeft hij jou hier weggetroggeld. Antwoord per omgaande. Treuzelen kan fataal zijn, ik sta niet meer voor mezelf in. Frits.

Dat is tenminste taal, die die twee zullen begrijpen. Ik voor

mij zou graag de helft van m'n loon... m'n loon... m'n loon... de naald die in de grammofoonplaat blijft steken. Het baat niet om te doen of hij niets heeft gehoord, uit de kamer naast hem klinken reuzenschreeuwen.

‘Mahap!’ roept hij per ongeluk, maar hij herstelt zich: ‘Moeder!’

Ze is niet van houding veranderd en ze schreeuwt ook niet. De geluiden die hij hoort worden veroorzaakt door een gigantisch mechanisme dat op de verkeerde manier in beweging is geraakt. Met grote golven geeft ze over. Het braaksel stroomt langs haar onderkinnen, tussen de lakens en over de dekens, een deel ervan drupt al op de vloer.

Genade, fluistert Frits en zakt door de knieën. In deze devote stand blijft hij niet langer dan een paar sekonden. Terwijl het schreeuwen of het reutelen of wat is het aanhoudt buigt hij iets dieper door, een hardloper aan de start, hij veert overeind, maakt rechtsomkeert en verlaat in stormpas het huis.

Big Ben

Aan de tapkast van de café De Graauwe Chaem stonden de twee studenten Otto en Harco. Behalve twee hunebedden was het dorp ook twee studenten rijk. In hun vakanties kwamen ze soms thuis om te laten zien hoe ze zich verveelden en hoever ze zich al verwijderd voelden van het oord waar hun kribbe had gestaan. Frits had zijn fiets, waarop hij zijn huis was ontvlucht, met zo'n kracht tegen de ruit van het café gegooid en de deur met zulk geweld opengestoten, dat Otto, medicijnen, Groningen en Harco, mijnbouwkunde, Delft, gelijktijdig omkeken.

'Goedemorgen,' zeiden ze.

'Avond,' zei Frits stuurs. Hij ging naast de twee staan, maar op een zekere afstand. Hij wilde niet praten. Hij wist dat hij daar niet aan moest beginnen omdat het eind dan niet in zicht zou zijn. Op de lagere school hadden ze samen gespeeld. Otto had zijn rovershoofdkwartier onder een van de hunnebedden. Hij stookte er vuurtjes en probeerde met een zakmes tekeningen in de steenwand te maken. Op een dag kwam hij binnenhollen en zei hijgend: 'Duvelskut.' Toen de anderen zwegen verduidelijkte hij triomfantelijk: 'Wij zitten hier in een duvelskut.'

En toen ze bleven zwijgen zei hij ongeduldig: 'Zo'n ding heet een duvelskut. Weten jullie dat niet eens, stommelingen.'

Daarop had hij minachtend enige voorlichting gegeven. Het woord was er niet duidelijker maar wel gevaarlijker door geworden.

Van Harco herinnerde Frits zich dit soort bijzonderheden niet. Dat was een stille jongen met een kuif, grote ogen en konijnetanden. Hij moest altijd karweitjes opknappen.

Harco, ga eens lege blikken zoeken, Harco, jat jij bij je vader een fles brandewijn, durf je dat niet, zak, die van jou zuipt zoveel, dat merkt-ie niet eens. En moesten er ergens excuses worden aangeboden of moest de veldwachter worden omgepraat (ze zetten strikken uit om hazen te vangen, er kwamen alleen verwilderde katten in terecht), dan werd Harco erop afgestuurd. Zijn bedremmelde gezicht en zijn vooruitstekende tanden waardoor hij lispelde wekten onder alle omstandigheden de vereiste onderdanige indruk. Otto deed vanavond vriendschappelijk.

'Wat zit jou op je hielen?'

Frits had een tijd gehad, waarin hij op vriendelijke vragen vriendelijk terugloog. Hij besloot dat deze tijd voorbij was.

'M'n ouwe moer,' antwoordde hij, in het bierschuim happend.

'Wat!' riep Otto, 'Vertel me niet dat 't goeie mens nog in leven is.'

'Niet in leven, ze zweeft tussen hemel en hel.'

Otto haalde de wenkbrauwen op.

'Ja,' zei Frits, die naast het bier inderhaast nog drie glaasjes zeer smerige jenever naar binnen had geslokt, 'ik lees teveel. Buurvrouw vindt het ook. Maar wat moet ik hier anders? De hele dag en soms ook de avond sta ik te staan in een wit en zwart pak, nee zwart is het niet, het begint al groen te glanzen, net als dood hout. En dan verpleeg ik moeder, dat wil zeggen, ik giet haar op gezette tijden wat fijngewreven levensmiddelen door de keel. Dat is alles. Je wordt hier dichter tegen wil en dank.'

'Godbewaarme,' zei Otto. Hij dacht even na.

'Was jij dat niet, die op school die rare opstellen schreef?'

'Zo raar als dit had ik het niet kunnen bedenken,' ant-

woordde Frits. ‘Daar gaat het trouwens niet om. Het gaat hierom: hoe kom ik hier weg?’

‘Zeg...’ vroeg Otto en deed een paar stappen naar Frits toe, ‘zou ik haar eens kunnen zien?’

Frits verslikte zich in zijn bier.

‘Nee,’ hoestte hij. ‘Nee. Nee. Nee. Nee en nee. Tenzij je belooft voor de rest van je leven voor haar te zorgen. En als je haar eenmaal hebt gezien maak je rechtsomkeert en gaat scheep op de eerste de beste vrachtboot. Denk aan je carrière.’

‘O jezus, alsof ik geen zorgen heb.’

‘Daar wil ik het niet over hebben,’ zei Frits, ‘alle menselijke zorgen vallen in het niet bij de mijne. Hoe kom ik hier uit?’

‘Als jij het over carrières gaat hebben moet het wel ernstig zijn.’

‘En waarom zou ík het niet over carrières hebben?’ vroeg Frits verbolgen. ‘Als het bovendien over de carrières van anderen gaat? En waarom eigenlijk zou ík het niet over mijn éigen carrière mogen hebben, godverdomme?’

‘Omdat,’ zei Otto traag, ‘omdat je je nooit erg druk hebt gemaakt, dacht ik. En wat denk je te gaan doen. Neenee, ik vraag het niet om te pesten. Je bent toch ook ineens vlak voor je eindexamen van school gegaan? Waarom heb je dat eigenlijk gedaan als het je wél iets kon verdommen? Weet je dat iedereen daar weken over gepraat heeft?’

‘Ik kan het je nu wel vertellen,’ zei Frits. Hij dacht, waarom niet? Als ik eenmaal begin met praten is er geen ophouden meer aan, dat weet ik. Straks sta ik het ook rustig te vertellen aan de dominee en aan de pastoor en aan de kastelein.

‘Ik werd op een nacht, ik kreeg zo'n flits, je kent dat wel,

kotsmisselijk van dankbaarheid. De dankbaarheid die ik m'n vader en moeder moest betuigen voor de opvoeding. Vader, de huilebalk, lag krom en moeder beulde zich af en dat alles terwille van mij en mijn opleiding. Terwille van mijn toekomstig levensgeluk. Alsof dat valt of staat met een goed paasrapport en een zesje voor vergelijkende wiskunde, maar zover dacht ik toen nog niet, ik dacht alleen dat het er met m'n tegenwoordige levensgeluk beroerd voor stond. Vooral door dat tweedehands gedoe. 't Kon niet anders, dat weet ik wel, maar 't is heel teleurstellend als je steeds boeken krijgt waarin anderen al de snorren en de baarden en brillen hebben getekend en de grappen in de kantlijn hebben neergekalkt.' (Ik ratel maar door, dacht hij, ik ben vermoedelijk gek aan 't worden en zometeen barst ik van zelfmedelijden in schreien uit.)

'Het lijkt kinderachtig,' zei hij, 'maar voor een ontvankelijke ziel zijn dit de eerste tekenen van de verrotting. Alles is er al geweest, denk je op een dag, als je een nieuwe bladzijde opslaat en weer een snor tegenkomt of een Socrates waar een van je voorgangers een oud wijf met hangtieten en 'n karrebiesje in de hand van heeft gemaakt. Niet dat ik die Socrates nou bepaald had willen ontmaagden, zo eerzuchtig ben ik niet, en je mag je ook niet direkt uit het veld laten slaan. Ik probeerde dus met rode inkt aanvullingen en verbeteringen aan te brengen, dat is natuurlijk in de eerste plaats zelfbedrog, maar in mijn geval was het ook technisch onmogelijk. Want ik zei nu wel tweedehands, maar dat is sterk geflatteerd. Zevendehands, op z'n gunstigst. Die Socrates bijvoorbeeld of Philips de Schone voor mijn part of die uiterst lullige platen van de Rodin-beelden, die *waren reeds voorzien*. Want hangtieten, nou goed. En een parapluutje of een karrebiesje, soit. Maar ze hadden ook

een snor. En een baard. En een hoed. En... en... en,' Frits liep langzaam rood aan, 'klompen. En geruite rokken. En gestippelde bloesjes. Jezes, alles hadden ze. Ik herinner me, nee dit is werkelijk niet gelogen, ik herinner me haarscherp een logarithmentafel die er aan de buitenkant redelijk nieuw uitzag, zodat ik al blij dreigde te worden en in die logarithmentafel waren alle openingen van elke cosinus en elke tangens in diverse kleuren ingevuld. Nu vraag ik jullie hoe zoiets er dan uit gaat zien. Daar heeft een methodische geest achter gezeten, in 't bezit van een vierkleurenpotlood waarschijnlijk en met een overschot aan vrije tijd. Dit doodt in iemand het initiatief. Dat is misschien niet zo erg, maar iemands fantasie gaat zich dan over andere, riskantere paden bewegen. Op een gezegend of vervloekt ogenblik.' Frits hield op. Hij ontweek de wijdopen, nieuwsgierige ogen van Otto. Het lijkt wel een biecht. Het lijkt ook of ik zo'n verhaal sta te verzinnen. Het zal me een zorg zijn. Als ik zelf al niet eens meer weet wat waar is of onwaar zal hun mening mij een zorg zijn. Hij vervolgde: 'Op zo'n uniek ogenblik herinnerde ik me, dat ik in de wieg had gelegen waarin m'n zus had gelegen, wel tot aan haar derde jaar, tot ze eruit barstte. Daarop bedacht ik of er ook een tweedehands, misschien zelfs al meermalen gebruikte doodkist voor mij in 't verschiet zou klaar staan. Ik overwoog de mogelijkheden. Dat hout rot natuurlijk meestal weg, maar in de duurdere graven kunnen eventueel nog bruikbare exemplaren worden gevonden. Dingen van ijzer? De Pyramiden, om maar iets te noemen, 't is toch zonde dat die maar een keer gebruikt werden, dat vond zelfs ik toen een schandelijke verkwisterij. Op sterven en begraven, dacht ik, kon net zo goed bezuinigd worden als op alle andere dingen. Cremeren leek me heel voordelig omdat

talloze geslachten met een forse urn toe kunnen. Wat kost zo'n urn nou? En 't is een frisser idee dan wisselkisten, die vermoedelijk niet nauwkeurig genoeg gereinigd zullen worden. 's Nachts lag ik wakker van dit soort dingen en zo maar door fantaserend of ouwehoerend, tot je dienst, zag ik plotseling het begrip toekomst niet meer. En vandaar was 't nog maar een stap en het verschijnsel tijd verloor z'n betekenis. Alles is gebeurd, het gebeurt nu, het zal gebeuten. Ik zei expres niet: het zal wéér gebeuren. Dat wéér is een slinks tussenvoegsel, een zoethoudertje, tijd is een fictie begin en eind zijn één, de zaak ligt onveranderbaar, kant en klaar vast.' Hij pauzeerde verward. Als er iemand in de zaak is, die hier een touw aan vast kan knopen, dan zou de spreker gaarne tekst en uitleg van zijn beweringen wensen. 'Een tijdmetertje moet ook rond zijn, hè?' vroeg hij min of meer opgewonden.' Dat is volstrekt logisch, een cirkel. Ik ben mesjogge op horloges en klokken. Dat heb ik er waarschijnlijk van overgehouden. Ik zou het liefst in een Friese staande begraven worden, maar dat is van nader zorg. Nou ja, om je vraag afdoend, zakelijk en kort te beantwoorden, om alle genoemde redenen en om nog enkele andere kleinigheden verliet ik de school vlak voor 't eindexamen en verdween spoorloos.'

'Het is me volkomen duidelijk,' zei Otto. 'Ik dacht dat je gewoon angst had voor dat examen.'

'Kan zijn, maar die heb ik dan toch aardig gecamoufleerd. Wat me ook de keel uithing was dat gedonder met die tram, dat eindeloze op en neer gereis, dorpje-stadje-stadje-dorpje. Die tram had ik wel zo uit z'n rails willen tillen en te pletter willen smijten.'

'We kunnen 't alsnog doen. En nu je kelner bent of varensgezel, voel je je nu goed?'

‘Dat gaat je niet aan,’ zei Frits. ‘Dat bepalen we over een jaar of tien. Tegen die tijd zal ik je op de hoogte brengen.’

‘Maar,’ drong Otto zeurderig aan, ‘wat denk je nu te gaan doen?’

Frits sprak plechtig: ‘Ik wacht op een teken, meneer.’

‘Een teken?’

‘Verder zal ik me nu vanavond maar, in afwachting van mijn redding, bezuipen. Het verdomde is, ik kan niet tegen drinken. Ik heb het nooit echt gedaan. Zo'n oude Anton, m'n collega, die werkt per dag anderhalve liter cognac weg. En vergiftigde cognac, dat garandeer ik je, want we verkopen 'm zelf. Je zult zien dat ik door deze geschiedenis nog aan de drank raak ook. Niettemin, kerel...’ hij sloeg Otto hard op de schouder, ‘heeft jouw gesprek van vanavond me goed gedaan. Het was een goed gesprek. Ik kwam hier met zelfmoordplannen, maar na zo'n goed, goed, fijn, fijn gesprek...’

‘Laten we daar dan op drinken,’ Harco deed voor 't eerst die avond zijn mond open. Hij sliste nog steeds; nu klonk dat niet meer onderdanig maar gaf het zijn woorden een schijn van wereldwijsheid. ‘Hoewel, wat mij betreft, drinken, allemaal leuk voor overdag en 's avonds, maar is het hier de enige ondeugd waartoe je kunt vervallen?’

‘Hè? Wat?’ mompelde Frits. ‘O ja, ja...’ Een klant hoefde maar een half woord te zeggen, even te dralen en Frits raadde feilloos welke bestelling er zou volgen. En in een alledaagse conversatie had hij ook niet meer dan een half woord nodig voor het begrijpen van andermans bedoelingen. Maar het gokspelletje boeide hem niet meer, het kwam te vaak uit.

‘O ja, jawel hoor. Dit oord, deze hele buurt biedt wat dat betreft zo'n overdaad, dat je je veiligheidshalve als monnik terugtrekt.’

Hij dacht aan het meisje in het zwembad. Wat een vod van een dag, een schijnheilig serpent van een dag, deze donderdag. Diende zich kleurloos aan en was geladen met explosieven.

Harco moest hem aan zijn mouw trekken om aandacht te krijgen. Blijkbaar had hij al enige tijd staan fluisteren.

'Ik zei: zie je díe daar?' Hij maakte een beweging met zijn hoofd. 'Mevrouw de sergeant-majoor. Er doen schitterende verhalen de ronde.'

Frits keek lusteloos en zag in een hoek, aan een tafeltje, een sip, klein meisje. Hij had haar nooit eerder gezien, maar dat zei niets. Alles hier was hem vreemd geworden en wat hem betrof bleef dat zo.

Het opvallendst aan dit kind waren de sieraden. Op elk plekje dat zich er toe leende - of niet - droeg ze fonkelende snuisterijen. Glimmende, gekleurde kammen in het blonde, kroezende haar, donkerrode oorbellen, een namaak- paarlen halssnoer van vijf rijen, een vergulde broche zo groot als een kinderhoofd, een goudleren ceintuur waaraan kwasten bengelden, zilver- en goudkleurige armbanden aan beide armen, ringen aan alle vingers behalve aan haar duimen, goudleren sandalen aan blote voeten met cyclaamroze nagels en een dun kettinkje om een enkel.

'Wat is er voor bijzonders aan die Kerstboom?'

De beide heren grinnikten.

'En waarom sergeant-majoor? Die schriele kip?'

'Ze komt hier om kerels op te pikken. D'r man is sergeant-majoor-instructeur, dus om de haverklap weg.'

'Kerels? Wie wel helemaal? Janus met de Haartjes?'

'Dat kan haar niet schelen.'

'je komt er wel van terug, hoor,' zei Otto.

'En hoe,' zei Harco.

‘Ik zou er niet eens aan beginnen,’ zei Frits.

‘Dat moet je nou ook weer niet zeggen. Ze vertelt overal rond dat nog niemand 'r klein heeft gekregen,’ Harco fluisterde weer nogal indringend. ‘Probeer jij het eens.’

‘Laat die jongen, hij heeft het al zo moeilijk.’

‘Frits is toch een mooie jongen? Misschien draait ze bij.’

‘Dat loedertje?’ Otto keek in haar richting, ze merkte het en keek terug. Uit het wollige kroeshaar sprong een piepklein reptielensmoeltje naar voren, met ogen die bleekblauw waren, op het blauw-witte af.

‘Die sergeant-majoor moet maf zijn.’

‘Dat vanzelf,’ zei Harco opgewekt,’ maar die heeft ze anders ook mooi te grazen. Iedere keer dat-ie weer thuiskomt van zo'n leger-oefening slaat-ie thuis de boel kort en klein.’

‘Geen wonder, als ze met Janus met de Haartjes...’

‘Schei uit. Hij weet toch niets van de nachtelijke bedrijvigheden. Welnee, ze pest hem.’

‘Dan kan-ie toch beter dat spichtige wijfie kort en klein slaan.’

‘Dat zou ik nou juist gaan proberen, als ik jou was,’ merkte Harco op. ‘Daar zouden velen je dankbaar voor zijn. Hier in deze kroeg alleen al zou je een half jaar gratis kunnen drinken.’

Frits tuurde in zijn glas. Deze dag wierp hem de ene handschoen na de andere toe en hij raapte ze gehoorzaam op, Frits de voddenraper. Als vandaag een ommekeer in zijn leven werd ingeluid, dan moest dat ook maar met veel gerucht en vertier gebeuren. Daar komen de schutters, daar komen ze an.

‘Ik ga dat varkentje wassen,’ zei hij.

Goed, dat ik op de fiets ben gegaan, dacht hij, toen ze sa-

men over de weg liepen. Ze huppelde, aan zijn arm hangend, naast hem.

‘Kan ik niet achterop?’ vroeg ze. ‘'t Is zo'n eind.’

‘Nee,’ zei hij. ‘Lopen is gezellig.’

Ik regel dit aan de kant van de weg. 't Is wat nat, maar daarvoor heb ik een regenjas op de bagagedrager. Alleen daarvoor en 't wordt tijd dat die jas weer eens wordt gebruikt. Is sinds m'n schooljaren niet meer gebruikt. Het is geen stads gewoonte.

‘'t Is koud, het mist,’ zanikte ze.

‘Dat is geen mist, dat zijn de witte wieven. Heksen.’

Ze giechelde. ‘Ben je van hier?’

‘Helemaal. Jij niet.’

‘Poeh. Jesses nee. Ik kom uit Rotterdam. Maar Henk die is in 't leger, nou wonen we dus hier.’

‘Is Henk je man?’

‘Ja, me man. Hij is er niet, hoor. Hij 's op oefening.’

‘Kijk 'ns aan. Wat zou Henk er van zeggen, dat wij hier...’

‘Niks,’ onderbrak ze hem rad, opzij glurend. ‘Want hij weet van niks. Trouwens, wat ik doe mag hij toch zeker weten? Ik doe niks fout, doe ik soms iets fout? Jij brengt me toch zeker alleen maar naar huis?’ Ze stelde die vragen met hoge, insinuerende uithaaltjes en gaf hem bij iedere vraag 'n fel kneepje in de arm.

Als ze zo begint, dacht Frits woedend, haal ik die jas niet eens van m'n fiets. Dan gaat ze zo op de knieën in het natte gras.

‘Zullen we 'ns even gaan zitten?’ vroeg hij. ‘Ik wou hier maar 'ns even gaan zitten.’

Ze liet hem los en vuurde de woorden, onderbroken door gierende lachjes, op hem af.

‘Wat? Hier? In die natte viezigheid? In die damp? Hahaha.

Heksen zeg jij. Tussen de heksen? Nee hoor, nooit van m'n leven. Mij niet gezien tussen de heksen. 't Is trouwens alleen maar vieze natte troep. Zitten zeker. Haha. Je bent gek, je bent hardstikke gek. Voor geen prijs,' zei ze, danspasjes op de plaats makend. 'Weet je wat we doen, suffie? We gaan naar huis, daar kun je ook lekker zitten, hoor. Zitten noemt-ie dat.'

De huiskamer leek sprekend op haar. Het gifgroen van haar kunstzijden blouse was terug te vinden in de stoffering en het herhaalde zich in het gebloemde behang. De kamer voelde als een ongezond aquarium aan, bestemd voor griezeldieren. Zoals ze bij zichzelf ieder plaatsje voor pronkerige prullaria had benut, zo had ze ook het vertrek tot op de millimeter toe volgestopt met onzinnige voorwerpjes. Spiegeltjes, bakjes, dozen, lampjes, beeldjes, alsof een goedgevulde bazar tot op de laatste bonbonnière in de kleine ruimte was leeggeschud. De onvoorstelbare rotzooi was van internationale samenstelling. Er waren een groot aantal koperen modellen van de Eiffeltoren en een nog groter aantal, een ontzagwekkend groot aantal, uitbeeldingen in koper en steen van Manneke Pis. De schoorsteenmantel stond vol met koddige aardewerken figuurtjes uit de Harz, die opgejaagd werden door een stoet kleine en grote, zwartpluche stieren, als speldekussens volgeprikt met miniatuurbanderillas. Als het oog zenuwachtig een rustpunt zocht, vond het in negen van de tien gevallen een paarlmoeren asbak in de vorm van een schelp. Onder stolpen werden gedroogde veldboeketten en gedroogde, heldergele vogels bewaard, aan de muren hingen portretten van alle leden van het Koninklijk huis, technicolor portretten waarin lichtjes brandden.

Er heerste door de veelheid en verscheidenheid van voorwerpen een angstaanjagende wanorde, maar nergens was een stofje of een pluisje te bekennen. Het rook er zoetig en bedompt, maar niet alsof er ooit gerookt werd. Alles lachte de bezoeker met valse, maar grondig gepoetste tanden toe. Frits dacht aan de sergeant-majoor.

‘Hoe vind je het hier? Gezellig, hè?’

‘Gezellig.’

‘Nou als je 't bekeken hebt moet je even boven komen zien.’

‘Wat is er boven dan?’

‘Me slaapkamer.’

Frits kloste de houten trap op, als een pummel met klompen in de handen. Hij staarde naar haar benen, maar slaagde er niet eens in ze met iets te vergelijken wat hem een schijn van opwinding kon bezorgen.

‘Kijk, hier slaap ik.’

‘Zou je het licht niet aandoen?’

‘Hier,’ deed ze verongelijkt.

Er was een burgermanshemelbed, een knoestig roze meubel bevracht met gladde, ronde, roze kussens. Ze had eerst het grote licht aangeknipt, nu sprong ze naar allerlei hoeken en hoekjes om de ene schemerlamp na de andere aan te steken. Al gauw was het er een gewemel van rose, witte en oranje lichtjes, waarin het monstertje al kwebbelend rond-huppelde. Voordat Frits de ogen wilde sluiten, want hier kon iemand die niet echt in God geloofde niet tegenop, richtte hij de blik even neerwaarts. Hij brak in onbedaarlijk lachen uit. Voor het bed lag een langharige, platgeslagen ijsbeer, bij wijze van vloerkleed.

Hij wees ernaar. ‘Henk...’ begon hij, maar meer kon hij er niet uit krijgen. ‘Henk...’ zei hij, benauwd van het lachen.

‘Zo heet-ie,’ zei ze schril en gleed, schoksgewijs als een addertje, naar hem toe.

Het lachen verging hem, want de volgende beproeving was zwaarder en hij kon er geen enkele komische kant aan ontdekken, ze trok haar blouse uit. Hij raakte bijna in paniek, hij begreep zijn opwelling om binnen de minuut uit dit broeierige huis te komen niet. Hij was hier vrijwillig, met een doel voor ogen binnengegaan en nu dit doel onder bereik was voelde hij niet veel anders dan de neiging om te vluchten. Misschien een normale reactie op de vlucht uit zijn eigen huis, eerder die avond. Misschien kon je ook met vluchten, zoals met praten en drinken niet meer ophouden als je er eenmaal mee begonnen was.

Maar vervolgens, wat was het doel van zijn aanwezigheid hier? In de nabijheid van de witte wieven, buiten, had het duidelijk geleken. Nu kon hij zichzelf niet voorstellen, tezamen met dit schepsel woelend in dat pompeuze, geparfumeerde nest.

Er waren dingen die van een sterveling niet verlangd mochten worden. Het denken aan de wonderlijke kostganger die de sergeant-majoor wel moest zijn, hield hem op de been maar was niet voldoende voor een erectie. Hij wilde vragen: ‘Vertel eens iets over Henk, je man, bedoel ik,’ toen hij haar uit het flodderige rokje zag stappen. Als hij haar eens terdege afranselde en zonder meer het pand des verderfs verliet? 't Was het enige, dat hij met overtuiging zou kunnen opbrengen. Waarom denk ik steeds voordat ik doe? vroeg hij zich ontstemd af. Op die manier zal ik nooit tot iets komen. Ga maar eerst nadenken voordat je doet, dan is het altijd te laat om wat dan ook te doen.

‘Zeg hoor es, ben je hier gekomen om vliegen te vangen? Kleed je nou uit.’

Om nog wat tijd te winnen doofde hij hier en daar een lamp.

‘Niet alles,’ zei ze snibbig, ‘ik wil zien wat je doet.’

‘Ik niet,’ zei hij uit de grond van zijn hart.

Ze rangschikte de kussens en sloeg de satijnen sprei terug.

Kledij had ze niet meer aan.

‘Luister 'ns,’ zei hij driftig, ‘je houdt die rommel toch niet aan in bed? Dat verdom ik.’ Hij wees op de parels en de armbanden. ‘Ik spring nog liever in een greppel met prikkeldraad. Ik spring sowieso liever in een greppel met prikkeldraad.’

Ze kirde vergenoegd. Alle vrouwen waren masochisten, dat klopte.

‘Dat geloof ik best. Dat zul je wel merken,’ zei ze met een onverwacht zoet stemmetje.

Omdat uitstel niet zou baten, kleedde hij zich in een ommezien uit en stapte kordaat op het bed af.

‘Godallemachtig,’ riep ze en vloog ineens overeind. ‘De lichten beneden. Allemaal vergeten. O jesses.’

‘Ik ga wel,’ zei hij.

‘O lieverd, je bent een lieverd.’

‘O zeg,’ voegde ze eraan toe, ‘doe alleen je schoenen nog effe aan. 'r Kunnen wel es splinters in de trap zitten.’

‘Ben je bezopen.’

‘Dan niet. Dan moet je het zelf maar weten,’ antwoordde ze verongelijkt. Maar daarna giechelde ze.

‘Kijk meteen even hoe laat het is.’

In de overvolle benedenkamer had hij zeker tien minuten werk om de lampen en lampjes uit te draaien. Steeds als hij dacht dat hij er was, bleek zich achter zijn rug nog een verrader te bevinden. Hij kreeg het hoe langer hoe kouder. Op de tast liep hij naar de deur, waarachter de trap was.

Hij trok aan de klink, drukte, trok. De deur was dicht.

Hij vloekte, trok weer, duwde voor de zekerheid, maar die deur was dicht.

'Hee hallo,' schreeuwde hij. Hij was vergeten of ze Ellie of Leila of Lilly heette.

Er kwam geen antwoord. Hij trommelde op de deur, flink hard. Er was boven geen geluidje te bespeuren.

Hij strompelde de kamer in en stak weer enkele lampjes aan, omdat het leek of de duisternis het effect van zijn gebons en geschreeuw verminderde. Hij zette zijn pogingen om haar aandacht te trekken op volle kracht voort. Hij was ongetwijfeld tot in de verre omtrek te horen, maar tot in de verre omtrek viel, godzijdank overigens, geen levende ziel te bekennen. Na enkele minuten was hij zeer warm geworden en de blos, die de verbijstering en de woede naar zijn kaken hadden gejaagd, had zich over zijn hele lichaam verspreid.

Hij had zich nog nooit zo belachelijk gevoeld.

De deur was van massief eikehout. De deur was aan de binnenzijde gegrendeld. Hij dacht na. Goed, hij dacht weer na, maar er was een winstpunt, hij hoefde nooit tè lang na te denken.

Hij meende iemand aan de andere kant van de deur te horen gniffelen. Misschien verbeeldde hij het zich, maar het was genoeg om zijn woede monumentaal te maken.

Hij drukte zich tegen de deur en zei tamelijk zacht: 'Mijn kleren terug of de boel eraan.' Hij wachtte niet op een reactie. Hij nam de kachelpook en sloeg links en rechts, doch rustig, kopjes, glazen, bakken en beeldjes kapot. Hij sloeg de glazen ruiten van het dressoir in en vernielde het servies. Hij keerde nog even terug om een theepot de genadeslag te geven. Er lagen aanmaakhoutjes in de kachel. Zijn

destructieve bezigheden gingen hem plezier bezorgen. Het was mooi iets verschrikkelijks uit te voeren zonder drift. Hij stak de kachel aan met een krant en wachtte kalm tot de houtjes vlam hadden gevat. Stuk voor stuk wierp hij pluche stieren, wollige speelgoeddieren, poppetjes met kanten rokken en sierkleedjes in het vuur. Het stonk als de hel. Hij walgde ervan.

Hij werd misselijk. De woede was verdwenen, hij zakte zelfs in een versuffing weg.

'Goeieavond, mevrouw. Wij zijn Henk voor geweest,' zei hij, in de hoop zich wat op te monteren.

Maar hij was er net zo aan toe, als toen hij het dressoir van moeder op het binnenplaatsje in splinters had gehakt.

Vaag voor zich uit starend liep hij naar de voordeur.

Buiten nam hij de grijze, doorschijnende regenjas van zijn fiets. Hij rilde van het klamme plastic tegen zijn huid. De trappers waren brokken ruw ijs onder zijn blote voeten. Maar dat duurde niet lang. Toen hij eenmaal een eind de lange weg op was gefietst voelde hij geen kou meer, hij voelde niets meer. De heksen losten op in de grijze ochtend. Hij had een gezel van ze kunnen zijn, in zijn grijs, doorschijnend, vochtig gewaad. Bij de tramhalte stonden een paar vroege arbeiders. Van het plein kwamen groepen schoolkinderen. Ze gooiden hun tassen op de grond om hem vlugger achterna te kunnen rennen. Ze leken wel met z'n honderden en ze gilden honderden opmerkingen. Hij kon alleen het steeds terugkerende 'Frits!' verstaan.

'Nooit een Big Ben gezien?' schreeuwde hij plotseling naar ze, want het enige wat hem te binnen schoot was de naam van het merk van zijn plastic regenjas.

'Big Ben!' ze hadden het opgevangen en kaatsten het blij terug. In hun taaltje klonk het als Bik Ben.

Bik Ben! Bik Ben! Bik Ben! achtervolgde het spreekkoor hem, bijna tot hij Hotel-Café-Restaurant Groot-Sommer had bereikt. Daar verdwenen de woorden ook uit zijn hoofd, om plaats te maken voor een gedachte. ‘Ik ben thuis,’ zei hij, zonder ironie, ‘ik ben thuis, ik heb hier eindelijk een bijnaam.’

‘Ik ben thuis,’ zei hij, een paar uur later tegen oude Anton.

‘Want als je hier geen bijnaam hebt, ben je even verdacht als elke andere vreemdeling. 't Staat nu wel vast, dat ik hier van m'n levensdagen niet meer weg kom.’

Oude Anton had het verhaal van a tot z aangehoord, sprakeloos. Hij schuifelde een uur eerder dan gewoonlijk naar zijn keldertje.

De Gravin

Er volgden monotone dagen, even nietszeggend als de dagen voor de geboorte van Big Ben, met slechts dit verschil dat het toen herfst en nu winter was.

De oude en de jonge kelner stonden nu minder langdurig uit het raam te staren, louter omdat het geen gewoonte is in het donker te kijken, niet omdat er minder te zien zou zijn. Noch in het licht noch in het duister was er in de omgeving van Groot-Sommer iets belangwekkends te zien.

Frits volgde, uiterlijk, als vanouds zijn patroon. Staan te staan in een glimmend, zwart pak, loom de schaarse bestellingen uitvoeren, de vogels voederen en moeder voederen. Elke handeling voorzien van grimmig vloeken en kankeren. Het vloeken en kankeren had zijn betekenis gaandeweg verloren, het was niet meer dan begeleidende muziek bij een slechte film.

Maar hieraan schreef Frits de verandering niet toe. Hij had weliswaar nog steeds liever met dan zonder voldoening getierd en gescholden, maar als daar de fut uit verdween waren er genoeg andere manieren om je af te reageren. Hij zocht geen andere manieren om zich af te reageren en daarin lag iets verbazingwekkends, dat was deel van de verandering. Over de verandering sprak hij tegen zichzelf met een hoofdletter. Voor een buitenstaander zou dat vreemd lijken, want Frits wist absoluut niet welke verandering hij bedoelde en hij wist evenmin of en zo ja wat er dan was veranderd. Hij had een zekerheid, zo er al iets aan het veranderen was - en langzamerhand kon hij het niet meer ontkennen -, dan was dat begonnen op de dag van Big Ben. De bijnaam had in het dorp geen weerklank gevonden. De dorpelingen hadden zich bezat aan het verhaal over de

spiernaakte ober op de fiets - in de reportages was de plastic regenjas niet eens vermeld - en daar was het bij gebleven. Niemand noemde hem Big Ben, iedereen noemde hem Frits. Frits alleen noemde zichzelf Big Ben en hij hield er koppig aan vast, want de gebeurtenis op die ochtend was een van de tekens geweest.

Hij zat zichzelf sindsdien als de hond de haas op het spoor. Hij bestudeerde zijn gedragingen nauwkeurig, hij betrapte zich op inconsequenties in zijn redeneringen en hij werd nerveuzer en nerveuzer. Na weken deed hij een ontdekking.

Hij had het niet zo merkwaardig gevonden dat hij oude Anton af en toe gezelschap hield in het keldertje. Maar terwijl hij daar weer eens stond, hij met een glas in zijn hand pratend tegen een denkbeeldige kastelein, Anton, in het geheel niet geremd door de aanwezigheid van Frits, met een glas in zijn hand pratend tegen een denkbeeldige kastelein, hoorde hij zichzelf. Hij schrok, zweeg en luisterde naar Anton. Hij merkte, dat ze nooit naar elkaar hadden geluisterd maar dat ze wél over hetzelfde spraken. Zij hadden hun identiteiten blijkbaar samen laten smelten. Of ze waren beiden overwoekerd, net als de meubels in Groot-Sommer, met groene schimmels van het vocht dat overal door siepelde en met het grijze waas van de nevels die door het kierende hout naar binnen slopen.

Anton beklaagde zich over vogeltjes en over zijn ouwe, zieke moeder. Frits voelde zich in ouderdom vastgelopen met een televisie, een vrouw en een huisje-buiten.

‘Maar zo oud ben ik niet,’ had hij luid gezegd.

Meteen deed hij de ontdekking. Hij had geen initiatief meer, geen plannen meer, hij werkte voor niets en voor niemand. Hij was opgegaan in de grauwheid van het dorp,

hij rotte mee met het rotten van Groot-Sommer en over niet al te lange tijd zou een laag drassige aarde zijn onbenullig bestaan aan ieders oog onttrekken.

‘Maar zo zijn we niet getrouwd,’ zei hij, weer zeer luid.

‘Nee jongen,’ zei Anton. Hij had zich van zijn kastelein afgewend en keek Frits aan met ogen, die Frits niet wenste te zien omdat ze hem kwaad maakten. Als je nou toch godverdomme al alles had gezien wat er te zien viel, waarom bluste je dan niet fatsoenshalve uit? Waarom moest je je, met een redelijk heldere blik, mengen in andermans aangelegenheden?

‘Zo is het nou eenmaal,’ zei Anton, zijn ogen beleefd op een punt boven het hoofd van Frits richtend, ‘De een wil vooruit en de ander niet. Niks om je over op te winden.’

Frits liep de paar treden van het trapje naar de restaurantzaal op. Hij zag de slechtgewreven parketvloer en zijn slechtgepoetste schoenen, hij keek naar de verveloze kozijnen en naar de magere geraniums die in grijsuitgeslagen aarde stonden.

‘Ik doe hier niks anders dan de vogeltjes voeren,’ schreeuwde hij naar beneden. Het klonk een beetje als een verontschuldiging. ‘Die vogels zijn opvreters en krengen en wat hebben ze helemaal voor nut. Ze maken 'n hoop lawaai, je moet handenvol geld voor ze verstoken en dat allemaal omdat er in de zomer een paar idioten koppiekrauw komen roepen.’

Anton antwoordde niet. Frits zette zijn alleenspraak geluidloos voort. Vertel me dan, wat ik hier wél doe. Vroeger deed ik nog iets en dat was denken aan de manier waarop ik hier kon wegwezen voor het te laat zou zijn. En nu is het te laat. En wat kan ik daarvan maken, als er nog iets van te maken valt? En waarom niet? Wat zou ik hier allemaal

doen als ik er de kans voor kreeg. Hij riep het uit, in gedachten en hij zei het nog eens. Hij liep een paar stappen terug, alsof hij zich distancieerde van de onbesuisde jongen die zulke mogelijkheden opperde.

Niettemin.

Wat zou er niet allemaal te doen zijn, zelfs aan deze rottent die geen mens nog cadeau zou willen hebben. Nee, juist in deze rottent, juist wel, hier is eer te behalen, wat zou er van deze vermolmde tent nog te maken zijn. Buiten zoodje bomen omhakken, groter parkeerterrein, frisse verfjes en uithangborden, speeltuin, vogeltjes opvreten, bar, reclame maken, veel reclame, een enkel stuntje er tegenaan, waarom nou niet, we zitten vlak tegen een middelgrote stad aan en een half uur rijden van zo'n villadorp van industriëlen. Als de poen er maar was. De klanten zijn er. 's Winters ook. Maar als je gaat gokken op bromfietsende dagjesmensen en ijsvretende kinderen en afgebeulde moeders, dan ga je de grond in, dan wil je niet anders. Een flinke smak geld en ik de reorganisatie in handen en ze zouden eens wat zien. Binnen een paar jaar komen die bromfietsers niet eens meer over de vloer, die schrikken we wel af met de prijzen, ze gaan hun luttele knaken maar in een petatterij verteren. Terwijl hij aan zijn luchtkasteel bouwde, realiseerde hij zich dat het er niet aanlokkelijk uitzag, integendeel, er ging een huiveringwekkende dreiging van uit.

Ik ga stenen gooien, mokte hij, ik ga naar m'n vriend de heksenvrind.

‘Zou je 't even alleen afkunnen?’ riep hij hatelijk naar beneden.

Anton stelde, tegen alle verwachtingen in, wat was die man onberekenbaar, een vraag. ‘Is er eigenlijk wat met je?’ Wie veel vraagt, loopt veel risico's. Dat had de ouwe zelf

eens gezegd en nu stond hij hier rustig een interview af te nemen.

‘Ik denk dat ik in de overgangsjaren ben,’ zei Frits geprikkeld. Hij trok een das van de kapstok en wandelde naar buiten, naar het bos toe.

De bank, zijn bank, was in beslag genomen. Een onverlaat had er een vogelverschrikster op neergegooid, een uit Siberië, in een bontjas, een wollen sjaal, met grove laarzen aan. Het Cupidobeeld staarde er suffig naar, met enige verachting zowaar.

‘Goedendag,’ zei Frits.

De vogelverschrikster antwoordde niet. Ze lag met het hoofd in haar armen en snurkte. Soms schokte het bontlijf en volgde er een reeks rillingen, vanaf het zwarte haar tot en met de laarzen. Het toeval brengt ons te zamen, dacht de kelner somber. De gravin en Big Ben op een bank bijeen, onder het lodderoog van Cupido. Gezegend zijn we. Hij schudde behoedzaam aan haar schouder.

‘De gravin was in zwijm gevallen.’

Zulke dingen gebeurden in de feuilletons die Hillegien las en die goed afliepen omdat er heren op paarden met heupflessen cognac voorbij kwamen.

In dergelijke wonderen geloofde de gravin waarschijnlijk niet meer. Ze had zelf een aangebroken litertje bij zich, in de zak van haar pij. Frits bracht het met bekwame hand tevoorschijn.

Als ik er iets ingiet, overwoog hij, zijn er drie mogelijkheden. Of ze raakt dieper bewusteloos of ze stikt erin of ze wordt tierend wakker en vraagt waar ik me mee bemoei. Het beste is dus dat ik zelf iets nuttig en dan, gesterkt naar den geest, de situatie overzie. Het allerlaatste wat ik mag doen is een medemens aan zijn lot overlaten.

Misschien ook is het meisje flauwgevallen toen ze van aangezicht tot aangezicht stond met het monster van Sommeren. We zullen hem leren.

Frits raapte enkele keien op om die, zorgvuldig mikkend, naar het hoofd van de Cupido te gooien. De fles had hij naast zich neergezet, nu en dan nam hij, walgend, een slok. Een kei, die op de neus van het beeld was afgeketst, kwam terug tot vlak bij de voeten van de gravin. Ze trok ze snel onder zich. Frits merkte, dat ze naar hem lag te kijken, al enige tijd, vermoedelijk. Nou ja.

‘Goedendag.’ zei hij hoffelijk. ‘Sliep u?’

‘Zo'n beetje.’

Ze probeerde overeind te komen.

‘Waarom gooit u met stenen?’

‘Ik gooi niet naar u.’

Ze zuchtte, zag de fles en schrok.

‘Hebt u 'm leeggegooid of leeggedronken?’

‘Leeggedronken. Het spijt me, ik zal natuurlijk...’

‘O nee,’ onderbrak ze hem snel, ‘u zei toch leeggedronken? Ik was al bang dat u 'm had leeggegooid. Dat doen ze namelijk allemaal, moet u weten.’

‘Ze doen het voor je bestwil,’ zeurde ze, ‘overal gooien ze flessen leeg. In de gootsteen en in het bad en in de tuin. En dan zetten ze hem heel schijnheilig terug. Alsof je hem zelf hebt opgedronken. Alsof ik gek ben. Trouwens, wat helpt het? Je haalt zo weer nieuwe. Zo is het toch?’

‘Jazeker.’

‘Drinkt u veel?’ Ze stelde dit als een examenvraag.

‘Zo'n beetje. Nu en dan. Vaak teveel. Maar niet bijzonder veel. Voor iemand in mijn omstandigheden.’

Ze bracht haar hoofd met een ruk omhoog en keek hem met troebele ogen aan.

‘Ach! Bent u niet obertje vlugvoet?’

Frits merkte nu pas hoe beschonken ze was.

‘Weet u dat...’ ze begon te giechelen en kwam niet meer uit haar woorden.

‘Weet u dat ik u...’ probeerde ze het nog een paar keer, ‘Weet u dat ik u gezien, gezien heb... gezien dat...’

‘Ja,’ onderbrak hij haar, uit beleefdheidsoverwegingen, ‘ik herinner me het als de dag van gisteren. Van de zomer.’

't Was herfst, dacht hij, maar laat ik er een feestelijk tintje aan geven. Frits de versierder. En houd nu op, waarschuwde hij zichzelf, anders vertel je haar straks nog over je televisie. Is Anton eigenlijk de enige in Sommeren die televisie heeft? Verrek, hij is de enige.

‘Natuurlijk ben ik het niet vergeten,’ leuterde hij ondanks zichzelf voort, zo glad als een handelsreiziger. ‘Wij krijgen zelden zulk charmant gezelschap.’

Ze sloeg de wimpers een sekonde op, misschien was de enormiteit door haar verdoving heen gedrongen, maar ze reageerde enkel met een dreinend: ‘Ik moet naar huis.’

‘Ik moet naar huis,’ herhaalde ze, na te hebben gedoezeld. Ineens sprak ze hem streng aan: ‘Ga je soms mee? Je gaat mee, hè?’

‘Nee. Ja. Dat is te zeggen. Eigenlijk moet ik nog werken.’ Frits praatte bedachtzaam, want er was een plan in hem opgekomen. Het plan was nog naamloos.

‘We gaan bij mij iets drinken.’

‘Tja, maar dan moet ik wel m'n collega, een oude man, weet u...’

‘Drinkt u veel?’ Ze vroeg het met nadruk. Ze stond op en liep licht zwaaiend op de Cupido af.

‘*Nou?*’

‘Ach, wat heet véel. Soms drink ik...’

‘Is deze lieverd de beschermengel van Sommeren?’ Ze klopte tegen de dijbenen van het beeld.

‘Nou, beschermengel...’

‘Hij is van mij. Wist u dat?’

Frits zweeg.

‘Ik vind hem dol. Vindt u hem ook dol?’

‘Ja. Erg dol,’ zei Frits. ‘Kent u het verhaal...’

‘Ik moet naar huis. Jezus, ik ga. Ik wil naar bed.’

Ze maakte aanstalten om te gaan. Het kostte haar moeite.

‘Zal ik u wegbrengen?’ vroeg hij snel.

‘Brrrr,’ deed ze walgend en daarbij vormde zich om haar lippen een snoer glinsterende speekseldroppeltjes. Bij elk woord dat de prinses sprak rolde er een parel uit haar mond, bij elk woord dat de andere prinses sprak sprong er een pad uit haar mond. Als de onderdanige knecht tussen de twee prinsessen en de gravin mag kiezen, kiest hij toch maar de gravin, want die is voor het grijpen.

‘Wat sta je te grinneken?’ vroeg ze dreigend. ‘Brrr, wat ben jij een engerd.’

‘Dag grote stenen lieverd,’ ze vatte het beeld bij een knie.

‘Dag meneer de ober, gauw maar naar de vogeltjes toe. Brrr.’

Frits opende zijn mond. Ze struikelde over een steen en viel op beide knieën. Hij greep haar bij haar arm.

‘Ik móet u wel naar huis brengen,’ zei hij met klem.

Woedend sloeg ze zijn hand weg. ‘Viezerik, laat me los.’

Sneller strompelend dan hij verwacht had volgde ze het begroeide bospad. De kale takken grepen haar bij haar haren, ze scheurde zich driftig los en ging slingerend haars weegs.

‘Hoe was het bij je vrind?’ vroeg Anton. Alweer een vraag,

vandaag. Binnenkort kletsten ze elkaar nog de oren van het hoofd.

‘Hoe lang ben ik nou terug?’

‘Een uurtje of zo.’

‘Dan ga ik even opbellen,’ zei Frits. Het plan was rijp. Als een zomermeloen, vond Frits en dat was sinds onheuglijke tijden de eerste opgewekte gedachte.

‘Mevrouw, er is telefoon voor u. Een meneer.’

‘Ik ben er niet,’ schreeuwde Frieda. Toen ze de schrik op het bolle gezicht van het meisje zag zei ze kalmer: ‘Dat had ik je toch gezegd. Luister goed: *ik ben er niet*.’

‘Nee mevrouw.’

Het kind draalde op de drempel.

Frieda lag in bed, het laken tot aan haar ogen opgetrokken.

Ze staarde naar het plafond.

‘Eh... mevrouw.’

‘Ja?’

‘Eh... mevrouw.’

Het wicht moest blijkbaar een geweldige aanloop nemen om een moedige sprong te maken.

‘Ja?’ Nodeloos krijsen moet men vermijden, hield Frieda zich met inspanning voor, indien men niet anders kan neemt men zijn toevlucht tot jodelen.

‘Wat is er, Klaartje?’

‘Mevrouw, ik wil me er echt niet mee bemoeien.’

Frieda kwam, steunend op haar ellebogen overeind. Het meisje wendde zich af. Mevrouw was nakend.

‘Ga die meneer eerst aan de telefoon afzeggen, Klaartje. Voordat die meneer aan de telefoon vastgroeit. En kom dan terug en bemoei je met van alles en nog wat.’

Dat is dus dat. Als die terugkomt, zal zij eens goed, wat

zij noemt, haar hart omkeren, dacht Frieda. Ik ben benieuwd hoe ze tactvol gaat uitdrukken, dat ze mij in 't dorp zo gek vinden als die zelfmoordgravin, die tenminste nog écht was en dat ze mij gewoon de Gravin noemen, zo al niet De Gekke Gravin. Er wordt in het dorp heel wat over mij gesproken. En Klaartje, die wel weet dat er niks van waar is en er bovendien boven staat en tegen die roddelaars voortdurend zegt dat er geen woord van waar is (terwijl ze weet dat die doffe breinen nog niet de helft van wat wel waar is bij elkaar kunnen verzinnen, nog in hun stompzinnigste, stoutmoedigste, bijgelovigste dromen niet) deze Klaartje, mevrouw, heeft nu eenmaal ouders. Oude mensen met andere opvattingen, dat begrijpt mevrouw wel, maar oh, wat gaan die mensen tegen haar tekeer. Ze zeiden laatst zachtjes, op zondagmorgen in de kerk dat zij, Klaartje, naar zwavel stonk! Maar ja, intussen maken haar ouders zich zulke zorgen dat ze, enzovoorts, enzovoorts.

Die gaat, kortom de dienst opzeggen.

Alle slijk der aarde kan niet goed maken dat ze onder een dak leeft met de gekke gravin, die geen gravin is maar wis en wel een hoer. Ik zal iets vriendelijks zeggen, dacht Frieda. De goede ziel heeft zich ten slotte om mij bekommerd. Ze was een trouwe hond. En ze heeft geen kwaadaardig woord laten vallen. Ze heeft zelfs nooit laten merken dat ze de dorpspraat even goed kent als ik. Dat moet beloond worden. Maar hoe? Geld? Ik heb niets anders. Ik kan niet eens over mijn lippen krijgen dat ze een beste, brave meid is en maar gauw met een ferme boerejongen in de echt moet treden. En dat ík eerlijk ook eens naar de kerk zal komen. Nee, het gaat niet.

Ze had niet gemerkt, dat Klaartje al weer enige tijd in de schemerige kamer stond.

‘...brief,’ ving ze op.

‘Wat zeg je?’ Het meisje kromp inelkaar.

‘Wat zei je nou? Ik kan je toch zo slecht verstaan, de gordijnen zijn immers dicht.’

Klaartje liep snel naar de vensters toe.

‘Dichtlaten!’ schreeuwde Frieda. ‘Stom rund.’

‘Mevrouw,’ zei het meisje, vlug en hakkelend, ‘er is een brief gekomen.’

‘O ja,’ antwoordde Frieda mat. ‘Dat was je dus weer vergeten? Luister nou nog eens: ik heb je gezegd: ik ben voor niemand thuis. Niet aan de deur. Niet aan de telefoon. En *alle* brieven *verscheuren*.’

‘Ja mevrouw.’

Het bleef stil en Frieda draaide zich op haar zij.

‘'t Is een brief van meneer uw vader.’

‘Verscheuren! Godverdomme,’ schreeuwde Frieda, zich niet omkerend. ‘En vlug verscheuren. En nu weg, weg, weg, want ik ben moe. M O E -óe.’

Het meisje vloog de kamer uit, maar sloot de deur behoedzaam.

Frieda kreeg de neiging om te huilen. Ze had dat vaak, in drankperioden was het bijna onhoudbaar, maar dan lukte het nooit. Op het laatste ogenblik weigerden de waterlanders het. Frieda grijnsde en zuchtte, draaide zich andersom in haar bed en probeerde voor de zoveelste maal te slapen.

Ze keek naar de deur waarachter Klaartje was verdwenen en had zin om haar terug te roepen. Het was haar niet duidelijk of dat was om het meisje uit te schelden of te liefkozen. Ze had zin om te huilen. Ze schonk zichzelf een waterglas brandewijn in, zonk weg, meende bij het wakker wor-

den dat ze nu tenminste een paar uur geslapen had en zag op de klok dat het weer niet langer was geweest dan een half uur.

En zo ging dat door. Het volgende glas zou goed zijn voor een uur. En het daaropvolgende glas baatte niet meer, want dan was de dronkenschap overwonnen door een nog groter dronkenschap die zich in onvermurwbare helderheid afspeelde. In die nachtmerrie stolden de paniek en de angst tot niet te verplaatsen rotsblokken, de vluchtige kwelgeesten van overdag drongen op haar in als zware, stinkende lijven, waarmee ze was opgesloten in een kist van lood. Verweer was niet mogelijk. Verweer is alleen in de werkelijkheid mogelijk en die was weggekropen in een zangerig stemmetje dat klaagde daar komen ze weer, het begint weer, het eeuwige melo-drama en daar zijn ze weer, dezelfde mensen en dezelfde woorden.

In de stemming waarin ze nu was, dronk Frieda het satansglas tóch leeg. Niet argeloos, zoals vroeger, want de ervaring liet het haar al bij de eerste slokken herkennen. 'n Heel enkele keer kon ze het laten staan, het verbaasde haar dat dan inderdaad de dreiging werd afgewend, met behulp van een vurig gebed en slaappillen.

De onzin, mompelde ze, ik heb het altijd doorstaan, ik zal het nu ook wel doorstaan.

Een brief van meneer mijn vader. Hoe durft die man toch steeds weer. Het zijn brieven, die ik al jaren niet meer lees. Er staat in dat hij niet komt of dat hij wel komt, hij komt wel in gezelschap van... vul maar in. En het laat me koud of hij wel, niet, voorgoed of nooit meer komt. In gezelschap van aap, noot, mies, wim, zus, jet. Ik eer mijn vader niet en ik haat hem niet. Ik erger me niet aan hem en het is nu al zover dat hij me niet eens meer verveelt. Ik zie en ik hoor

hem niet eens, zomin als ik een straatsteen hoor of zie. Ze moeten die straatsteen alleen niet steeds optillen.

Maar hij is bang voor mij. Hij is bang voor dit kasteel, dat hij met zoveel poenige bravoure heeft gekocht omdat ík er ben.

Er is met mij bijvoorbeeld niet meer te praten.

'Je zou toch iets van dankbaarheid kunnen tonen?'

'Dankbaarheid?'

'Niet dat ik jouw dankbaarheid nodig heb. Ik heb de dankbaarheid van een slet die toevallig mijn dochter is niet nodig. Maar je zou je tegenover mijn gasten kunnen gedragen.'

'Uw gasten kunnen gedragen?'

'Ik heb voor je gezorgd. Meer kon ik niet doen. Je kunt niet, nooit tegen iemand zeggen dat ik niet voor je heb gezorgd.'

'Gezorgd, natuurlijk.'

'Je hebt het maar allemaal rustig geaccepteerd. Dat kun je toch niet ontkennen?'

'Ik ontken niks. Ik niet. U?'

'De zwijnerij die jij er met je dronken kop uitslaat. Er is met jou niet te praten.'

'Er is ook niet met mij te praten.'

Een straatsteen. Als ze hem willen optillen, dan moeten ze dat maar doen.

Er was eens een dag, waarop een dolle bevolking een heer, niet alleen hém, hém en de zijnen, te lijf ging. Het was een herfstdag, geloof ik en wel ruim dertig jaar geleden. Dertig jaar geleden, ja, want de heer is inmiddels een vitale vijfenzestiger, weduwnaar, och god en zijn dochter is vijfendertig en die dochter, och god.

Heel lang geleden had een dolle bevolking het voorzien op

de strot van een heer, die huis en hof, kind en kraai in de steek liet en via een dakgoot ontkwam. De historie hult hem nadien in duisternis, doch niet getreurd. Na enkele jaren wordt hij met trompetgeschal tevoorschijn gehaald, hij draagt zijn rose, kale varkenshoofd fier rechtop en heeft een buikje. De straf heeft hem niet geknakt, daar was de straf trouwens te pietluttig voor. En kijk, de grote opdrachten kwamen weer los, uit binnenland en buitenland. Het ging zonder mankeren, de duivel scheet getrouw op de grootste hopen en tenslotte konden zelfs experts het vermogen en de inkomsten van voormelde heer nauwelijks ramen. De heer voelde zich dus op een leeftijd gekomen, waarop men, naar hij het uitdrukte, van het leven moest gaan genieten. Hij ging genieten en kocht een kasteel en zette zijn dochter erin, want tja, nu trekken de zorglijke rimpels in het varkenshoofd zich samen, met die dochter was het intussen aardig misgelopen. Ze sloerde onbeheerd rond in vreemde kringen, ze hokte met louche individuen benauwd samen op zolders en in kelders, haar studie had ze halverwege laten varen, de weinige talen die ze sprak alsook haar moers taal sprak ze met een plat Amerikaans accent en ze had maling aan alles, vooral aan manieren. Maar natuurlijk was ze te genezen. Geld wat stom is, maakt recht wat krom is. Het geeft een gaaf moreel, een sterk karakter, een onbuigzame trots en een schuldeloos geweten.

De heer, die zijn huis spontaan door de dakgoot verliet vergat op dat ogenblik - en hoe zou hij zich iets van zo lang geleden nu kunnen herinneren - dat zich in het huis nog een hond en een kind bevonden.

De aanvallers, helaas onkundig van de wijze waarop de heer zich had verwijderd, sloegen de ruiten in, trapten de deur in en draafden, rood van wraakzucht, het huis binnen. Ze

begonnen met de hond door het lijf te schieten. Een groot geluk, dat de heer dit niet heeft hoeven meemaken, want hij was wat dol op Hertha de schrandere herdershond en hij zou het gruwelijke tafreel van zijn jankend kreperende lieveling niet met droge ogen hebben kunnen bijwonen. Hij was namelijk sentimenteel, een badkamerliedjeszanger, auf der Heide blüht ein kleines Blümelein und dass heisst... Erika! Dat de woestelingen op de hond schoten was niet netjes, maar het dier was hun een doorn in het oog, omdat ze het jarenlang hadden zien vreten en zelf waren ze vergeten hoe dat eigenlijk moest. Bovendien, de bruten zagen op dat moment geen hond. Ze zagen een verlengstuk of een onderdeel van de heer, die in hun kringen ook wel bekend stond als Bernard de Bunkerbouwer of Bernard de Beul of Bernard de Blaasbalg.

Voorts hadden misschien de huisvrede-brekers, de schenners, de moordenaars en aanranders het een en ander opgestoken van de heer en de zijnen. Niet alles echter, want ze bemoeiden zich niet met het kind. Dat bleef over voor hún kinderen die later het ouderlijk voorbeeld volgden, joelend de opengebroken huizen binnenstormden, ook het recht in de kleine knuisten namen. Vriendelijke, magere schooljongens zeiden verhit, dat je moffenmeiden kaal moest knippen. En je moest ze uitkleden en vastbinden en allerlei dingen met ze doen die leuk konden zijn. Een verhaal, zeker als het waar zou zijn, moet op een discreet punt worden afgebroken. Het mag niet totaal ontaarden in een melodrama en het vertoont daar al alle symptomen van. Doch in geen geval mag het reputaties in gevaar brengen. Waren die hond en dat kind op eigen kracht ontkomen, door een schoorsteenpijp bijvoorbeeld of als mollen een tunnel door de tuin gravend, dan was er niet eens een verhaal geweest.

Ook: de tijden veranderen. Nee, de tijden veranderen níet, ze vertonen verschillende gezichten.

Zo is het, zei Frieda lallend, vechtend tegen de opkomende bewusteloosheid, andere gezichten en ik zie enkel een varkenskop. Ik heb dus ongelijk.

Ze probeerde het glas van tafel te pakken, maar kon het niet meer vinden. Ze hing half uit bed. Ze wilde zich oprichten en dat ging langzaam, met schokjes, alsof ze door een reus naar beneden werd gedrukt. Eindelijk lag ze languit op het bed, de dekens had ze weggetrapt. Haar donkerblauwe oogleden lagen als gekrompen gordijnen op het smalle gezicht, dat verwrongen was in de grimas van een dorpsidioot.

Klaartje ruimde later de glasscherven op.

In de keuken zei ze sip: ‘Ze heeft het weer,’ tegen een bonkige man die onderuitgezakt op een stoel zat.

‘Oh.’ Hij geeuwde. ‘Dan ga ik maar.’ Hij keek naar de wekker in het kozijn. ‘Ze doet het op de klok,’ zei hij.

Hij fietste op zijn solide, hoge fiets kalm de smalle weg beneden naar het dorp toe af, toen hij bij het Hotel-Café-Restaurant jonge Frits zag staan.

‘Goeie,’ knorde hij, Frits riep: ‘Wacht 'ns even, Derk.’

De jongen, in zijn rare, doorzichtige jas, zag eruit of hij lang in de kou had staan wachten.

‘Is er niemand thuis op het kasteel?’

‘Jawel,’ zei Derk onverschillig, ‘de gravin natuurlijk.’

‘Waarom komt ze dan niet aan de telefoon?’

‘Aan de telefoon?’

‘Ja,’ zei de jongen zenuwachtig, ‘ik bel op om te zeggen dat we haar tas hebben gevonden.’

Dat liegt-ie, dacht Derk automatisch, maar hij stond er verder niet bij stil.

‘Ze heeft het weer,’ zei hij.

‘Wat?’

‘Drank,’ zei Derk.

‘O.’

Frits wandelde terneergeslagen terug naar het restaurant. Het begon hem te dagen, dat het niet zo eenvoudig zou zijn. In de stad zocht je die zuipers op in kroegen, maar waar zou zo'n mens in een oord als dit heen gaan? Hij zag haar nog niet met de sergeant-majoorse aan één tafeltje zitten. Ze bezoop zich waarschijnlijk thuis. Of ze ging met die pijlsnelle auto naar de stad. Als ik die auto in de gaten houd, dacht hij, kan ik naderhand de tram nemen en in de stad op onderzoek uitgaan. Dan is die rottram nog ergens goed voor. Dan hoef ik ook niet iedere avond hoofd aan hoofd met moeder te liggen duimendraaien. Zijn stap werd veerkrachtiger. Hij was blij dat de toekomst hem iets te doen gaf.

Een vroege tram

De zich kelnerssociëteit noemende kroeg, vóor één uur 's nachts een kaal vertrek met enkele vermoeide, sprakeloze koffiedrinkers, bood om half twee de aanblik van een hels voorportaal. Het spektakel werd door een paar neonbuizen in het blauwe plafond genadeloos beschenen. De kale vloer en de verveloze tafels en stoelen waren niet meer te zien, de dikke mensenbrij had alle meubilair gestaag verzwolgen. Een anderhalve meter hoge tapkast vormde de dijk waarop de logge, begerige klanten golf stuk sloeg. Wie eenmaal binnen was gelopen en de beul, die de matglazen voordeur streng bewaakte, was gepasseerd, verloor alle eventuele persoonlijke kenmerken. Vrouwen waren niet meer van mannen te onderscheiden, de purperen loshangende gelaten drukten, áls ze iets uitdrukten, een koppig verlangen naar drank uit. Mocht er hier of daar nog een emotie opflakkeren, als een dwaallicht, dan werd het relletje of de aanranding vanzelf in de volte gesmoord. Men reserveerde bijna alle adem om te kunnen drinken en wie het, omdat hij tijdelijk zonder glas werd gelaten, te benauwd kreeg ging wat frisse lucht happen op de toiletten, waar het een komen en gaan was van wankelende, nietsziende en nietsvoelende figuren. Er waren zwakkere broeders, die op dat toilet inelkaar zakten en insliepen, maar zij werden door de anderen onverwijld weer het lokaal ingeschoven, waar ze overeind krabbelden, de aanelkaar klittende oogleden niet geheel open kregen, doch voldoende bekwaam bleken voor het naar de lippen brengen van een nieuw glas. In halfslaap dronken zij voort en ze verschilden niet langer van de andere gasten. Gesproken werd er echter wel degelijk in deze omgeving. Meterslange monologen rolden

naast elkaar voort, evenwijdige banen die elkaar wellicht in het oneindige zouden kruisen. Slechts per ongeluk kon een woordenwisseling ontstaan; als de alerte geest van een nieuweling, een beginner, op een oneffenheid meende te moeten stuiten in zo'n tot in de eeuwigheid eentonig doorzeurende alleenspraak. De nieuweling, blij een goede beurt te maken, raapte trots een woord op, alsof hij een keisteen van een gladde rijweg verwijderde en hij zei: ‘roofmoord... daar zeg je zoiets. In de dagen van weleer heb ik menigmaal...’

Inplaats van dan ongestoord zijn eigen geschiedenis in het niets uit te zenden verwachtte hij responsie, bijval, misschien zelfs bewondering. Dat prikkelde de in de vaste gasten nog rudimentair aanwezige gevoelens van ergernis en ongeduld. En daarom werden zoveel mogelijk nieuwelingen en beginners door de beul bij de deur met ruwe hand geweerd. Zo'n geval deed zich nu voor en Frits, die zwijgzaam en op zijn qui-vive tegen de deurpost leunde zag het onder zijn ogen gebeuren. De deur vloog met een impertinente zwaai open en de uitsmijter kon zich nog nét als een stootkussen tussen deur en muur plaatsen. Daardoor zag een aalsnel, groezelig wezentje kans behendig het vertrek binnen te glippen en toen de portier vertoornd zijn machtige arm als een hefboom liet vallen, had het zich allang veilig gemengd in de massa.

‘Verdomd,’ zei de man, zijn Mongools gezicht in afschuwelijke woede vertrekkend, ‘die krijgt ik wel.’ En hij liet zijn post in de steek en vrat zich als een bulldozer een weg tussen de drinkers. Nog geen halve minuut later keerde hij weer. Met één hand hield hij een spartelend schepsel letterlijk bij de kraag. Het gedroeg zich als een vis op het droge, bovendien voegde het de portier op snerpende toon

obscene verwijten toe. Aan de borst klemde het wezen een glas bier en de pauzes tussen de scheldwoorden benutte het door de Mongool in het gezicht te spuwen.

‘Juffie,’ zei hij, ‘nog één keer en Jaap maak gehak van je.’

‘Niet doen, Jaap,’ zei Frits, schielijk naar voren lopend, ‘je wilt van mijn verloofde toch geen gehak maken?’

‘Verloofde?’ vroeg Jaap, zijn geweldige, inelkaar vergroeide wenkbrauwen in een onontwarbare knoop strengelend, ‘is dat jouw verloofde?’

‘Zeker wel,’ antwoordde Frits en hij maakte een vertrouwelijk hoofdgebaar dat veel kon betekenen.

‘Hm,’ snoof de portier, ‘Daar ben je dan mooi mee. Ruzie trappen is alles wat ze ken. Zo mot ik ze hier niet. Vul je tank en hou je smoel, zegt ik.’

‘Laat 'r maar, voor deze keer. Ik hou er wel 'n oogje op.’

‘Hm.’ De portier liet de vrouw eindelijk los en gaf haar een verachtelijk duwtje in de richting van Frits. ‘Op jouw verantwoording. Anders maak ik gehak van jullie alletwée.’ De gravin, in wanordelijke staat, leegde het glas bier en keek toen, vanonder bossen pluizig, zwart haar, lange tijd zowel dreigend als achterdochtig naar Frits. Tenslotte brak een zekere herkenning door.

‘Zie ik er gek uit?’ vroeg ze.

‘Niet gekker dan al die anderen hier.’

‘Ga 'ns iets te drinken halen.’

‘Ja,’ zei hij, ‘maar loop met me mee, anders krijg je hier weer last.’ Hij had besloten dit onderhoud op jij- en jou-voet te voeren.

Mokkend sukkelde ze achter hem aan.

Aan de tapkast moesten ze wachten. Hij hoorde haar schelden.

‘Ja, hoor 'ns,’ zei hij, wat ongeduldig omdat ze geen enkele

dankbaarheid toonde voor zijn ridderlijke tussenkomst, ‘ik kan niet heksen?

‘O nee?’ vroeg ze snibbig. ‘Nou, ik dan wél.’ En voor hij iets kon ondernemen had ze de glazen uit zijn handen gegrist en werkte ze zich met de ellebogen naar voren.

Als daar geen rotzooi van komt, is ze inderdaad een heks. Ze ziet er trouwens naar uit. 't Is op het ogenblik geen gezicht. Het komt regelrecht van Frankenstein. Dat háár. En die ogen-in-gelei. En wat is er met 'r kleren gebeurd. Het lijkt wel of ze met die jas en niets-anders-aan veertien dagen begraven heeft gelegen.

Nee, remde Frits af, nou niet fout beginnen. Zonde van alle moeite die ik heb gedaan om dit te laten gebeuren.

Week in, week uit had hij 's avonds per tram de rit naar de stad gemaakt. De vele vergeefse tochten langs café's gingen hem behoorlijk de keel uit hangen. Bijna had hij het opgegeven - en daardoor een fraai toekomstbeeld in rook zien vervliegen - omdat het te vermoeiend en toch vruchteloos was.

Toen had hij bedacht, dat het waarschijnlijk werkelijk zo bar met de gravin gesteld was als ze in het dorp beweerden. Ze zou tot de groep kunnen behoren, die doorgaat tot het bittere einde en die sluitingstijden als noodsignalen beschouwt. Voor die groep bestonden weinig mogelijkheden buitenshuis, één ervan was deze modderschuit, met de vlag ‘kelnerssociëteit’ in top.

Het vergde een bovenmenselijk uithoudingsvermogen enkele nachten achtereen door te brengen in dit lokaal. Frits mocht zich gelukkig prijzen, dat hij al bij de vierde keer beet had. Hij wist, dat het zijn plicht was hier van te maken wat er van te maken was.

Dat dit niet zonder offers zou gaan, besefte hij, toen hij

haar nerveus een bestelling hoorde schreeuwen. Voor hem vroeg ze achteloos een glas bier, voor zichzelf eiste ze jenever in een bierglas. Ze betaalde meteen en kreeg de consumpties en er kwam nog geen rotzooi. Maar dat zou vermoedelijk niet lang meer duren.

‘Zeg, waar staat je auto?’

Ze zag hem woedend aan, omdat hij haar met die vraag een paar sekonden lang belette te drinken.

‘Er zal straks wel iemand anders moeten rijden,’ zei hij snel. Dat begreep ze. Ze wees nonchalant naar een beroet venster.

‘Daar zo ongeveer. Hiernaast.’

Hij loodste haar, langzaam, want ze dronk onderwijl, mee naar het raam. Er stond een smalle houten bank die juist werd verlaten door een volkomen scheel kijkende, dikke man.

Kwiek drukte hij haar op de leeggekomen plaats en schoof er naast, op het puntje.

‘Denk je dat ik niet meer op m'n poten kan staan?’ viel ze uit en wilde opstaan.

Hij hield haar niet tegen, maar zei: ‘Zittend houd je 't langer vol.’

Het was in haar oren een redelijk argument. Zoet ging ze zitten.

Ik leer wonderbaarlijk snel, dacht hij. Hij draaide zich om en wreef met zijn zakdoek een plek schoon op het vensterglas. Hij keek in een smalle steeg en daar stond, tot zijn grote vreugde, niet ver van een lantaarnpaal de spiegelende, witte auto. Het was een schoon gezicht, al riep het onwillekeurig het gezegde van de paarlen en de zwijnen in hem op. Ze legde een klamme hand tegen zijn wang, de drank stemde haar blijkbaar vriendelijk. ‘Hoe heet je eigenlijk? Ik kom je steeds tegen en ik weet niet eens hoe je heet.’ Stéeds tegen was sterk.

‘Frits.’

‘Ik Frieda. Rotnaam, niks aan te doen.’

‘Frits en Frieda klinkt toch aardig.’

‘Rottig meisjesboek. Brrr.’

‘Heb je iets tegen meisjesboeken?’

‘Lees nooit. Wanneer moet ik lezen?’

Haar zinnen werden weer korter, haar stem kwaadaardiger. De bodem van het glas was in zicht.

‘Ik zal een nieuw glas halen. Blijf met dat restje hier zitten.’

‘Je moet meteen terugkomen.’

‘Ja mevrouw, daar ben ik kelner voor. Altijd tot uw dienst, tot iedere service, hoe onmogelijk ook, bereid...’

‘Hier. Geld,’ onderbrak ze hem en stak hem een vuilwitte, leren buidel toe. Hij nam het ding met een stalen gezicht aan. Onderweg constateerde hij opgelucht dat haar autosleuteltjes er ook in zaten. Merkwaardige dronkemans- voorzichtigheid. Hij liet ze in zijn zak glijden, daar kon in geen geval meer ruzie over ontstaan. Onbegrijpelijk, dat ze zich niet allang te barsten had gereden.

‘Giet maar twee glazen vol. Dat bespaart geloop,’ zei hij. Had ze dat zelf niet eens gezegd, toen op het terras? Als ze deze hoeveelheid alcohol nu binnen korte tijd wegwerkte werd ze tenminste vervoerbaar, zolang er nog enige eigen kracht in haar aanwezig was zou ze niet vrijwillig meegaan. Hij zou haar op de bult nemen, in de auto leggen en als ze om de een of andere reden dat kasteel niet binnen konden was Groot-Sommer er altijd nog. Ze zou morgen niet eens erg vreemd opkijken, het kon nauwelijks de eerste keer zijn dat ze naast een onbekende wakker werd. Als ze maar geen ferme daden van hem verlangde, daar had hij het niet op, in de ochtend.

Misschien was het wel een wijf voor allerlei enge kunstjes,

daar zag ze soms naar uit. Daar had hij het helemaal niet op, tenminste niet met zo iemand. Als hem dat nou ook nog zou overkomen... ‘je krijgt het waarachtig niet cadeau,’ mompelde hij.

Dat daar waarheid in school, bleek toen hij bij het bankje terugkwam. De gravin had haar jas losgeknoopt en was bezig zich van een zwarte bloese te ontdoen. Ze begint verdomme weer, dacht hij ontzet. Straks zijn we net zover als in het zwembad.

Alsof ze zijn gedachten raadde. ‘Sta weer niet zo stom te gluren,’ zei ze. Hij zette de glazen neer. ‘Kijk eens, meliefje.’

Ditmaal besteedde ze er geen aandacht aan.

Ze ratelde verder: ‘Krijg je 't ineens benauwd? Dat zou je niet zeggen. Gluurder die je bent. Sta je daar altijd voor die ramen te geilen?’

‘Waar heb je het over?’

‘Ach viezerik.’ Ze dronk. ‘Ik deed het erom, hoor. Staan jullie daar altijd voor die ramen?’

‘Welke ramen?’

‘Van de vogeltjes.’ Ze dronk weer. Het ging nu met enorme slokken.

Het lijkt Anton wel, dacht hij, een vieze, oude, vrouwelijke Anton.

‘Jullie staan daar altijd voor het raam. Jullie hebben niks anders te doen. En niks anders in je hoofd. Smeerlappen.’ Geef mij Anton maar, dacht hij, ik zou bijna zeggen dat je met hem tenminste kunt lachen. Hij houdt tenminste z'n smoel.

‘Waar heb je 't eigenlijk over?’ vroeg hij. Ze had hem dus in het paviljoen gezien.

‘Smeerkezen,’ zei ze walgend. Het woord maakte hem

kwaad. Hij dronk tegen zijn zin zijn bier achterelkaar op en zei langzaam:

‘Luister goed: wij staan daar iedere dag, want er zwemmen toevallig iedere dag naakte personen rond. Ik zeg personen, want wij schrikken ook niet terug voor een naakt ventje. Jouw lieve Cupido, je weet wel, die van jóu is, heeft trouwens ook geen nette, echte broek aan z'n reet.’

Ziezo. Verrek nu verder maar, val dood.

Zij zei het. ‘Val dood engerd.’

‘Doe dat ding maar dicht,’ zei hij, aan de bloese trekkend, ‘ik heb de hele handel toch al gezien.’

Ze grinnikte. Het deed bijna menselijk aan. Ze kon de knopen van de bloese niet dichtkrijgen en trok toen de mantel om zich heen.

‘Toch kun je doodvallen.’

Daar zit jonge Frits nou. Jonge Frits kan geen avondje uit gaan of hij heeft het grootste plezier van de wereld. Hij gaat werkelijk nog liever uit werken. Wat is immers het verschil? Daar wordt gekankerd, hier wordt gekankerd. Het lijkt of er nimmer meer een normaal woord gesproken zal worden. De enige troost in het verschiet is de Dag des Oordeels.

‘Hée, drink jij wel?’ Ze boog zich dreigend naar hem toe. Voor hij kon antwoorden zei ze: ‘Gaan zitten kijken hoe een ander zich vol laat lopen, hè? Had ik het niet gedacht.’

Hij voelde geen behoefte om te vragen, waaraan hij haar vijandigheid te danken had. Maar hij wist ook niet, hoe hij het gesprek op gang moest houden.

‘Ik ben 'n knappe jongen, recht van lijf en leden. Heb je iets tegen me?’

‘Nee,’ mompelde ze. Het tweede glas was leeg. Hij had haar

capaciteit onderschat. Ze zat zelfs nog min of meer rechtop.

‘Moet ik nog wat halen?’

‘Ja. Koop er ook 'n fles bij. Doen ze hier. Voor straks.’

Hij vertrok met de witleren buidel. Die fles zou de deur wel dichtdoen. Hij hoopte, dat ze er niet aan toe zou komen. Maar waar in godsnaam liet ze het allemaal? Hij begon zich zweverig te voelen. Op weg naar de tapkast moest hij links en recht mensenklonten van zich afduwen, het duizelde hem. Er was niets van zijn robotachtige zelfbeheersing over. Hij hield zich voor, dat hij de zaak onder geen beding uit de hand mocht laten lopen, maar hij twijfelde aan zichzelf.

De opnieuw gevulde glazen en de fles, die hij haar liet zien, verhoogden haar stemming. Nadat ze de fles naar zich toe had geklauwd en in haar jas had gestoken, praatte ze hem opgewekt toe. Hij reageerde niet meer.

‘Ik heet Frieda,’ schreeuwde ze in zijn oor.

‘Ik heet Frits.’

‘Frits en Frieda, klinkt dat goed?’

Hij zei niets.

‘Frits en Frieda. Frits en Frieda. Voor een meisjesboek. Frits en Frieda worden groot. Frits en Frieda zetten door. Frits en Frieda houden vol. Frits en Frieda redden het. Frits en Frieda's kinderen. Frits en Frieda honderd jaar. Gebakken Frits en Frieda met mayonnaise. Frieda met worst, Frieda heeft dorst.’

Ze hijgde van het praten. Hij was even met stomheid geslagen, letterlijk.

‘Wat vind je, zullen we naar huis gaan?’ Dat was onvoorzichtig.

‘Naar huis?’ krijste ze, alsof hij haar had geslagen.

‘Naar huis? Ben je gek? Ben je hardstikke gek? Ik ga helemáal niet naar huis. Ik ga nooit meer naar huis. Ik blijf hier.’

‘Hier?’

‘Met de fles.’ Ze lachte sluw en bracht haar gezicht bij het zijne.

Hij schrok, hij had haar vanavond nog niet van zo dichtbij hoeven te bekijken. Het leek of ze een griezelmasker had opgezet. Een masker dat was verregend, waar stukken afbladderden en waarvan lappen losgeweekt waren. De ogen en de mond stonden niet meer op hun plaats, ze dreven in kringen om de neus heen.

De kleuren van het masker veranderden, alleen de grauwe ondergrond bleef voortdurend zichtbaar. Daarop verschenen rode vlekken en, maar dat kon verbeelding zijn, verdikkingen van een transparant purper, het leken kwallen die aan het zee-oppervlak komen en wegzinken.

‘Hoogste tijd,’ zei Frits dringend.

‘Ik blijf,’ spuwde ze hem kordaat toe. ‘Er gaat iemand met me mee. Ik pik hier altijd iemand op. Kom ik voor.’

‘Je hebt iemand.’ Hij moest zich beheersen.

‘Jij?’ Ze grijnsde honend. ‘Obertje vlugvoet? Herberg de gluurder? Kelner, brr. Je bent hier de enige kelner, kelner.’

‘Wie pik je hier dan wél op? De prins van Wales?’

‘Jou moet ik niet. Jou moet ik in geen honderd jaar.’ Haar stem klonk dik en sarrend. ‘Je bent een knecht. Een hielenlikker ben je. Weet je wat je bent? Een hielenlikker - een hielenlikker - een hielenlikker -’

‘Een hielenlikker,’ zei Frits. Hij stak zijn vuisten in zijn jaszakken. Hij hoefde het niet te nemen. In geen honderd jaar. Hij kon nog beter zijn moeder vermoorden. Al had het geen nut meer. Eens knecht, altijd knecht. En daar veranderde niets aan, of het knecht was op Groot-Sommer of knecht op

het Koninklijk Paleis. En of hij de knecht was van handelsreizigers en dagjesmensen, van de vogeltjes, van moeder, van dít loeder, het maakte niet uit. Wie had hem ooit hogere ambities ingeblazen? De Heksenman zaaide kwaaie gedachten, hij was nu geneigd de dorpelingen te geloven. Hij hád er vroeger, als kind, trouwens in geloofd. Aan de voeten van de Heksenman was hij op het idee gekomen van Groot-Sommer een welvarende uitspanning te maken, met het geld van de gravin natuurlijk. Hij had zich voor levenslang aan het wijf willen verkopen. Je kon beter uit inbreken gaan, minder weerzinwekkend en minder riskant. Want daar zou je toch mee gestraft worden, met een zuipende, kijvende heks, die eruit zag of ze drie dagen lang op de bodem van een rivier had gelegen, die zich met haar skelet opdrong aan Jan Rap en z'n maat en die enkel plezier had in pesten. Of plezier? Had ze plezier? Een vrolijke dronk kon hij het niet vinden.

Hij zou nog een poging wagen. Zijn woede was enigszins gezakt.

'Laten we naar huis gaan.'

'Ik ga nog niet naar huis, nog lange niet, nog lange niet, ik ga nog niet naar huis...' Als een kraai.

'Wil je me dan vertellen hoe ik thuiskom? De tram rijdt niet meer.'

'Ga lopen.' Ze dacht even na. Toen gierde ze van het lachen.

'Ben je met de tram? De tram? Die stinktram?'

'Die stinktram, jawel, en als ik...'

Ze hoorde hem niet: 'Die stinktram. De knecht in de tram.'

Ze lachte, hoestte, kokhalsde.

'En hoe dacht jíj naar huis te komen?' Hij was bang, omdat hij zich kalm voelde en het niet was. Er ging iets vreselijks geschieden.

‘Met de tram,’ zei ze, op zo'n sarrende toon dat hij te hard op zijn tong beet. Hij proefde een vage bloedsmaak. Hij was nog in staat vast te stellen, dat het dus waar was: er kón een rood waas voor je ogen komen.

‘Zo gezegd, zo gedaan,’ zei hij zakelijk, stond op en wrong zich door de menigte heen. De portier had het te druk om te merken, dat hij zonder verloofde vertrok.

Toen hij in de witte auto stapte schoot hem het woord joyrider te binnen. Hier kwam geen joy aan te pas. Dit werd de rit der wrake. Hij volgde, zeer snel en met grote voldoening de trambaan. Even buiten Sommeren, voor Hotel- Café-Restaurant Groot-Sommer zette hij de wagen aan de kant van de weg. De sleuteltjes hield hij bij zich. Die kon ze komen halen.

Al op weg naar huis, lopend, overviel hem een hevige afkeer. De gravin nog eens ontmoeten was te veel. Hij werd hier al te vaak aan zijn mislukkingen herinnerd. Hij keerde terug, bracht de auto naar het kasteel, liet de sleuteltjes waar zij waren en begon aan de thuisreis, die drie kwartier zou duren.

Een vroege wandelaar, met een geweldige kijker op zijn borst, dacht: ‘Zit daar iemand? Nee, een hoop vodden’. En hij stapte pittig langs de bosrand voort. De hoop vodden had hem zien aankomen en het hoofd in de schoot geborgen. Ze steunde het tussen haar knieën en tuurde langs haar benen in het zand. Ze zag vol afgrijzen dat haar kousen alleen nog maar uit enkele ragen bestonden. Met de moed der wanhoop, zich ondertussen eentonig afvragend, hoe en wat en hoe en waar, liet ze de blik verder dwalen. Naast zich zag ze in het zand een donkergroene, bijna lege

fles. Daarnaast een donkerblauwe ceintuur van een onbekende jas.

God, o god, dacht ze, eigenlijk weer allemaal hetzelfde. Kan het nog erger? Het kan nog veel en veel erger, de grens is nog niet bereikt. De grenzen zijn rekbaar per persoon en situatie. De grenzen zijn van elastiek, van stevig en breed elastiek, dat je argeloos uitrekt en dat dan onverwacht vals terugspringt in je gezicht. Iedere klaarlichte dag, die god in zijn grote goedheid maar weer weggeeft, springt het elastiek in je smoel. In je bedroefde, ontzette, verbijsterde, van iedere hoop beroofde smoel. Als dat alles was en als het tijdelijk was. Maar er is geen einde aan, er zijn geen kalmerende rustpozen, er is geen enkele kans op redding en het enige middel tot instandhouding, de illusie, wordt met de dag minder werkzaam.

Klaag maar, klaag maar, klaag maar aan, fluisterde ze, in het zand schoppend. Ze pakte de fles en goot het restant in haar keel. De jenever ketste tegen haar huig en sprong tegen haar maagwand, als een schot hagel. Maar binnen een paar minuten verdween de ijzige kou en werd ze doortrokken met een warme, tamelijk boosaardige energie. De stad in, waar ben ik hier eigenlijk en die stad door en zien thuis te komen, slapen of onderweg doodvallen, maar zien waar dit schip strandt. Omdat ze wist, dat haar activiteit niet lang zou duren handelde ze direkt. Ze klauterde omhoog, schopte de hatelijke ceintuur een eind van zich af, trok haar jas, waar ze als een kaalgeplukte vogel in een slordig nest in verscholen had gezeten, recht en zette zich wankelend in beweging.

Het strenge ochtendlicht, het licht van een meedogenloze winterdag, die mussengesjilp smoort en die iedereen bang en voorzichtig maakt, zette de figuur van de gravin in krasse

lijnen neer. Een gebogen, mager lichaam, dat op dunne, onvaste benen werd voortgedragen, een in de schouders weggetrokken kop met slierten zwart haar, die aan elkaar kleefden, waar speldjes en de brokstukken van een glinsterende sierkam uitstaken en om deze gestalte heen wapperende, zwarte flarden van kledij. Machteloos strompelde ze af op de slapende, rechtvaardige stad, die onwelwillend, doch zich van niets bewust, de luiken nog toehad. Zelfs de kroeg, die nog niet zo lang geleden dit slachtoffer van zich had gestoten, hield zijn walm en stank binnen en stond, in een schijnheilige, grijze pyjama gestoken, kuis tussen de andere huizen in.

Frieda herinnerde zich niet veel meer van haar bezoek daar, de avond tevoren. Ze deed er ook geen moeite voor. Iedere stap kostte haar pijn en moeite, maar daardoor groeide haar verbetenheid. Halen zal ik het, dreunde het in haar hoofd, al moet ik het hele eind lopen, halen zal ik het. Waar heb ik m'n auto gelaten? Dan maar zonder auto. Naar de hel met die auto.

Dat ze stoep op, stoep af ging en nu en dan een hoek rondde, voelde ze lichamelijk, bij de stoepen schokte ze, tegen de hoeken botste ze. Ze hield de ogen koppig halfdicht geknepen. Ze haatte het licht en durfde de vredigheid en ordelijkheid van de huizen - en daarin die kalm ademende, waarschijnlijk ordelijk dromende bewoners - niet aan te zien.

Naderhand weigerde ze zich te herinneren, hoe die tram plotseling, als een gele draak die al lange tijd op haar had liggen loeren, eerst gecamoufleerd door rode daken en kale boomkruinen, verschanst achter pleintjes en pasgeverfde flatwoninkjes, en doodstil, doodstil, ervoor zorgend zijn

adem in te houden, hoe die tram plotseling op haar af was gesprongen en haar met zijn klauwen onder zich had getrokken.

Naderhand zei ze enkel: ‘Het was te laat om iets terug te doen.’

De lezingen liepen uiteen.

Frieda herinnerde zich de panische angst, die haar was overvallen toen ze aan een krijsend, gemeen geluid gewaar werd dat er wél leven was in de stad. Ze herinnerde zich het gevoel op de laaghartigste wijze te zijn verraden. Maar of ze, in een reflex, zich met de gele draak had willen meten of zich uit diepe schaamte van de aardbol had willen verwijderen, dat wist ze niet. Na een paar jaar vroeg ook niemand er nog naar, want aan het geval was niets te veranderen.

De trambestuurder echter gaf een smakelijk verslag van het gebeuren, een verslag dat met de jaren bloemrijker, gedetailleerder, langer en ongeloofwaardiger werd. Zijn tram, de énige nog wel die in de stad reed, was slechts ten dele gevuld. Enkele ochtendarbeiders, een boerenknecht en een late meneer, die achterin had zitten knikkebollen en die pas was ontwaakt toen de ziekenwagen en de politie al lang en breed ter plaatse waren. Deze onopmerkelijke, onschuldige tram had hij behoedzaam door zijn rails doen koersen en daar ineens, zomaar, midden in een winkelstraat, niet eens bij een hoek of een oversteek, daar was me die vrouw, het leek wel een vleermuis die van het dak kwam vallen, van de stoep gesprongen. Vóor ze zich letterlijk onder zijn wagen wrong, wróng, meneer, alsof ze er onder moest en zou, had hij haar niet eens gezien. Knarsetandend had hij geremd, maar dat weke duwtje, dat vanaf het plaveisel kwam en dat doortrilde in de hele wagen en

dat door zijn hele lijf was gegaan, soms voelde hij het nog, híer (en wees op zijn strottenhoofd), dat zei het hem al. Toen waren die arbeiders en die knecht naar voren komen lopen en enkelen meenden te weten, hoewel zéker weten was teveel gezegd, dat zij een soort vrouw op de stoep hadden zien schuifelen. Iet of wat zigzaggend, nu goed, je kon wel nagaan: het mens lag in een plas bloed van zes liter minstens en het enige wat je rook was een dranklucht van hier tot ginder. Dan kun je toch nagaan.

De tramconducteur kon nog enige jaren toe met zijn verhaal, de gravin moest het voortaan zonder benen stellen.

Olie

Na een onheilsochtend braken voor Sommeren ongekend voorspoedige tijden aan. De welvaart was als een wervelstorm over het dorp gekomen en had er uiterlijk veel veranderd. In vroegere zomers had nog de uitbundigste zon de drabbigheid en droefheid van het dorpje in zijn onheilspellende omgeving niet kunnen wegbranden, de nieuwe zomers leken kermissen die dag en nacht duurden.

Niet, dat de dorpelingen daar nu zelf volop aan meededen. Er was meer vertier in hun leven dan een paar jaar terug, maar ze proefden er zuinig van. En al zeiden de feiten dat dit een goede tijd was, de dorpelingen lieten zich niet zonder slag of stoot hun somberheid ontnemen. Zo gewonnen, zo geronnen. Zou voorts dit keren van het getij geen duivelsstreek zijn? Men werd er maar lichtzinnig van. Bovendien, waren die symptomen van vooruitgang niet bedrieglijk? Wás dit wel vooruitgang in de ware zin des woords? Voorbeelden.

Het stadhuisje was van binnen en buiten prachtig gerestaureerd en er werd vergaderd dat het een lieve lust was. Maar de burgervader sprak als terloops over echtscheiding, alsof hij enkel schertste en alsof hij al niet meermalen in de stad met een en hetzelfde, opzichtige vrouwmens was gesignaleerd.

Het voorname hotel, dat met stervende ogen op het kalme dorpspleintje had uitgezien stond bij wijze van spreken van de prille morgen tot de late avond in lichterlaaie. Een rijksinstantie had het opgekocht en er een kantoor-annex-laboratorium in gevestigd, 's nachts nog dreunden er machines. Heksen en weerwolven hadden de omwonenden vroeger niet iedere nacht van de slaap beroofd. De nieuwe

machines deden dat wel. Achter de grote ramen zaten in grote, neonverlichte lokalen tientallen mensen te werken of naar buiten te staren. En het was geen doen om op de stenen banken onder de reuzeneiken te zitten mijmeren, terwijl allerlei snotneuzen en snoeshanen je de gedachten uit het hoofd keken. En die snotneuzen en snoeshanen drongen zich op nog meer manieren aan het dorp op. Ze waren vrijwel allemaal gehuisvest in een nederzetting van lage, moderne woningen, met hun vrouwen en onnoemelijke aantallen kinderen. Het waren ketters.

Op zaterdag en zondag bevolkten ze bloot de hei en het bos. Hun radio's speelden zomaar in de open lucht. Als het regende lagen ze de hele dag in bed, want je zag ze niet. De kinderen zagen krijtwit van het televisie-kijken. De vrouwen zetten in de winkels grote monden op en de mannen namen 's avonds in de café's onbeschaamd de plaatsen van de stamgasten in beslag. Zorgwekkend was, dat zoveel dorpelingen louter om het gewin door de knieën gingen. Winkels breidden zich uit, er werden vreemde meisjes in malle, blauwe jurken in dienst genomen. Er kwamen winkels bij van het soort waar vroeger geen mens behoefte aan had en een van de cafébazen had zijn oude klanten diep verloochend door een jukebox te laten neerzetten. Het biljart, een welhaast historisch biljart, had hij onverschillig naar een slechtverlicht, 's winters slechtverwarmd zijvertrek laten brengen.

Een geluk, dat Groot-Sommer er was. Groot-Sommer - het heette inmiddels anders, maar de dorpelingen konden niet aan de nieuwe naam wennen of wensten die niet uit te spreken - was eigenlijk een geluk bij een ongeluk. Zoals de andere veranderingen dat ook waren.

De aanwezigheid van de mensen van het kantoor en van

het laboratorium hing samen met vondsten in de grond rondom Sommeren. Was het geen olie dan was het wel aardgas. Maar of het oude Sommeren daar nu zo blij mee mocht zijn? Nog een voorbeeld.

Op het land van Janus met de Haartjes had nog geen pol hei het met fatsoen uit gehouden. Dat was betreurens waardig, maar daar lag rechtvaardigheid in, want het voorgeslacht van Janus met de Haartjes had een geschiedenis die klonk als een doodsklok. Janus, hoewel eenvoudig van geest, had dat begrepen. Bij mij willen zelfs geen stenen groeien, had hij vaak gezegd, treurig naar de enorme lap onvruchtbare grond kijkend. Maar altijd had hij voor een schriel loon blijmoedig andermans aardappelen gerooid en nooit was hij daar gekker van geworden dan hij al was. En nu: het stuk land van Janus bleek vet te zijn van de olie! Alles goed en wel en Janus hád z'n geld gekregen, maar nu zat hij in gesticht Haamsterlo, in de dennebossen, vier dorpen verderop. Nu waren niet ieders benen even zwak als die van de ongelukkige Janus en sommige uitverkorenen droegen de onverwachte weelde met waardigheid. Maar geld noch goed kon de voortdurende aanwezigheid van de kantoorlui en de technici, van de brutale stedelingen goedmaken. En als daar in de zomer de toeristen, elk jaar in groter getale, elk jaar luidruchtiger en losbandiger, bij kwamen werd het leven in Sommeren een beproeving.

Daarom was het een geluk, dat deze lieden zich in Groot-Sommer thuis bleken te voelen, meer nog dan op de hei en in de bossen, meer dan in de dorpscafé's. Een wonder was dat niet, want als ooit Beëlzebub zijn tenten ergens had opgeslagen dan was het in Groot-Sommer. Dat gold voor het Hotel-Café-Restaurant en voor alles wat erbij hoorde: het natuurbad, de speeltuin, de dansvloer buiten, het rosa-

rium, het sprookjesbos, de muziekkapel en het kasteel. En bovenal van Belial afkomstig waren de prijzen. Wie die konden betalen en zich in zo'n omgeving durfden vertonen móesten aanhangers van de Boze zijn.

Werken deden de dorpelingen wel voor Groot-Sommer. Wie eerlijk zijn arbeid verricht hoeft niets te vrezen. Ook hun ouders en voorouders hadden gewerkt en getoefd temidden van het kwaad. Wie daar niet ontvankelijk voor was, werd er niet slechter van. Ze werkten er dus, maar hun vrije tijd er zoek brengen? Nog niet over hun lijk.

En contact met de baas en de bazin schuwden ze als een ziekte. Een enkeling vroeg soms aan de baas, meer om 't ouwe mens dan om de baas zelf: ‘Hoe staat het nou met moeder?’

Eens in de week ging hij haar even opzoeken, ergens ver weg buiten het dorp, ze wisten niet eens waar, hij was altijd binnen de drie uur terug in zijn protserige automobiel. En hij had altijd hetzelfde antwoord: ‘Doodziek en nog springlevend. Je moet de hartelijke groeten hebben.’ In een mededeelzame bui voegde hij er aan toe: ‘Die overleeft mij, hoor.’

Hij zou nog wel gelijk krijgen ook, meenden ze. Wat was die man in betrekkelijk korte tijd oud en vaal geworden. Die droeg een kwaal met zich mee of die had metterdaad zijn ziel verkwanseld.

Maar gezegd moest worden, dat hij vergeleken bij de bazin nog een engel uit de hemel leek. Wat die... als de gesprekken over de bazin begonnen werden de stoelen dichter bijelkaar gezet en de stemmen zakten, alsof er iets verbodens werd besproken. Gaandeweg echter werd het geluid sterker, zo graag wilde men elkaar in de beschrijvingen overtreffen.

Dat dolle wijf, dat de godganse dag en nacht heen en weer vloog in een wielerstoel achter een tien meter lange bar. Grappen maken met iedereen die erin trapte, en ze trapten er allemaal in, alle anderen wel te verstaan. Bloeses aan, waarin je 'r tot 'r navel kon zien en om de twee weken een andere kleur haar. Niet vies van een glaasje, al had nog niemand haar ooit uit haar aluminium stoel zien rollen. Beweerd werd, dat dat regelmatig gebeurde, doch niet in de zaak, helaas. De baas droeg haar elke avond klokke twaalf naar boven. Dat was een ceremonie. Elke avond. Na deze vaststelling werd de toon van de sprekers spijtig. Ze maakten weifelende opmerkingen over dat huwelijk, dat niet zo slecht leek als het toch moest zijn. Het was een gek huwelijk, het was niet van deze wereld, maar aan de buitenkant kon je niet zien dat het slecht zou zijn. Zou het dus goed zijn? vroegen ze dralend. Zou er iemand geweest zijn, die op die vraag ontkennend had kunnen antwoorden, dan hield die iemand zijn mond.

Oude Anton voelde vaak de behoefte aan iets anders dan de luxe van Groot-Sommer - ook hij hield zich aan de oude naam - en hij dronk vele cognacjes in het enige dorpscafé dat niet voor een jukebox was gezwicht. Maar het verblijf in dat café werd hem bijna onmogelijk gemaakt door de dorpsgesprekken over de baas en de bazin. Er werd zo vaak over ze gesproken, dat het leek of die twee baas en bazin van het hele dorp waren en in feite zou het daar niet ver vanaf zijn.

Anton wilde, dat er maar weer als vanouds over de kasteelheer, de twee gezusters en diens zondige gewoonten werd gewauweld. Die mensen waren dood en begraven en raakten hem niet.

Aan het recente verleden wilde hij liever niet worden herinnerd. Hij voelde zich schuldig. En al was hij het niet, hij had met zijn onvergeeflijk geklets de geschiedenis in beweging gezet.

Ze waren toen ingevroren. Ze keken uit op sneeuw gletschers die overdag en 's nachts blauwig glinsterden. Buiten bewoog niets meer. De stilte lag nog dreigender dan het pak bevroren sneeuw om het eenzame Hotel-Café-Restaurant heen.

Van de weeromstuit waren ze gaan praten. Het was een verweer tegen de stilte, maar de gespreksstof was ontoereikend. Drinken ging onder deze omstandigheden ook niet van harte. Het keldertje was te koud. En als ze onbeschermd aan de houten bar stonden met hun glazen voelden ze zich bespied.

Uit verveling waren ze om de beurt tochten gaan maken naar het dorp, waar in het café de potkachel wel hoog loeide en waar altijd wel de een of ander met een sterk verhaal klaar zat. Het café vormde hun nieuwsbron.

Ze haalden er hun verhalen over ingesneeuwde boerderijen, afgesloten toegangswegen, omgewaaide bomen en kettingbotsingen. Het was nooit veel bizonders. Tot Anton zich op een dag met spoed naar Groot-Sommer terugrepte, al had hij meteen door naar huis kunnen gaan. Hij had echter een nieuwtje opgevangen, waar de televisie wel voor wachten kon. Deze sensatie bood stof voor dagen, dat spaarde beiden voorlopig heel wat moedeloze tochten uit.

‘Terug?’ vroeg Frits, die weer te lui was geweest om de gordijnen te sluiten en die met een vergeelde krant naast de lauwe kachel sufte.

‘Ik wou 't je nog even vertellen.’

‘Is er iets gebeurd?’ Het gezicht van de jongen drukte

nieuwsgierigheid uit, hij begreep wel dat Anton niet voor enkel een ingesneeuwde boerderij zou terugkeren.

‘De gravin...’

‘De gravin?’ Het gezicht betrok. Alsof de jongen dat onderwerp liever niet aanroerde.

‘Nou ja,’ zei Anton verontschuldigend, ‘het was natuurlijk te verwachten.’

‘Ja,’ zei de jongen, nu blijkbaar totaal zonder belangstelling, ‘ze drinkt als een dragonder. Dan is er van alles te verwachten.’

‘Ja,’ beaamde Anton maar weer ‘en zodoende is ze een week geleden lazarus onder de tram gelopen.’

Hij had de jongen beter een klap met een eind hout kunnen geven.

De jongen wankelde letterlijk en zag eruit als een spook.

‘Tram?’ stotterde hij.

‘Ze liep 's ochtends vroeg door de stad.’

‘Wannéér?’ schreeuwde de jongen.

‘Een week geleden,’ zei Anton.

‘En d'r auto dan? Die auto van 'r? Waar had ze die gelaten?’

De jongen vuurde de vragen af of het beschuldigingen waren. Anton vond het een rare vertoning.

‘Hoor nou 'ns,’ zei hij sussend, ‘ik denk dat ze die auto...’

‘Ja laat nou maar,’ antwoordde Frits korzelig. ‘Ik vraag alleen wanneer het was. Wanneer? Ik moet het precies weten.’ Hij was zo buiten zichzelf dat hij beefde.

‘In de kroeg had iemand een stuk krant...’ Anton liep maar naar de cognacfles.

‘Waar is die?’ De jongen greep Anton beet, het deed pijn, hij had er blauwe plekken van gehad.

‘Waar heb je die krant? Geef op.’

‘Ik heb die krant niet,’ zei Anton en schonk twee grote glazen in. ‘Daar ga je.’

De jongen verslikte zich. ‘Waar is die krant gebleven? Ik moet die krant hebben,’ hakkelde hij.

‘Drink nou kalm,’ zei Anton, die nauwelijks nog de gelegenheid had gekregen om ernstig verbaasd te worden.

‘Ik moet die krant zien.’

‘De sergeant-majoor had die krant. Die zit de hele dag in de kroeg want ze kunnen met dit weer niet oefenen,’ vertelde Anton, hopend dit vreemde gesprek door een ander onderwerp in beter banen te leiden.

De jongen had niet geluisterd. ‘Beter van niet ook,’ mompelde hij: ‘Geen krant. Geen slapende honden wakker maken.’

‘En,’ vroeg hij na 'n poos, onverschilliger, zekerder van zichzelf, ‘wat verder? Is ze kapot?’

‘Nee,’ zei Anton, ‘ze hebben haar benen geamputeerd.’

De jongen stootte zijn glas van de bar. Hij brak naar voren of iemand hem met een zwaard door midden had gekliefd.

‘Ai,’ bracht hij uit. ‘Ai,’ zei hij nog eens, doffer. Toen duwde hij met zijn elleboog per ongeluk ook de fles van de tapkast. Hij knielde om de scherven op te rapen en graaide zo onhandig in het rond, dat zijn handen begonnen te bloeden.

‘Dáár dan,’ schreeuwde hij, als een bezetene. ‘Goed dan. Daar dan. Goed dan. Goed dan.’ En achterelkaar sloeg hij zijn handen in de scherven, net zolang tot Anton hem bij de schouders wegsleurde.

En na een paar maanden deed de jongen dat belachelijke huwelijksaanzoek.

Hij had er niemand in gekend, hij had het helemaal zelf bekokstoofd.

Anton had het op een zondagavond gehoord.

's Middags vroeg de jongen: ‘Kan ik je spreken, vertrouwelijk?’

‘Ja,’ zei Anton en begaf zich op weg naar het keldertje.

‘Nee, nee, liever niet daar. Vanavond bij jou thuis?’

Die avond herinnerde Anton zich beter dan de dag van gisteren. Ze zaten in zijn kamer. Zijn vrouw staarde in de huiskamer naar het televisiescherm. Het geluid van een musical schetterde onder hun voeten.

‘Zachter!’ riep hij van tijd tot tijd naar beneden. Er veranderde niets. Wel riep zij op haar beurt af en toe klaaglijk omhoog: ‘Tóón, nou is er alweer een storing.’

‘Laat maar,’ zei de jongen elke keer, ‘ik ga wel even.’ Hij zei ook, telkens als hij terugkwam: ‘Ik zal aan dit geouwehoer toch moeten wennen.’

In de vensterbank stonden in glazen potten drie hyacinthen, een rose, een witte en een blauwe. Anton verafschuwde hyacinthen, maar hij had de strijd erover met zijn vrouw al jaren geleden opgegeven.

‘Walgelijk,’ zei de jongen, die zijn blik had gevolgd, ‘die bleke grijpworteltjes in 't water.’

‘Ja,’ mompelde Anton, ‘maar dan wat er uit die bollen tevoorschijn komt.’

‘Verdomd,’ zei de jongen, ‘een stel patsers. En de stank.’

‘Zal ik ze op de gang zetten?’

‘O nee, in geen geval. Zolang dit alles is.’

‘Tja.’

‘Nou,’ zei de jongen, ‘ik moet ermee voor de draad. Maar je moet me niet teveel bijzonderheden vragen, want ik kan me maar weinig meer herinneren. Maar ik ben wel toerekeningsvatbaar en ik was bovendien broodnuchter.’

‘Wat bedoel je allemaal?’

De jongen somde monotoon de feiten op. Het was een kort relaas, Anton had niet eens kans gezien het te onderbreken. Maar zijn reactie aan het einde kwam prompt. ‘Dat kun je niet maken,’ zei hij, ‘en dat kun je niet menen.’

‘Er zit niets anders op,’ zei de jongen.

‘Maar waarom? Wie is er hier nou gek geworden?’

‘Die nacht dat ze onder de tram kwam had ik haar auto gejat. Dat heb ik je al verteld.’

‘Jawel, jawel,’ antwoordde Anton zenuwachtig, ‘maar is dat nou een reden om...’

‘Ik had haar net zo goed zélf onder die tram kunnen duwen.’

‘Ze had toch evengoed tegen een boom kunnen rijden?’

‘Wie zal het zeggen?’ vroeg de jongen machteloos.

‘Dan is het jouw schuld toch niet? Ze was vroeger of later altijd onder een tram gelopen.’

‘Ja, maar 't is nou net na die ene avond gebeurd. En trouwens, ze was al jarenlang toevallig nooit onder een tram gelopen.’

‘Of in een gracht,’ zei Anton, fel voor zijn doen. ‘Dat had toch ook gekund?’

‘Ach,’ antwoordde Frits, ‘er zijn hier geen grachten. Er was een tram en ik had die auto.’

‘Er worden elk jaar duizenden mensen invalide of dood gereden. Heb je 'r dat nog verteld ook, van die auto die je had gepikt?’

‘Nee,’ zei de jongen weifelend. ‘Nee. Dat leek me iets teveel van het goede.’

‘Had je eigenlijk iets met 'r?’ vroeg Anton, die in de laatste jaren niet meer zo opgewonden was geweest. Hij mocht die jongen. Nu zat die jongen tegenover hem, met grote, grijze, doorschijnende ogen in een strak gezicht en hij koester-

de gruwelijke plannen. Ieder moest zijn eigen leven leven, dat wel. Maar als iemand in jouw bijzijn de loop van een pistool op zichzelf richt, probeer je toch op z'n minst die iemand tot andere gedachten te brengen.

‘Ik heb nooit iets met 'r gehad, niet direkt tenminste.’ De stem van de jongen was weer weifelend en zacht. ‘Ze was er om te beginnen meestal te dronken voor.’

‘Denk je dan dat ze nu ophoudt?’

‘Nee,’ antwoordde de jongen, merkwaardig opgewekt.

‘Want ik bood haar een ring aan, maar ze zei, “smokkel maar iets te drinken mee bij het volgende bezoek”. Ze zei dat ze bang was, dat ze anders aan de morfine verslaafd raakte.’

‘Maar,’ mompelde Anton, met grote tegenzin, ‘maar wou je dan beweren dat je van 'r houdt?’

‘Ik weet niet,’ zei de jongen en toonde zich voor 't eerst tijdens het gesprek nerveus, ‘ik heb er niet over nagedacht. Ik vond, dat ik daar niet over na moest gaan denken. Het doet immers helemaal niet terzake.’

‘Wou je dan zeggen, dat zij van jou houdt?’ Anton kreeg de woorden met moeite over de lippen, maar hij voelde zich nu langzamerhand verplicht enige opheldering in de geschiedenis te brengen.

‘Beslist niet.’

‘En ze zei toch já? Ze ging op dat idiote plan in.’

‘'t Kan haar niet schelen. En 't is toch niet zo'n idioot plan. 't Is toch makkelijk om voortdurend iemand in de buurt te hebben. Een vaste begeleider, rap ter been. Iemand die de rolstoel duwt en de fles aanreikt?’

‘Zei ze dat?’

‘Nee,’ antwoordde de jongen, nog steeds nerveus, ‘zo stelde ik het haar ongeveer voor.’

‘*Zei jij dat?*’

‘Ja en nog meer. Ik schilderde een vrolijke toekomst, een kroegparadijs, waar ze dag en nacht tussen de mensen kon zitten en waar ze zich geen sekonde zou vervelen.’

De jongen tuurde gespannen naar de blauwe hyacint. ‘Nog een rotkleur ook,’ zei hij. ‘Tja en dan feestelijk gedoe, bruiloften, bals en partijen. Versierde zalen, muziek, mooie jurken. Ze had toch altijd al de pest aan dansen gehad, zei ze. En aan sport deed ze ook niet meer sinds ze was gaan drinken, dus dat was ook geen probleem. Dat zei ze.’ De jongen had Anton afwachtend aangekeken. Maar Anton had het hoofd laten zinken. Hij voelde zich niet langer de vader of desnoods de vriendelijk oom; hij zat in een kamer opgesloten met een wezen van een andere planeet, dat onverstaanbare taal uitsloeg.

‘Zeg nou iets,’ drong de jongen ineens aan. ‘Zeg godverdomme iets, Anton.’

‘Ik weet niet wat.’

‘Het geeft niet wat.’

‘Maar...’ er doemde een nieuwe gedachte op, die het onverklaarbare verhaal vreemd genoeg minder weerzinwekkend maakte. ‘Heb je het om het geld gedaan?’ vroeg hij opgelucht. Eindelijk vaste grond onder de voeten.

‘Hèhè...’ zuchtte de jongen, ook opgelucht. Hij leunde ontspannen achterover. ‘Wat heb je daar verdomd lang over gedaan. Ieder ander had dat meteen gezegd. Je hebt me doodzenuwachtig gemaakt, weet je dat.’ De jongen wrong zijn handen en hinnikte. ‘Ik dacht dat je me expres op een dwaalspoor zette.’

Anton zweeg. Hij had teveel tegelijk moeten verwerken, die avond.

‘Ze zullen allemaal denken, dat ik het alleen om het geld

doe en dat is maar goed ook. Ze denkt het zelf ook, al zei ze dat niet.'

'Maar...' probeerde Anton bang.

'Nee,' zei de jongen, 'dat geld is nu toevallig meegenomen. 't Verzacht de wond. Ik zeg heus niet, dat dat geld de bittere pil níet verguldt. Als ze straatarm was geweest, had ik me misschien zelf voor de tram gegooid. Ofschoon, ik denk van niet. Ik denk van niet, want ik heb moeder toch ook al en één of twee wrakken maakt niet uit. Ik heb het mezelf allemaal op de hals gehaald en ik kom hier niet meer onderuit.'

'Ik begrijp je niet,' zei Anton. Hij was zeer moe. 'Bedoel je nu weer, dat je 't niet enkel om de poen doet?'

'Ja,' zei de jongen, 'dat wou ik je proberen uit te leggen, want ik kan het aan niemand anders kwijt.'

'Ik wil wel luisteren,' zei Anton, 'maar ik schenk iets te drinken in.' Hij pakte vanachter een rij boeken een fles en twee glazen.

'Ik niet,' zei de jongen verlegen. 'Ik durf niet.'

Anton haalde zijn wenkbrauwen op.

'Het kan niet. Als ik nu zat word, ga ik er waarschijnlijk vandoor. Dan zie ik natuurlijk ook niet meer in, waarom ik, nou ja, maar drink jij gerust dubbel op. Die gravin, hè, Frieda bedoel ik, had ik om de een of andere reden al op het oog toen ze hier voor 't eerst kwam,' vertelde de jongen. 'Toen ze hier naakt aan 't zwemmen sloeg, stond ik te kijken en ik dacht dat ze goed gek was, want ze wist dat ik keek. En later, bij de heksenvrijer, merkte ik dat ze zoop. Ze was tamelijk vervelend. We kwamen elkaar steeds toevallig tegen, dat zweer ik je. Tot op die avond in de kroeg, dat was geen toeval, van mijn kant tenminste niet. Want toen liep ik wél allang te broeien over dat geld. Maar

ik geloof, dat ik eigenlijk van 'r wilde lenen. Voor Groot-Sommer, zie je. Ik geloof, dat ik alleen maar dacht aan lenen en als dat niet zou gaan, nou ja...' hij maakte een hulpeloos handgebaar, 'aan trouwen denk je natuurlijk niet serieus. Maar een verhouding zat er wel in, ja. Dacht ik. Ik dacht, als ik het met 'r aanleg, gaat dat lenen een stuk eenvoudiger, dan wordt het zo vanzelfsprekend. Nou, daar was ik goed fout in.'

'Wilde ze niet lenen?'

'Weet ik veel. Ik wou niet meer van haar lenen. Ik wou haar niet meer met een miljoen toe. Ze kon voor mijn part doodvallen.' De jongen maakte een grimas.

'Had ze het maar gedaan,' zei Anton, door cognac gesterkt.

'Misschien beter,' overwoog de jongen treurig. 'Maar zo lagen de kaarten niet. Van hogerhand is anders beschikt. Misschien ben ik nog goed af. Beter een half ei dan een lege dop.'

'Ik begrijp het niet.'

'Ik ook niet zo erg. Nou ik het uitleg merk ik dat het niet uit te leggen is.' De jongen schommelde langzaam heen en weer. 'Zou ze 't expres gedaan hebben?'

'Vráág het 'r.'

'Heb ik gedaan. Ik vroeg of ze zich van kant wilde maken. Ze wist het niet, zei ze. Maar ze had beslist niet het plan om zich te laten halveren, zei ze.'

'Jezes.'

''t Was niet eens een rotgesprek. 't Was eigenlijk het eerste normale gesprek dat we hadden.'

Anton griezelde en spuwde een restje drank terug in het glas. Iemand had hem op zijn schouder geslagen. Hij keek

angstig om, maar het was de chef-kok van Groot-Sommer, van wie hij niets te vrezen had. Bekenden van vroeger, van voor het huwelijk, ging hij liever uit de weg. Frits, die hij tegen wil en dank langzamerhand als een misdadiger was gaan beschouwen, ontweek hij. En tegenover de bazin hield hij zich doofstom. Hij was altijd zwijgzaam geweest, maar na het onthullende en raadselachtige gesprek met de jongen - die hij sindsdien nooit meer de jongen noemde - was hij volledig dichtgeklapt. Aan het plaatselijk geroddel hoefde hij, als buitenstaander, niet mee te doen. Hij was bij het huwelijk aanwezig geweest, maar het was grotendeels aan hem voorbijgegaan.

En na het huwelijk werd Groot-Sommer, wegens verbouwing, een half jaar gesloten. Hij had voor de verbouwing niet de minste belangstelling getoond. Frits was nog enkele malen bij hem op bezoek geweest, maar hij had hem beneden ontvangen, bij vrouw en televisie en de gesprekken waren oppervlakkig gebleven. Frits was iedere keer als een geslagen hond vertrokken en elke keer had Anton de neiging gehad om de jongen achterna te lopen. Maar hij kwam de drempel niet over.

Toen Groot-Sommer feestelijk werd heropend was hij er zonder enthousiasme, meer als werknemer dan als feestvierder, heengegaan. De drastische veranderingen zag hij met een half oog. Het enige, wat hem in beroering bracht was dat men het keldertje in tact gelaten had. Zelfs de smerige poetslappen lagen nog op de grond en aan een spijker in de muur hing een roestig kroesje. Het leek of het gave, nieuwe, luxueuze restaurant op en rond dat onderaardse vluchthol was gebouwd. De drie afbrokkelende traptreden van steen zagen er nog steeds uit alsof ze het niet lang meer

zouden maken. Het trof Anton des te meer, omdat hij beneden nergens afstapjes, opstapjes of dorpels had gezien. Ook het vroeger moeilijk bereikbare paviljoen lag nu gelijkvloers.

In het enorme complex keukens schaatsten de koks en de kelners heen en weer of ze een ijsballet opvoerden. Struikelen was er niet meer bij, want er waren geen drempels meer, maar uitglijden met een vol plateau kon nog altijd. Dàt deed Anton wel goed.

Hij begreep, dat de maatregel niet in het belang van het personeel genomen was.

De gastvrouw, voornamelijk gehuld in lang, zwart haar en een zilveren omslagdoek, passend bij de kleur van haar rolstoel, verplaatste zich als de weerlicht, snel en grillig. Zij verscheen onverwacht in de keuken, alsof iemand haar daar met een toverstafje had opgeroepen en zij wielerde in haar glinsterende vehikel tussen de tafeltjes en de palmen en de mensen door zonder een ogenblik tot rust te komen.

De volières met vogeltjes waren verdwenen. Drie wanden bestonden uit gigantische aquaria, waarin onwaarschijnlijk gekleurde en gevormde vissen ernstig heen en weer zwommen.

Er ging een grote kalmte van uit.

Maar het gegiechel en gekwetter en gefladder van de gravin werkte heviger op de zenuwen dan de vogeltjes ooit hadden gedaan.

Oud en der dagen zat als hij was, dacht Anton aan ontslag. Hij was in rang en salaris gestegen en hij wist dat hij voortaan niets meer zou hoeven doen dan gezapig wegkwijnen in het keldertje.

Maar wat zich in het vervolg boven zijn hoofd zou afspelen was bijna onverdraaglijk.

Hij verwenste zijn vrouw en het huisje buiten; ontslag nemen was onmogelijk.

‘Er kan nog een linkervleugel worden bij gebouwd. Daar maken we dan een motel van.’ Frits stond achter hem.

‘Maar eerst maar eens kijken hoe het draait, hè?’

‘Ja.’

‘Heb je de bovenzalen al gezien? En de kamers?’

‘Ja,’ loog Anton. Hij had geen zin om te kijken of je je daar ook rolschaatsend kon voortbewegen.

‘De lift was bouwtechnisch nog het grootste probleem. 't Is eigenlijk niet zo'n hoog gebouw. Maar ja, we moesten wel, omdat, begrijp je toch...’

Op hetzelfde moment kwam de gravin langszij, ze remde behendig. Zonder hapering onderbrak ze Frits. ‘Hebt u het buiten al gezien?’ vroeg ze aan Anton.

‘Nou...’ zei hij, krabbend.

‘Dat zal ik u dan laten zien.’

‘Frieda,’ begon Frits, maar ze was al op weg. In zo'n tempo, dat Anton in sukkeldraf moest volgen.

Buiten koerste ze in de richting van het natuurbad, zonder hem overigens op iets te wijzen. De fontein en de muziekkapel en de dansvloer en de rozen liet ze links liggen.

Ze hield even voorbij het bad stil. Daar tot waar vroeger de fronttroepen van het bos waren gekomen. Die waren in de strijd gesneuveld. De eigenzinnige bomen, die met hun blootliggende wortels al bijna het water hadden bereikt, waren geveld en vervangen door bedeesde, magere struikjes, een lichtgroen geverfde schutting en booglampen. Er waren een springtoren, een glijbaan en drie galerijen kleedhokjes bovenelkaar rond het zwembad.

‘Kijk,’ zei ze.

‘Het is geweldig,’ zei Anton beleefd.

Ze keek naar hem op en zag dat hij in de richting tuurde van het water, dat tenminste nog even duister was als vroeger.

‘Hoezo geweldig?’

‘De vernieuwingen,’ antwoordde hij schutterig. ‘Het moet wel veel publiek trekken.’

‘Vast wel. Vindt u het mooi?’

‘Het is...’ begon hij. Gelukkig kwam hij nooit vlug uit zijn woorden.

‘Het is afschuwelijk,’ zei ze.

‘U zegt?’

Haar ogen tintelden kwaadaardig. Ze leek nuchter.

‘'t Is natuurlijk afschuwelijk,’ zei ze. ‘Dat moet u ook vinden. U bent nog van vroeger.’

‘Maar...’

‘Ik wou u die lelijke troep ook niet laten zien. U hebt nog allerlei herinneringen. Maar kijk 'ns...’

Weer wees ze triomfantelijk. Anton zag nu, dat ze het zwembad niet bedoelde.

Op zijn oude plaats, omgeven door dicht, hoog geboomte en kreupelhout, stond het Cupidobeeld.

‘Hij is niet weggehaald. Dat wou ik niet,’ zei ze. ‘Frits, mijn man,’ haar stem schoot even uit, ‘U noemt hem toch Frits?’ vroeg ze, ‘Die was 't er niet mee eens. Hij heeft een hekel aan dat beeld. Bijgeloof. Maar ja, ik ben ook bijgelovig. Ik heb dat beeld als mijn beschermengel beschouwd, van 't begin af aan toen ik hier kwam.’

‘O,’ zei Anton.

‘'t Is misschien niet zo'n heel goede beschermengel,’ zei ze op een toon die Anton benauwd deed worden. Ze beet op haar nagelriemen. Het zwarte haar hing ver over haar ogen. ‘Maar je kunt zoiets natuurlijk nooit zeker weten,’

zei ze en ze keek hem weer tintelend aan. ‘Trouwens,’ vervolgde ze, ‘zijn plaats hier is nu verzekerd, want die hele zaak dáar is naar hem genoemd.’

‘O ja?’ 't Was hem werkelijk niet opgevallen.

‘Hebt u 't niet gezien? 't Heet geen Groot-Sommer meer. Hebt u 't echt niet gezien? 't Heet De dered Heksenvriend.’

‘De derde Heksenvriend?’ herhaalde Anton.

‘Ja, de derde. Eigenlijk bezopen, hoor. Ik wou het De Heksenvriend noemen, ik stónd erop...’

‘Waarom?’ vroeg Anton, te geschokt om beleefd te blijven, ‘'t hele dorp is bang voor dat beeld. Dat kan de klandizie nooit ten goede komen.’

‘Die hebben we van 't dorp ook niet nodig. Nee. Nou ja, maar, nou ja, u begrijpt toch wel, ik wou dat graag, want, gaat u nou zelf na, ik heb hier tenslotte geen andere vriend.’

‘O,’ zei Anton. Met iedere vraag werkte hij zich verder in de nesten.

Hij had genoeg van dit pathetische gedoe. Hij wilde weg. ‘Maar hij wou het niet,’ ging ze mokkend door, ‘en bijna was het allemaal niet doorgegaan. Toen zei hij: goed, de twééde dan. Da's nog iets anders, dat kan een ander zijn, zei hij. Ik wil de zaak niet direkt naar die lummel dáar noemen, zei hij. O, wél naar jezelf, zei ik, want hij, Frits, dat is de tweede. Dat zei ik maar zo om te plagen. Ze vinden mij hier toch ook een heks? De derde, voor mijn part, zei ik en dat is het toen geworden.’

‘Tja...’ zei Anton.

‘En die derde, wie dat is, dat weet ik niet. Ik hoop maar eigenlijk,’ voegde ze er kinderlijk aan toe, ‘dat die niet bestaat.’

‘Ik vroeg je al vijf keer of je een biljartje wilde maken,’

mopperde de chef-kok en stompte hem.

‘Nee,’ zei Anton, ‘onvaste hand.’

‘Zuip dan door, ouwe,’ zei de chef-kok en beende in zeemansgang op een inboorling af.

A fine romance

Frits zag met lede ogen aan hoe het kasteel jaar na jaar leeg bleef staan. Hij had een linkervleugel aan het Hotel-Café-Restaurant laten bouwen en die diende als motel, hij had bovendien het parkeerterrein moeten uitbreiden en daarmee was de beschikbare ruimte op. Het kasteel en het bos stonden op naam van zijn vrouw.

‘We zouden het als hotel kunnen inrichten. Elke zomer zit het hier nu stampvol. Dat kasteel zou heel goed rendabel te maken zijn.’

‘Nee,’ zei Frieda. Ze sprak de laatste jaren vrijwel uitsluitend eenlettergrepig, al leek het altijd alsof ze aan haar korte antwoorden stilzwijgend ‘lammeling’ toevoegde.

‘Een conferentieoord dan.’

‘Nee,’ zei ze.

‘Iedereen klaagt steen en been over gebrek aan ruimte. Nou hebben we nog 'n beetje armslag waar we reuzeblij mee mogen zijn en jij laat het kasteel rustig wegrotten.’

‘En wat zou dat?

‘Het is a-sociaal.’

‘Het ís al weggerot. Er is maar een klein gedeelte bewoonbaar en daar wonen wij in.’

‘Je hebt er anders weer net een kamer voor jezelf bij getrokken.’

‘Die had ik nodig.’

Als ze een van hun schaarse gesprekken voerden, keek ze hem nooit aan. Ze hield het hoofd gebogen, frutselde aan haar kleding, wiegelde ongeduldig heen en weer en maakte zich dan snel van zijn gezelschap af. Ze probeerde zo min mogelijk met hem alleen te zijn, als het gebeurde verborg ze zich achter boeken en kranten of staarde ze urenlang voor zich uit.

Ze sliep meer dan twaalf uur per etmaal.

Maar waren er anderen in de omgeving, dan deed ze vrolijk, opgewonden en aanhalig, zelfs en niet eens per ongeluk, tegen hem. Zodra de mensen waren verdwenen zonk ze weg in apathie. Ze was op haar best als ze 's avonds hielp aan de bar. Het leek wel of ze aan dat banale bedrijf verslaafd was, ze werd uiterst prikkelbaar als ze door omstandigheden een avond thuis moest blijven. Hij voorkwam dat, in de eerste plaats om haar humeur te sparen maar ook omdat hij wel besefte, dat het voor de klanten een bizarre attractie was door een vrouw in een zilveren rolstoel te worden bediend. Ze had haar vaste vriendenkring, forse drinkers die met gulle hand rondjes gaven en ze bezat een fluïdum dat de weifelaars en de gierigen en de verlegen binnenlopers tot verkwisters maakte. Ze kweekte een stemming die niet in zakelijke bewoordingen te omschrijven was. Met rode wangen reed ze de rondjes in haar rolstoel of die een arreslee met belletjes was, ze schaterde het om de haverklap uit en klapte nu en dan in haar handen.

Frits stond er steeds weer met verbazing en angst naar te kijken. Het was hem niet duidelijk of ze toneel speelde of niet. Aan de ceremoniën die aan haar optreden voorafgingen zou hij zeggen van wel. Meer dan een uur lang was het meisje Klaartje bezig met kappen, opmaken, aankleden, bijpoetsen en opsieren. De diva deinsde nergens voor terug. Ze liet haar haar met goud-of zilver poeder bestrooien, ze droeg te dure en opzichtige sieraden en haar gewaden, meestal combinaties van turkooizen, violette en zilveren sluiers zouden in een harem opschudding hebben veroorzaakt.

Frits moest buiten de deur wachten tot de verkleedpartij was afgelopen. Wat die twee daarbinnen bespraken wist hij

niet, maar een keer had hij Frieda opgewekt horen zeggen: ‘Zo, en nu maar weer op die rotzakken af.’

Zijn mond viel bij iedere nieuwe creatie open en telkens moest hij de vraag: ‘kun je dat nou wel doen?’ onderdrukken. Maar hij was blijkbaar de enige, die er het mallotige van inzag. De klanten uitten verrukte complimentjes, kusten haar de hand, eisten om het hardst haar aandacht en gaven op geen enkele wijze te kennen dat ze zich in de maling genomen voelden. Laat staan dat ze de gek met Frieda zouden steken, het leek er eerder op, dat ze haar het hof maakten.

Maar als ze geen comedie speelde, vroeg Frits zich af, vanwaar dan die ellendige rol die ze hem avond aan avond opdrong? 't Was weliswaar een passieve rol, maar een die geen mens op de lange duur zou kunnen volhouden. Hij was de volmaakte echtgenoot, de ideale minnaar en de begrijpende vriend in één persoon: dat zei ze niet alleen, ze demonstreerde het ook. Ze hing aan zijn arm, legde haar hoofd tegen hem aan, keek naar hem alsof ze een hemels visioen had, fluisterde: ‘ik houd zo van je’ en bedelde in babytaal om kusjes.

Het publiek reageerde vertederd en ontroerd.

Frits kon zich geen helser kwelling indenken. In het begin had hij, met enige schrik, verondersteld, dat ze het meende. Hij was zelfs in een gewetensconflict geraakt. Hij had kordaat besloten, dat een huwelijk een huwelijk was en toenaderingspogingen gedaan, toen ze weer alleen waren.

Ze wees hem neutraal af met: ‘Schei nou uit,’ en ‘wees nou wijzer.’

Toen hij aanhield, denkend aan valse schaamte enzovoorts, was ze korzelig geworden. ‘Lazer nou op, joh. Ga in jezesnaam naar je eigen nest.’

Tenslotte had ze grof uitgeroepen: ‘Loop naar de hoeren als je zo nodig moet.’

De dag erna had ze, met neergeslagen oogleden, haar excuses aangeboden. Voorzichtig had hij om uitleg gevraagd.

‘Ach, niets,’ zei ze, haar schouders ophalend, ‘laten we 't nou maar houden op ieder voor zich en God voor ons allen.’ Maar het gevlei en de liefkozingen in het openbaar waren gewoon voortgezet en hij zag geen manier om aan deze tortuur te ontsnappen. Ze was niet menselijk meer, bedacht hij de laatste tijd vaak, ze beschikte over bovennatuurlijke krachten. Want dat ze aanvankelijk de schijn had willen ophouden, kon hij begrijpen. Maar dat ze dit zonder één inzinking vier volle jaren achterelkaar uithield was abnormaal. Als hij op de bovennatuurlijke gaven zinspeelde, ontkende ze dat niet, maar mompelde, met een geniepig lachje af en toe, iets over bovennatuurlijke handlangers. Daar kon hij zich geweldig kwaad om maken, maar al zijn emoties stuitten toch af op haar pantser. Het afgelopen jaar was hij haar nauwkeuriger gaan bestuderen. Uit nieuwsgierigheid en omdat het Hotel-Café-Restaurant hem, nu eenmaal alles zo voortreffelijk liep, niet meer boeide. Maar ook voor een deel - het onaangenaamste deel - omdat er gevoelens van genegenheid en gekwetstheid, niet op zijn verzoek overigens, de kop in hem opstaken. Ze leidde, naast het bestaan achter de bar, een eentonig, eenzaam leven. Als ze niet sliep, deed ze of ze las. Haar voornaamste bezigheid bestond in het zoeken van afzondering. Elke dag, weer of geen weer, maakte ze een pelgrimage naar het Cupidobeeld. Ze zat uren voor de stenen bank. Ze wilde niet, dat hij bij haar bleef.

‘Jij hebt daar niets beters te doen dan met stenen te gooien,’ zei ze.

Als het weer te slecht was om lang buiten te blijven, haalde hij haar eerder terug. Ze liet zich in bed of in een grote, pluche fauteuil bij het vuur tillen.

‘Wat wil je lezen?’

‘Niets.’

‘Wil je iets drinken?’

‘Nee.’

Hij zette toch een glas naast haar neer, ze raakte het niet aan.

Nu had ze kortgeleden, buiten hem om, opdracht gegeven een kamer in het kasteel in te richten. Het was een somber, langwerpig vertrek, met drie gebogen vensters van okerkleurig glas-in-lood en een plavuizen vloer. Er werd een zwaar en breed, houten bed neergezet, een diepe, leren stoel, een schrijftafel met een bureaulamp, een antieke kist met ijzeren sloten en een paar stenen kruiken met dode takken. Daar verschanste ze zich, wanneer ze maar kon.

Op de avond, dat ze er voor het eerst in trok had ze het hem beleefd laten zien.

‘Ik wil ergens mezelf kunnen zijn.’

‘Dat kun je toch overal. Ik val je niet lastig.’

‘Och, 't is meer bij wijze van spreken.’

Ze bedoelde maar, wist hij, dat hij hier niet welkom zou zijn.

‘'t Lijkt wel een kloostercel.’

‘Ik leef ook als een non.’

Hij slikte een hatelijke opmerking in.

Iedere keer, dat hij stiekem poolshoogte nam was er minder van de kloosterlijke sfeer overgebleven. Ze had een wonderlijke hobby ontwikkeld. Terwijl hij de resultaten ervan aanschouwde, wenste hij dat ze weer als vanouds zou gaan drinken.

De strenge, lederen fauteuil was bezaaid met geborduurde kleedjes en speelgoedbeesten en poppetjes in klederdracht, één leuning was volgeprikt met vlaggetjes en speldjes. De antieke kist torste een verzameling doodshoofden in velerlei afmetingen en tinten, houten negerfiguren, crucifixen en glazen potten met gedroogde, harige vruchten. Op de vensterbanken en de schoorsteenmantel wierookvaten, kandelabers, sirih-stellen en beschilderde vazen.

De bureaulamp was vervangen door een petroleumlamp, in de stenen kruiken op de vloer staken kleverige kastanjetakken. De wand tegenover het bed bood een ongelooflijk schouwspel: rijen naast elkaar bevestigde borden en lappen, die versleten spreuken bevatten. *Na regen komt zonneschijn. Een schip op het strand is een baken in zee. Als het kalf verdronken is dempt men de put. Every cloud has a silver lining. Wie wind zaait zal storm oogsten. Als het getij verloopt verzet men de bakens.*

Sommige borden waren van goedkoop aardewerk, voorzien van schutterige tekeningetjes in valse kleuren. Anderen waren kostbaar, zo te zien en zeer oud. Alle wandlappen waren met de hand geborduurd, langgeleden. Ze suggereerden, ondanks hun onbenullige boodschappen, met hun vervagende tinten, tranen, zuchten en geheim gefluister. In een ebbenhouten lijstje hing achter een glas een gecalligrafeerd vers, geïllustreerd door het silhouet van een lijkkaros.

De mens lijdt dikwijls nog het meest
Door 't Lijden dat hij vreest
Doch dat nooit op komt dagen
Zo heeft hij meer te dragen
Dan God te dragen geeft.

Ze had deze collectie alleen met behulp van Klaartje bij-

elkaar kunnen krijgen. Ze had het domme wicht natuurlijk opdracht gegeven dit soort prullen op markten en in rommelzaakjes te kopen. Te oordelen naar sommige wandkleedjes en de wat oudere of exotische voorwerpen was er niet zuinig met geld omgesprongen.

Het geheel vervulde Frits met een droeve afkeer, die allengs de kentekenen van woede ging vertonen.

Hij had eerder in zijn leven een soortgelijke uitbarsting waargenomen. Bij de sergeant-majoorse, die hem zo sluw in de val had laten lopen. De verzameling van Frieda stond op hoger peil - afgezien van de spreuken - dan de bazar van de sergeant-majoorse, maar er ging eenzelfde gladde, achterbakse dreiging van uit. Indertijd was hij de bedreiging door er ruw op los te timmeren de baas geworden, in dit geval moest hij andere maatregelen nemen.

Of toch maar timmeren, wat kon het hem verdommen? Hij nam een van de monsterlijke stukken, een veelkleurige Boeddha, die bekropen werd door witte, porceleinen volgelingen, in de hand. Hij zette de Boeddha terug. Het ging niet.

In de vooravond wilde Frieda zich naar de kleedkamer begeven, waar Klaartje met het arsenaal van schoonheidsmiddelen wachtte. Hij moest haar helpen, want in het oude kasteel was het onmogelijk geweest de hoge drempels en de trapjes weg te werken.

Hij verroerde zich niet.

Ze bleef een tijd met haar rug naar hem toe, het gezicht naar de deur gekeerd, zitten.

‘Zeg,’ riep ze, pas na een kwartier waarin ze zich niet had bewogen, ‘slaap je?

‘Nee,’ antwoordde hij.

‘Wat is er dan?’

Het was de gewoonte dat hij haar bracht, haalde en hielp wanneer dat nodig was. Het ging op de klok, op de minuut af eigenlijk en stilzwijgend. Deze overeenkomst was nog niet eerder verbroken.

‘Die kamer, die je voor jezelf hebt ingericht...’

‘Ja?’ Ze vroeg het zonder achterdocht.

‘Waarom prop je die vol met zulke godvergeten rotzooi?’ viel hij uit.

Ze draaide zich bliksemsnel om. Voor ze iets kon zeggen riep hij: ‘Noem je dat een kamer nodig hebben? De eerste de beste keukenmeidenkamer ziet er een stuk beter uit. Er is hier in het dorp een wijf, dat heeft 'r kamers net zo ingericht. Dat wijf is gemener dan de gemeenste hoer.’

Ze hief haar gezicht op, iets wat ze tegen hem alleen tijdens haar griezelige optredens deed. Een veredeld clownsgezicht, met doordringende maar nogal wanhopige, donkere ogen, nu goed, dat wist hij. Hij had al spijt. Ze mocht hem uitschelden, hij zou terugschelden, want nu liet het zich niet meer keren, maar ze mocht. Wat hij in haar kamer deed, waar hij zich mee bemoeide, of hij een ordinaire insluiper was, ze had met elke opmerking gelijk.

‘Ben je in m'n kamer geweest?’ vroeg ze.

‘Ja, een aangename verrassing.’ Hij praatte zichzelf drift aan. ‘Wees blij, dat ik me niet aan die vuiligheid vergrepen heb. Godallemachtig, ik had alles van jou verwacht, maar dít. Weet je wat,’ schreeuwde hij, nu geheel volgens de regelen der kunst, ‘die hele zwijnerij moet verbrand en vernietigd worden. Verbrand. De kamer wordt uitgemest en wel onmiddellijk. Onmiddellijk!’

Tot zijn ontzetting liet ze het gezicht zinken, beet op haar onderlip en begon te huilen. Het was echt. De tranen dropen in haar hals. Ze maakte geluidjes als een jonge hond.

Met veel moeite keerde ze de stoel, haar schouders schokten en ze viel bijna.

Hij pakte haar vast. ‘Hée,’ stotterde hij, ‘zeg, hée, Frieda?’ Ze verborg zich in haar haar. Hij hurkte naast haar en aaide over haar rug.

‘Als je nou zo graag spreuken verzamelt,’ zei hij onhandig, ‘doe dat dan. Maar je had me niets gezegd. Daarom keek ik er nogal van op. Had toch iets gezegd.’

‘Ik wil die kamer houden,’ fluisterde ze.

‘Natuurlijk, natuurlijk,’ riep hij, blij dat er weer woorden uit kwamen, ‘ik ben gewoon geschrokken, eventjes. Ga je gang. Ik zal voortaan ook van die dingen voor je meebrengen?

‘Laat jij dat maar,’ zei ze scherp. De tranen kleefden nog aan haar wimpers, maar ze keek hem met een kille vijandigheid aan. Zo had ze hem aangekeken op die rampzalige avond in de kelnerssociëteit. Maar dat was ruim vijf jaar geleden.

‘Best, best,’ antwoordde hij koel, ‘dan laat ik dat wel. Ik wou je alleen zeggen, dat je je voorganger, de eerste kasteelheer, geen eer aandoet. Die hield ook van spreuken, maar die maakte ze tenminste zelf.’

‘Wat zeg je?’

‘Wist je dat niet eens?’ Hij zou haar krijgen.

‘Hoe kan ik dat weten? Wát?’

‘Nou, die graaf, een echte dan, waar het dorp trouwens nog over praatte tot jij hier kwam, die graaf maakte spreuken.’

‘Hoe weet je dat?’

‘Ik had ze voor je willen opzoeken, als ze ergens geschreven staan, maar dat zal wel niet, want ze deden nogal lasterlijk aan. Maar ze zijn tot op het woord bij mondelinge overlevering bekend. Je had ze in steen kunnen laten beitelen of

zo. Ze zouden hier in dit kasteel met jou erbij, niet mogen ontbreken. Daarover zou die graaf in het hiernamaals een van zijn weinige vrolijke uren hebben gehad. Maar ja, ik zal me er verder niet mee bemoeien.' Hij was goed op dreef.

'Hoe waren die spreuken? Noem 'ns één.'

'Iedereen in het dorp kan je die spreuken haarfijn vertellen. Nog beter dan ik.'

'Toe nou,' drong ze aan. 'Ik praat nooit met iemand uit het dorp, dat weet je.'

'En Klaartje dan?'

'Klaartje praat met mij niet over zulke dingen. Ze houden dat voor zich. Ik ben toch een vreemde.'

Ze stond op het punt om weer te gaan huilen, maar dat kon hem nu niets schelen. Huilen en iemand beledigen ging bij haar blijkbaar in een adem door.

'Ik weet 't niet precies. 't Ging over geloof, hoop en liefde.'

'Geloof, hoop en liefde?' vroeg ze gespannen.

'Ja.'

'Vertel eens.' Ze kneep hard in zijn arm. Hij trok zich los.

'Ik schrijf ze wel op,' zei hij. 'Wacht maar.'

'Heb je een pen?' vroeg ze en 'Heb je papier?'

Hij krabbelde neer, wat hij van jongsafaan had horen verkondigen als de leer van de antichrist, een paar kwajongensachtige uitlatingen van een oud en verveeld man. Hij gaf haar het blocnote-velletje.

Ze las het langzaam, proevend, knikte en giechelde tevreden.

'Alleraardigst,' zei ze. Ze was een en al glimlach.

'Je weet bijgeval dat deze zelfde heer jouw vriend de Cupido heeft laten maken?'

'Het is niet waar!' Ze klapte in haar handen, zoals ze enke in het café deed, ten overstaan van de gasten.

‘O ja,’ zei hij, ‘waarschijnlijk geheel naar eigen ontwerp.’

‘Het is niet te geloven,’ zei ze en keek met glimmende ogen naar het papiertje, of ze een schat in de handen hield.

‘Het is waar,’ zei hij spottend, ‘en dat beeld is dus eigenlijk helemaal niet van jou.’

‘Niet helemaal,’ verbeterde ze hem ernstig. ‘Maar ik kan 'm niet missen. Ik ben er in zo'n tijd niet geweest, maar vanmiddag weer voor 't eerst 'n uurtje, dat weet je. En nu ontdek ik dit. Ik geloof tóch dat het wel een beschermengel is. Er gebeurt altijd iets wonderlijks als ik bij hem ben geweest.’

‘Wat dan nu weer?’

‘Die spreuken immers?’

‘Die spreuken?’ vroeg hij zuur. ‘Ik dacht, dat ík je die had verteld.’

‘Jij?’

‘Ja, ik. Of wou je zeggen dat meneer de Cupido hier een balpuntpen heeft gegrepen, zijn geheugen heeft afgepijnigd...’

‘Je begrijpt het niet,’ onderbrak ze hem. ‘Jij, nou ja, jij...’

‘Nou ja, wat?’

De woede liet zich makkelijk terugroepen. Met een verminkte, stenen pop te zijn getrouwd was tot daar aan toe. Dat ze de krankzinnige ging uithangen was teveel. En het ergste was dat ze hem kon kwetsen, omdat ze hem blijkbaar op een pijnlijke wijze ter harte ging. Hij durfde er niet aan te denken dat hij, al was het op zijn manier, van dit schepsel zou houden. Dat zou een te grote straf zijn. Hij deed nu voldoende boete. Dan kon hij er beter een eind aan maken. Het Hotel-Café-Restaurant liet hem koud. Hij was er op het ogenblik uitsluitend financieel beter aan toe dan vroeger. Verder wilde hij niet eens vergelijkingen ma-

ken. Het was hier een onheilsplek en alle dagen waren onheilsdagen. Er was hem hier niets dan ellende overkomen. Toen de zogenaamde zonneschijn vanachter de wolken tevoorschijn was gekomen, bleek die zon de onrust alleen maar heviger te doen broeien. Die zon verhaastte enkel het bederf. En daar zag men dan reikhalzend naar uit.

Het Cupidobeeld, dat iemand met wie hij één zou moeten zijn naar lichaam en geest nu ter sprake bracht alsof het een medeminnaar gold, kon hem gestolen worden. Het was voor hem het zinnebeeld van zijn mislukking, bijgeloof of geen bijgeloof.

'Geef eens antwoord,' schreeuwde hij, 'je zei: jij, nou ja, jij. Bedoel je: nou ja, *jij?*'

Ze zweeg.

'Dat bedoel je dus. Nou ja, *jij*. Goed.' Hij nam een vervaarlijke aanloop met een lange stilte.

'Ik tel niet mee, die stenen vrijer wel. Die doet ertoe. Dat ik je letterlijk op handen draag, overal naar toe, dat is van geen belang. Ik vraag niets van je. Ik breng je, ik haal je, ik bedien je op al je wenken en ik laat je de populaire dame spelen in die kroeg daar. Je hoeft niet eens tegen me te praten als we alleen zijn. Je mag je uitsloven en aanstellen als er anderen bij zijn. Ik laat me al je schijnheilig gedoe aanleunen, alsof we 't gelukkigste echtpaar ter wereld zijn. Je wilt verdomme dat ik je op je mond zoen als er maar kijkers zijn. Gaat dat zien. En hier heet het welterusten en tot morgen. Niet, dat ik daar pijn aan heb, je wordt bedankt, bedankt voor je tact, ik ga ook liever met een echt wijf naar bed. Maar je zou me als een soort vriend kunnen beschouwen. Nee, dat hoeft ook niet. Je zou gewoon vriendelijk kunnen zijn, binnenshuis. Ieder ander is vriendelijker tegen me dan jij. Je sluit je af, je sluit je op, je behandelt me

alsof ik een ploert ben met misdadige bedoelingen. Al werkte je maar 'n beetje mee. Maar nee, je gaat hysterisch zitten wauwelen over een of ander waardeloos beeld, dat het kapothakken nog niet waard is. Het is een fatsoenlijke bijl nog niet waard. En jij zit er naar te staren met glazige ogen, ja, wacht even, ik breng je ook nog naar je mooie vrijer, ik haal je weer af en wat is de dank: *nou ja jij* en leve de trol in de gloria.'

Ze huilde niet. Ze zat met haar rug naar hem toe, met rechte schouders. Ze is kracht aan het putten uit de gedachte aan haar heksenvriend, dacht Frits, ze heeft mijn verschrikkelijke aanval als water langs haar veren laten glijden. Hij pakte het uiteinde van de struisveren stola die ze droeg en slingerde de roze staart enkele malen om haar hals.

'Daar,' zei hij. 'Mooier maken is niet nodig vanavond. Vraag maar aan Cupido of hij je meeneemt naar het bal.' Hij liep naar de deur.

'Frits,' riep ze vertwijfeld en strekte haar armen uit. Het papiertje fladderde naar beneden. Hij raapte het op.

'Lees dat maar eens goed,' zei hij.

Hij nam de ouderwetse sleutel uit de deur en draaide die er aan de buitenkant in, hij sloot de deur af.

'Klaartje,' gilde ze, 'Klaartje.'

'Niks Klaartje,' zei hij door het sleutelgat, kalm sprekend, 'Klaartje gaat mee, er moet iemand in de bar bedienen vanavond.'

'Die niet gezoend hoeft te worden,' voegde hij eraan toe. Ze zette het op een krijsen, maar hij liep vastberaden naar de kleedkamer.

Een paar minuten later reed hij met een vlekkerige, angstig protesterende Klaartje de oprijlaan uit, op weg naar De

derde Heksenvriend, een bloeiend Hotel-Café-Restaurant- bedrijf, bekend in heel het land.

De wroeging was snel gekomen en hij was nog nooit zo vroeg naar huis gegaan met het gevoel dat het zoveel te laat zou zijn.

De muziek van het orkest had vals geklonken, Klaartje was onhandig geweest, oude Anton, met wie hij een gesprek had willen voeren, bokkig en de gasten leken wantrouwend. Waarschijnlijk lachten ze hem achter zijn rug uit, allemaal. Hij gaf instructies en vertrok.

Het was nog geen elf uur. De maan scheen helder en de weg was breed - de voerman leed duizend angsten en zag de jaknikkers in de verte voor wrekende reuzen aan.

Maar het viel mee.

Nooit was een deur zo moeilijk opengegaan als deze, maar het viel binnen mee, dacht hij.

Frieda had zich op de sofa laten rollen, ze lag in een vreemde houding, met het hoofd scheef op een kussen, maar ze keek hem aan, al was het troebel. Haar zilveren stoel stond verloren in een hoek, ze had het onding vermoedelijk met kracht van zich afgeduwd. En ze had nog meer maatregelen getroffen. De ronde tafel aan het hoofdeinde stond vol flessen, al wat voorradig was had ze uit de kast gesleept, van sherry en port, jenever, rum en cognac tot en met pernod. Om glazen had ze zich minder druk gemaakt, er waren slechts twee bierglazen in gebruik. Het ene bevatte witte rum, het andere hield ze in de hand geklemd.

‘Marnier,’ zei ze hikkend. Ze gríjnsde.

‘Het spijt me,’ zei Frits en ging op de rand van de sofa zitten.

‘Brrrr,’ deed ze. Hij voelde zich verlegen en vulde daarom het andere glas bij. ‘Proost.’

‘Zeg dat wel, gezellig,’ lalde ze en dronk met kleine teugjes en gesloten ogen.

‘Die vriend...’ begon ze, maar ze kwam niet verder. ‘Heksen...’ probeerde ze, maar de woorden vervloeiden in haar grijns.

Ze droeg, zoals altijd thuis, een lange, dunne, zwarte jurk, waarin ze er broos en kinderlijk uitzag.

Hij wikkelde haar in een plaid, tilde haar op en legde haar in het bed in de slaapkamer. Ze verzette zich niet. Hij keerde terug om de rum en zijn glas te halen.

Hij dronk, in een stoel, nog wat voort.

Hij besloot naast haar te gaan liggen.

Hij had zijn pyjama aan en had de dekens al teruggeslagen, toen hij weer in de stoel ging zitten en zijn glas opnieuw volschonk. Drinken was niet zijn sterkste zijde en de witte rum benevelde hem in hoge mate. Dan dansen ze niet buiten, dan dansen ze binnen, mummelde hij, op zijn hoofd kloppend. Wat blijven we toch zeuren. There 'll be some changes made, speelde het valse orkestje vanavond. There 'll be some changes made, indeed. Dat ze in authentieke pakjes uit de twintiger jaren gestoken waren gaf die lui nog niet het recht zo vals en hard te spelen. Ze moesten eruit. Zeg dat wel, gezellig. Het zal er dan na vier jaren toch van komen, hakkelde hij. En dronk meer rum.

En wat, als ze die benen nu eens bij een bombardement was kwijtgeraakt? Of heel gewoon in de kinderjaren, door een nalatigheid van de goevernante? Dan had er geen haan naar gekraaid, zei hij en hoestte.

De laatste Heksenvriend

De man Koster had lak aan alles. Al van jongs af aan gehad, voor zover hij zich kon herinneren. Hij was zo onverschillig als drijfhout. Er bestonden geen stromingen, die hem in ongewenste richting konden drijven, want alle richtingen waren hem gelijk. Hij was niet levensmoe, met de dood hield hij zich zelden bezig. Dat hij met beeldhouwen en schilderen een bestaan had opgebouwd, schreef hij op rekening van het toeval. Hij voelde zich geen uitverkorene. Met een even grote of geringe overgave zou hij zich aan boekhouden of orgeldraaien hebben gewijd.

De erkenning die hij kreeg, sterkte hem in de mening dat een mens zich nimmer druk moest maken. Dat zijn gedoe nog werd bewonderd ook, bewees dat er absoluut niets was om warm voor te lopen.

In zijn jonge jaren was hij gehuwd, hij was nooit op de gedachte gekomen om te scheiden en toen zijn vrouw wegliep dacht hij alleen: ‘Meer plaats in bed.’ Er kwam een andere vrouw en hij dacht: ‘Waar te eten is voor één is ook te eten voor twee.’

Vroeger was hij overigens niet onwillig geweest het te proberen. De tijd moest toch gedood worden. Hij had met de anderen meegedaan, verdovende middelen tot zich genomen, het op een drinken gezet, niets had hem beroerd. Toen was hij maar, bij gebrek aan iets anders, verslaafd geraakt aan mensen. Zijn ontelbare vrienden en vriendinnen zeiden, dat hij de goedhartigste man op aarde was, dat je over hem kon lopen en dat nog niemand vergeefs aan Koster om hulp had gevraagd. Hij beschouwde dat niet als een verdienste, doen of laten kwamen voor hem op hetzelfde neer. Hij had een permanente collectie wrakken en hulp-

behoevenden om zich heen, er was geen underdog die niet vroeger of later zijn spoor rook en langzamerhand was hij zo gewend geraakt aan al die geteisterden en verminkten, dat hij zijn wereldbeeld gemakshalve liet inkrimpen. Wat als normaal geboekstaafd werd zag hij niet meer. Sommigen zeiden: 'Koster is een smeerlap, hij zoekt enkel het monsterlijke op.'

Het was andersom: het monsterlijke zocht Koster op. Als het hem per toeval voor de voeten kwam trok hij het naar zich toe als een magneet. Mogelijk, dat er een wisselwerking bestond, want op een frisse lentemorgen spoelde hij aan, weer geheel per toeval, bij het Cupidobeeld, dat hij met groot welgevallen bestudeerde. Het was een beeld als een nachtmerrie. Het drong niet eens zo gauw tot hem door, dat het een liefdesgod moest voorstellen. Hij wreef zich in de handen.

'Sjonge, sjonge, dát is er één,' zei hij. Hij zette zijn bultige, zeildoeken plunjezak neer en stapte met uitgespreide armen op het beeld af. 'Sjonge, sjonge,' sprak hij verrast.

Frits, op een stenen bank verscholen in het struikgewas, kreeg een schok van jaloezie. Daar stond een wildvreemde, met een bos blauw krulhaar en een donkerblauw gelaat, goedkeurend te knikken tegen zijn aartsvijand.

Hijzelf zon al sinds lange tijd op middelen om het kreng voorgoed kwijt te raken. Steeds weer opnieuw nam hij de situatie op en vanmorgen had hij juist een plan uitgebroed om een belendende boom te vellen, die de Cupido grondig zou verbrijzelen. Hij had het plan verworpen, hij wist bij voorbaat dat de boom de verkeerde kant op zou vallen. Terwijl hij peinsde over vernietigende, chemische middelen, die hij stiekem met een penseel zou kunnen aanbrengen, was de wildvreemde in zijn vizier verschenen.

De wildvreemde slenterde enige malen om het beeld heen, trok aan zijn onderlip, schudde geanimeerd zijn grote hoofd en zei een paar keer achterelkaar: ‘Grandioos.’

‘Hebt u er kijk op soms?’ vroeg Frits hatelijk. De man had hem niet opgemerkt, hij hoopte dat zijn vraag doel zou treffen als een onverwacht schot. Maar de man draaide zich niet eens meteen om.

‘Sjonge,’ zei hij weer, ‘zoiets zie je ook niet alledag.’

‘Dat staat nog,’ zei Frits.

De man wentelde zich, zijn hielen in de aarde geschroefd, een halve slag om. Hij haalde, met zijn handen in zijn zakken, tezelfdertijd zijn broek en zijn neus op. Hij zag er gespierd, gemoedelijk en onverschillig uit, maar zijn ogen observeerden alles minutieus en onverholen, zo dat Frits het gevoel had onder een microscoop te liggen.

‘Ik niet,’ zei de man.

Hij ging naast Frits zitten en zei: ‘'t Is een zonde voor God dat ze zoiets zo laten verrekken.’

‘Vindt u?’ vroeg Frits.

‘Jawel,’ zei de man. ‘Jij niet?’

‘Ieder z'n meug,’ zei Frits. ‘Trekt het u aan?’

‘Goh,’ zei de man, ‘ik krijg er zowat een stijve pik van.’

‘Is dat zo?’ vroeg Frits.

‘Jawel,’ zei de man. ‘Jij niet?’

Zijn ogen dwaalden waarderend over het beeld.

‘'t Moet een Cupido voorstellen,’ zei Frits.

‘Zie je wel,’ zei de man goedgehumeurd. ‘Daar heb je 't al. Verdomd jammer, dat het zo verwaarloosd is.’

‘Vindt u?’

‘Jawel. Niet soms?’ Hij haalde een doos sigaartjes tevoorschijn, hield die als vanzelfsprekend aan Frits voor - Frits weigerde -, stak er een op en vroeg: ‘Waar komt 't vandaan?’

‘Het is van mij.’

‘Aha.’ Voor 't eerst toonde het zorgeloze, ronde gelaat enige belangstelling voor Frits.

‘Hoe dat zo? Gemaakt? Nee, 't is oud.’

Hij heeft er misschien wel enige kijk op, dacht Frits, iets bozer wordend. ‘Dat is een heel verhaal,’ zei hij kortaf.

‘Dat zal best. Maar als 't van jou is, waarom doe je er dan niets aan?’

‘Dat is ook een heel verhaal.’

‘Nou,’ zei de man, ‘met of zonder verhaal, ik wil het graag voor je doen. Voor de lol natuurlijk.’

‘Waarom? Wat kan het u schelen?’ vroeg Frits. Waar bemoei je je mee, let liever op je bloeddruk, had hij er aan toe willen voegen, maar zo klonk het al agressief genoeg.

‘Ik vind het gewoon een tof beeld,’ antwoordde de man, niet in 't minst uit het veld geslagen.

‘Maar wie bent u, als ik vragen mag? En, als ik onbeleefd mag zijn, bemoeit u zich altijd met andermans beelden?’

‘Herenee, Koster zal zich alledag met andermans beelden bemoeien. Koster is de naam. Claude Koster, beeldhouwer. Dat zegt je natuurlijk niets, maar met die jongen daar flik ik het wel. Wees gerust. Ik kan er trouwens niet veel aan verzieken, wat jou?’

‘Koster?’ vroeg Frits.

‘Koster,’ zei Koster. Hij herrees met veel gekreun en betastte voorzichtig een van de popperige vleugeltjes van het beeld.

‘Zonde voor God,’ zei hij in gedachten verdiept.

‘Ik heb wél van u gehoord,’ zei Frits. Dat was de waarheid, al wist hij niet precies wát hij had gehoord.

‘Ik heb natuurlijk wel van u gehoord,’ herhaalde hij met nadruk.

‘O ja?’ vroeg Koster. ‘Ik ben hier anders bij toeval, hoor. Ik ben naar de paardemarkt geweest, ken je de paardemarkt?’

‘In Zuidlaren.’

‘Geweldig.’ Koster streek met zijn wijsvinger langs de rugwervels van Cupido. ‘Mooi mooi.’

‘Vindt u dat nou heus?’ vroeg Frits.

‘Jawel,’ zei Koster, ‘u... ach, laat maar,’ onderbrak hij zichzelf. ‘Na de markt ben ik aan het zwerven geslagen. En 't is hier ook niet meer wat het was.’

‘Kent u het hier van vroeger?’

‘Zeker,’ sprak Koster en ging gemakkelijk op de grond zitten, ‘nu niet direkt déze streek of het moet wel heel erg veranderd zijn, wat me niet zou verbazen, maar verderop en verderop enzo. Dit was een magisch land.’

‘Vindt u?’

‘Ja. Vol trollen en gnomen. Wortelmensen enzo. Je hoefde de smoelen er maar op aan te kijken. Prachtig mooi.’

‘Ik weet het. Ik kom hier vandaan.’ Frits zei het spottend, maar dat ontging de beeldhouwer of hij sloeg er geen acht op.

‘Sja!’ zei hij verheugd, ‘Maar het smoel heb je anders niet. 't Sterft rap uit met al die verdomde import hier. Je vindt het bij de ouden. Kwaadaardige platgeslagen tronies en loeroogjes. En van die immense torsen op waggelbenen.’ In gebukte houding, met slingerende armen, glurend vanonder zijn bos haar, sloop hij om Frits heen. ‘Zoiets,’ zei hij. ‘Die jongen,’ hij wees op het beeld, ‘is er één geweest.’

‘Volgens de overlevering wel. Hij heeft z'n grootmoeder in brand gestoken.’

‘Als ik het niet dacht,’ riep Koster uit. ‘Koster treft het weer. Ik ben maar heel gewoon op zoek naar een kasteel

hier in de buurt waar de één of andere rotzak heeft gezeten, die ook nog in 't openbaar mensen in de fik stak. Ik denk dat ik dat kasteel maar laat schieten, want deze brave tuinkabouter is voorlopig genoeg.' Hij sloeg het beeld amicaal op de buik.

'Kijk,' zei Frits. Hij raapte een steen op en gooide die tegen het hoofd van de Cupido. 'Daar kon ik vroeger uren zoet mee zijn.'

'Jezes man,' zei Koster geschrokken, 'die nek zit al vol scheuren. Heb je som de pest aan dat beeld?'

'Wat dacht u?'

'Ik kijk wel uit,' zei Koster en strekte zich behaaglijk op de vochtige, bebladerde grond uit. 'Mij breek je de bek niet open. Waarom zou je niet de pest aan een beeld hebben? Er zijn mensen, die worden verliefd op een beeld.'

'Op zó'n beeld ook?'

'Waarom niet? Als kleine jongen was ik verliefd op een geit met een gele sik en bloeddoorlopen ogen. Achteraf gezien niet eens zo'n slechte keus. Heb jij zoiets nooit gehad?'

'Ik kan het maar niet kwijtraken,' zei Frits.

'Sjaa,' antwoordde Koster, schoof de plunjezak onder zijn hoofd en sloot de ogen. 'Daar komt de aap uit de mouw. Ik wist het wel, met die lui van hier kun je nog praten.'

'Gaat u hier slapen?'

'Nog niet, maar ik wil een beetje bij m'n gabber in de buurt blijven. Bezwaren?'

'Ik niet. U zult vanmiddag nog wel gezelschap krijgen.'

'Nóg meer?' vroeg Koster. 'Ik vond het hier al aardig druk.'

'Sja,' zei Frits, op de manier van de beeldhouwer, 'als u alleen wilt zijn met meneer zult u voor eeuwig bij 'm moeten blijven of 'm moeten meenemen.'

‘Op m'n rug?’

‘Voor mijn part. Misschien vindt u wel een makkelijker manier.’ Hij stond op en liep weg. ‘Héé...’ deed Koster traag. Even later liep hij naast Frits.

‘Ik loop 'n eindje met je op,’ zei hij.

‘Ik ga naar 't kasteel.’

‘O jezes, nou, maar dat ga ik niet voor 'n kwartje van binnen bekijken. Daar heb ik geen trek in.’

‘Hou 't kwartje maar,’ zei Frits.

Ze wandelden verder. De man Koster floot achteloos, maar hij bestudeerde Frits af en toe terdege van opzij. Frits had een vastberaden gezicht getrokken, er schemerden hem onduidelijke plannen voor ogen.

‘Luister,’ zei hij, voordat ze het kasteel binnengingen, ‘lul over van alles en nog wat, maar niet over dat beeld.’

Koster was aan zoveel verbazingwekkende situaties gewend, dat hij had afgeleerd om tekst en uitleg te vragen.

‘Doe ik daar iemand een lol mee? Mij best,’ zei hij.

De dingen ontwikkelden zich langzaam, maar voor zover het zich liet aanzien volgens plan. Frieda was aanvankelijk niet op normale uren wakker te krijgen. Ze leefde in een alcoholische roes, die al een week of zes duurde, sinds de avond dat Frits haar alleen had gelaten.

Koster was uit de hemel gezonden, hoewel, dacht Frits niet zonder gramstorigheid, een jaar of dertig te laat.

Hij bleek over een rijke ervaring in dit soort zaken te beschikken en begon op eigen houtje een therapie, die niet zonder uitwerking bleef.

‘Sommige lui laten ze achtenveertig uur uitdrogen, maar dat is geen geintje hoor,’ sprak hij zakelijk. ‘Trouwens, we

hebben de tijd. We verminderen iedere dag de dosis.'

'Maar ze telt, ze weet precies...'

'Ja, natuurlijk. We verminderen het aantal flessen niet, ben je gek, ze zijn zo link als looie deuren. We verdunnen de boel met water. Welnee, dat merken ze nooit, als het maar drinkt.'

Frits liet de behandeling aan Koster over, die hem op een middag riep en zei: 'Nou, ze is wakker, hoor. Ze moet er maar eens uitkomen.'

'Ja,' zei Frits, 'er is wel een kleine moeilijkheid.'

'Ze kan toch in die stoel?' vroeg Koster ongeduldig.

'O,' zei Frits. 'Dus dat is duidelijk geworden.'

Koster staarde hem verbaasd aan.

'Dacht je dan?' begon hij, maar stopte. 'Nou ja, laat maar.'

'Zei ze nog iets?'

'Ja, of ik van de A.A. was en dan maar op wilde lazeren.' Frits zweeg.

'Dat mens,' zei Koster, 'moet afleiding hebben, dat is alles. Ik kan nou eindelijk eens aan dat beeld gaan werken en haar meenemen. Buitenlucht doet goed.'

'Nee, niet dat beeld. Voorlopig niet. Neem dat beeld maar mee, als je weggaat. Of laat het weghalen, later.'

'Je bent maf,' vond Koster. 'Maar da's gemaakt. Wat dan? Ik kan haar portret schilderen. Dat lokt me wel.'

'Doe dat dan.'

Koster tekende, schilderde, maakte houtskoolschetsen en het clownsgezicht van Frieda verscheen als dat van een madonna op linnen en papier, in kleuren en in zwart-wit. De spreuken waren uit haar kamer weggehaald en aan die muur werden de portretten opgehangen. Frits had na een bezoek aan Hillegien in Amsterdam een kroegentocht gemaakt, zijn licht opgestoken en hier en daar vernomen,

dat de heer Koster inderdaad als Gedrochten-Koster te boek stond.

Frieda was vriendelijk en vrolijk, er kon nu zelfs buiten de bar een lachje voor hem af.

Afleiding was dus alles wat nodig was geweest, al vroeg Frits zich wel eens af in welke vorm die afleiding werd gegoten. Koster reed rond in haar auto - de oude Thunderbird - en maakte dagtochten met haar. Hij hoorde ze samen vaak luidkeels lachen. Hij had ook eens een gesprek afgeluisterd, dat hij niet zou hebben geloofd, als het niet zo hardop was gevoerd.

‘Meid,’ zei Koster, ‘die rotte stoel van jou zit me steeds in de weg. Waarom neem je niet een paar fatsoenlijke kunstbenen.’

‘Je moet me niet treiteren.’

‘Je bent hardstikke gek. De kniegewrichten zijn toch nog in orde. Maak me nou niets wijs, laat maar eens zien aan oom Claude. Zien, zei ik. Dat stiekeme gedoe, je denkt toch niet dat ík gek ben? Kom op.’

Frits stond op het punt naar binnen te rennen, maar beheerste zich. Toen wilde hij lafhartig wegsluipen, maar hij was verlamd.

‘Geweldig!’ hoorde hij Koster roepen. ‘En dat is vakwerk geweest ook, hoor. Geloof dat maar van mij. Waar aarzel je nog over, mooie leip?’

‘Denk je echt dat het zou kunnen?’ Haar stem klonk schril.

‘Man! Meid, bedoel ik,’ schreeuwde Koster op zijn gebruikelijke toon, ‘ik zal je wat vertellen. Een vriend van mij is in de oorlog naar beneden geschoten. Poten eraf, tot hier.’ Een stilte.

‘Da's andere koek, hè? Hij leerde binnen 't jaar lopen. Als een kievit. Wat zeg ik? Hij danste de tango. Als een aap.

Nou ja, als een kameel. Nou ja, zoals je de tango moet dansen en niet anders.'

Ze lachte.

'In 't begin was 't een beetje waggelen geblazen, maar dan dachten de mensen alleen: Jaap is 'n tikkie lazarus, zoals gewoonlijk.'

'Dat is dus geen bezwaar,' giechelde ze.

'Da's alleen een groot gemak. Doen we 't?'

'Ja,' zei ze, 'maar...' en ze ging, onwillekeurig blijkbaar, over tot fluisteren.

Het was Frits niet duidelijk, waarom iets, wat hij alleen maar kon toejuichen, voor hem geheim gehouden zou moeten worden. Maar geen van tweeën kwamen ze terug op het gesprek, dat hij had afgeluisterd.

Hij liet het er maar bij, want zijn eerste opzet was gelukt. Frieda taalde niet meer naar haar heksenvriend en Koster scheen zijn woord te hebben gehouden, hij repte niet over het beeld in het bos.

Hoewel ze zich niet meer opsloot en veel spraakzamer was, voerden Frits en Frieda nog steeds geen gesprek dat ergens toe leidde. Hij probeerde het wel.

'Wat vind je van Koster?'

'Een rare,' antwoordde ze, als vanouds weggedoken in haar haar.

'Kun je goed met hem opschieten?'

'O ja,' zei ze onverschillig. 'Jij bent toch altijd weg.' Ze draaide de zaken handig om.

'Als hij je verveelt, moet je 't zeggen. Dan moet hij weg.'

'O nee,' riep ze. 'Van hém hoor ik nog eens wat. Hij kan met iedereen opschieten, ook in 't dorp.'

Het ergerde hem, dat hij argwaan begon te krijgen. Hij had

voor Frieda een nar willen aanschaffen, die haar amuseerde, in ruil voor die versteende, beschimmelde Jan Klaassen die 't in het bos met de heksen hield. De heksenvriend had haar nog verbetener en eenzelviger doen worden dan ze al was. Het contact met een levend wezen, zo had hij berekend, zou haar ook doen opleven. Maar hij vreesde, dat hij nooit in staat zou zijn foutloze berekeningen te maken.

Hij ging even in zichzelf geloven, toen ze op een avond nogal koortsachtig meedeelde, dat ze in de slaapkamer wilde slapen. Ze had gedronken, maar vergeleken bij vroeger niet noemenswaard.

'Niet in je eigen kamer?'

'Daar heb ik genoeg van.'

Behalve die ene nacht, maanden geleden, die een verschrikking was geweest, had ze nooit in het tweelingbed geslapen.

Ze bleef drie nachten.

Het viel hem pas op, dat Koster drie dagen van het toneel verdwenen was geweest, toen de beeldhouwer terugkwam. Koster vroeg Frits zonder veel omwegen, tamelijk nors, of hij een eind met hem door het bos wilde wandelen.

'Luister,' zei hij al na een paar meter, 'ik geloof, dat ik er 'ns vandoor moet.'

'O,' zei Frits.

'Ik heb vrouw en kinderen.'

'O.'

'Dat is natuurlijk onzin.' Koster was prikkelbaar. 'Die heb ik eigenlijk in geen jaren gezien. Maar soms moet ik ineens ergens weg. Dat heb ik nou eenmaal zo over me.'

'Ja,' zei Frits.

''t Ligt in dit geval nog iets ingewikkelder.'

'Dat zal wel,' zei Frits. 'Maar dat doet er niet toe,' ver-

volgde hij. ‘Ik houd je niet tegen. Alleen, wat doe je met het beeld? We hadden iets afgesproken, dacht ik.’

‘Ja, dat is het nou juist, god-ver-dom-me.’ Koster bleef staan en stampvoette. Zijn oubollige, blauwe gezicht was purper aangelopen.

‘Daarom wou ik met je praten. Verdomd,’ zei hij korzelig.

‘Laten we eerst maar eens gaan kijken.’

Ze liepen snel. Koster hijgde. Hij veegde de zweetdruppels die van zijn voorhoofd rolden niet af, maar liet ze opdrogen, zodat zijn gezicht bedekt leek met een laagje hars. Hij zag er als een dondergod uit, per ongeluk in spijkerbroek gekleed.

‘Daaro,’ zei Koster.

Frits zei zacht: ‘Jezus Christus,’ en kon zijn ogen niet van de lege plek afwenden. Er was nog nooit een plek zo leeg geweest. Wel lagen er tientallen keien, de keien waarmee in de loop der tijden de heksenvriend gestenigd was.

‘Weg?’ vroeg Frits.

‘Weg,’ zei Koster.

‘Weg?’ vroeg Frits weer. Het klonk hemzelf erg stompzinnig in de oren. Bijna was hij bang te gaan huilen. Hij raapte gedachteloos een steen op en gooide die met een sloom boogje in het vierkant van blote, lichtgrijze aarde.

‘Met sokkel en al,’ zei Koster. Hij ging op de stenen bank zitten.

‘Ik ben je een verklaring schuldig,’ sprak hij plechtig.

‘Maar God weet, dat je een wijf nooit met een telefoon alleen mag laten.’

‘Hoezo?’ vroeg Frits. Hij vroeg het uit beleefdheid, want hij wist het allemaal al. Misschien had hij het van tevoren al geweten. Misschien had hij het zelf beraamd. Hij luisterde nauwelijks naar Koster, zo druk was hij bezig zijn vroe-

gere beweegredenen te toetsen aan de gevoelens die hem nu overspoelden.

‘Ze heeft het laten weghalen. Zij. Frieda. Je vrouw. Zonder mijn voorkennis. Hoor je me?’

‘Ja,’

‘Ik wist er niets van, dat zweer ik je. Daarom ben ik razend weggelopen. Maar ik kon ook zo maar niet wegblijven. Dat ging niet. Begrijp je, dat dat niet ging?’

‘Ja.’

‘Want dat verdomde beeld stond bij mij in de tuin. Staat in de tuin. In het stukje grond wat ik heb. Niet in Amsterdam, natuurlijk. Bij m'n woonboot, die ik heb. In Loenen, godverdomme.’

‘Wist ze daarvan?’

‘Waarvan?’

‘Van die woonboot.’

‘Verdomd, dat zal wel. Dat moet wel. Hoe kan ze anders? Dat moet ik haar verteld hebben met m'n stomme harsens. Weet ik veel. Maar natuurlijk. We zijn er zelfs een keer langs gereden, o jezes, zeg dat wel.’

‘Ja,’

‘*Wijven*,’ sprak Koster. Hij draaide zijn hiel in de grond.

‘Hoe kon ze weten dat ik op dat beeld tippelde? Ik heb er geen syllabe over losgelaten, dat zweer ik je.’

‘Wijven,’ zei Frits.

‘Ze heeft gewoon achter mijn rug om... achter ónze rug om,’ verbeterde Koster zichzelf, ‘de handel laten transporteren. Met sokkel en al, hoe bestaat het. Ze vertelde 't me en ik werd zo nijdig, dat ik meteen pleite ging. Toen zag ik die tuinkabouter in het volle maanlicht bij m'n schip staan en toen ben ik als een bezetene doorgereden naar Amsterdam. Heb *jij* wel eens...’

‘Ja,’ zei Frits, ‘bij maanlicht en bij storm en bij regen en bij nacht en ontij...’

‘Nee,’ zei Koster, ‘dat is tot dáaraantoe. Ik bedoel, hebben ze *jou* wel eens zoiets geflikt.’

‘Nooit,’ antwoorde Frits. ‘Zoiets kan mij niet gebeuren.’

‘En nou ben ik terug,’ verklaarde Koster.

‘Ja, waarom eigenlijk?’

‘Omdat dat wijf niet van die kabouter af te rukken is,’ zei Koster en 't was waarschijnlijk de eerste keer in zijn leven dat er een wanhopige trek op zijn gezicht verscheen.

‘Of niet van jou,’ zei Frits.

‘Of niet van mij.’ Het gezicht werd nog wanhopiger. ‘Maar is dat van belang?’

‘Ik weet het niet,’ zei Frits voorzichtig, ‘je had het over vrouw en kinderen?’

‘Nou ja,’ riep Koster getergd, ‘in dat verband maakt één meer of minder niets uit. Dan zou je me moeten kennen, man. Ik kan op mijn manier best met je vrouw, met Frieda bedoel ik, overweg. Maar dat is ook weer mijn manier.’

‘Zegt dat iets?’

‘Heel weinig,’ gaf Koster zonder dralen toe, ‘In 't licht der eeuwigheid gezien zo goed als niets.’

‘Nou, maar ik kan 'r toch niet tegenhouden.’

‘Nee,’ zei Koster bitter, ‘geef maar mee.’

‘'t Was mij er niet om te doen haar kwijt te raken,’ legde Frits moeizaam uit, ‘ik dacht, dat ik, ik dacht dat ik...’ Ach, dacht hij, het schijnt een verplichting te zijn deze onzin te zeggen.

Ik dacht dat ik van haar hield of iets in die geest. Of zou hij Koster moeten neerslaan? Zijn schip tot zinken brengen? Wat deed men in dergelijke situaties? Koster kwam te hulp.

‘Je dacht dat je van haar hield,’ zei hij prompt, op de toon waarop schoolkinderen hun woordenrijtjes zeggen, ‘op jouw manier dan.’

‘Ja,’ zei Frits opgelucht.

‘Dat heeft dan weinig uitgehaald,’ kon Koster niet nalaten op te merken. Frits haalde zijn schouders op en staarde dwars door de afwezige heksenvriend heen.

‘Hoe lang ben ik hier nou helemaal?’ vroeg Koster.

‘Een maand of twee.’

‘En dan overkomt me dit, jezesmaria. In een vloek en een zucht. Een magisch land, zei ik dat? Een verdomd magisch land.’

‘Ga je naar je woonboot terug?’

‘Dat zeker. Dat kasteel werkt me op m'n zenuwen.’

‘Een schip is beter,’ zei Frits nadenkend, ‘Neem dat van mij aan. Zelfs een trein is beter. Some sunny day I will take that express to the land that I never have seen.’

‘Wat zei je?’

‘Wat doe je met haar?’

‘O, die?’ Koster deed opgewekt, alsof hij zijn normale zelfvertrouwen had teruggevonden, ‘Ze moet maar eens gaan lopen. Misschien zit er wel meer in dan je denkt, hoor.’

‘Dat beeld,’ zei Frits, ‘als dat je de keel uit gaat hangen, gooi je 't maar in de rivier. In de plomp, zou jij zeggen.’

‘Tot je dienst,’ antwoordde Koster, tersluiks opzij kijkend, ‘Nog meer adviezen?’

‘Neenee, met mijn adviezen kom je van de wal in de sloot.’ Hij stond op en draaide zich in de richting van het hotel-café-restaurant.

‘Héé,’ riep Koster, ‘ga je weg?’

‘Ja.’

‘Moet er dan niets meer geregeld worden?’ Hij herhaalde

zijn vraag nog eens. ‘Er moeten toch zeker dingen geregeld worden?’

‘Nee,’ zei Frits, ‘ik ben uitgeregeld.’

Ze zijn oud en wijs genoeg, dacht hij, om zonder mijn medewerking de boel in het honderd te laten lopen. Ik ga mijn moeder groeten en proberen mijn uitgangspunt terug te vinden. Er is niet veel verloren, integendeel, veel gewonnen.

Hij trok 's avonds in een kleine, eenpersoonskamer van het hotel. Daarna regende het dagen achtereen. Het bos zwol op, het ademde diep in en uit, het bewoog tevreden als een dier. De machines, die in de grond klauwden om de kostbare stoffen te vinden zagen er in de regen haveloos uit. De stenen banken op het dorpsplein waren leeg, maar achter de ramen van het vroegere hotel bewogen de silhouetten van de nieuwelingen. Ze werkten, ze praatten, ze staarden naar buiten en vluchtten terug voor de troosteloze aanblik van het eeuwenoude stadhuis en de onvermurwbare eiken.

Aan de rand van het dorp, dat niet lang meer een dorp zou zijn, dat een deel zou worden van een deel van een andere stad, was een nieuw kerkhof aangelegd. Er lagen, verspreid als damstenen na een gewonnen strijd, drie witte, gelijkvormige zerken. De namen daarop waren niet van dorpelingen. Op een vierde, pas gedolven graf, dat nog geen steen had, lag een stijve bos narcissen.

In de tuinen van de bungalows bloeiden narcissen. Kleuters drukten hun gezichten tegen de ruiten en tekenden met onbeholpen vingers figuren op het glas.

Er waren geen gordijnen om 's avonds dicht te trekken. In de nieuwe huizen gloeide op hetzelfde ogenblik in het duister het blauwe oog van de televisie aan.

De regens geselden tegen de ramen en de boomtakken lieten zich in die aanval meeslepen, maar iedereen zat er met de rug naar toe.

De kerk bleef onneembaar en onveranderd. Ze had zich omringd met de alleroudsten van het dorp, met de enige trouwe soldaten, pal in de houding staande, norse grafstenen uit een vorige eeuw.

Frits liep langs zijn herinneringen om ze tot herinnering te kunnen maken. Hij was iemand die uit een overvloed van vergeelde en vergeten foto's een keuze moest doen voor een album. Het had weinig zin, want hij zou het album niet meer inkijken. En de nieuwe dingen verwarden hem en vertekenden het beeld van vroeger. Hij staakte dus zijn geslenter in de regen, hield op met denken en verrichtte automatisch de handelingen, die noodzakelijk waren.

De gesprekken, die hij moest voeren gingen buiten hem om, de handtekeningen die hij moest zetten vloeiden als vanzelf uit een willekeurige pen.

Aan één opwelling gaf hij nog toe. De naam van het hotel-café-restaurant moest *weer* veranderd worden.

‘Maak er maar De laatste Heksenvriend van.’

‘Maar meneer...’ begon de pasbenoemde zaakwaarnemer met veelbelovende ijver.

‘Streep derde maar door,’ zei Frits. ‘In de lichtreclames, op de gevel, op het drukwerk, overal waar je het tegenkomt.’

‘En de borden, meneer? En de...’

‘Koop maar nieuw.’

‘Maar...’ begon de waarnemer weer.

‘Dat zal onze ondergang niet zijn.’

‘Maar...’

‘Dat is dus in orde,’ zei Frits. ‘Het went wel. Over een

paar maanden kom ik terug om eens te kijken. Goed? Tot ziens.'

'Jajaja,' riep de man, 'maar...'

Frits liet hem staan. Hij reed weg en voelde zich een lafaard. Hij had terug willen gaan om te zeggen: 'En gooi die dooie vissen er ook uit. Plaats wat volières met gezellige vogeltjes. En wat papegaaien voor het leven in de brouwerij.'

Hij had ook willen zeggen: 'En reken over een paar maanden niet op mij, maar wél op die anderhalve handelsreiziger.'

Maar waarom, hield hij zich voor, zou een blakend bedrijf in deze tijd van welvaart verlopen? Omdat het geen hart en geen ziel meer had, enkel een kil lijf? Bijgeloof.

Hij reed het dorp, dat geen dorp meer was uit en wist, dat hij na vijf, zes jaar het doek kon halen over Groot-Sommer of De laatste Heksenvriend. Maar er konden kantoren in het gebouw gevestigd worden. En anders was de grond goed voor nieuwbouw.